

A szerkesztőség címe (Írott Szó Alapítvány)

1092 Budapest, Ferenc krt. 14.

Levelezési cím: **1450 Budapest, Pf. 77.**

Számlázási cím: **1062 Bp., Bajza u. 18.**

Telefon/fax: **413-6672, 413-6673**

Szerkesztőségi mobil: **(70) 388-7034**

Központi e-mail cím és előfizetés:

info@magyarnaplo.hu

Elérhetőségünk a világhálón:

www.magyarnaplo.hu

www.facebook.com/magyarnaplo

Kiadja az Írott Szó Alapítvány

(1092 Bp., Ferenc krt. 14.)

és a Magyar Napló Kiadó Kft.

(1062 Bp., Bajza utca 18.)

Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt.

(1097 Bp., Táblás u. 32.)

Előfizetésben terjeszti

a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletága

(1080 Bp., Orczy tér 1.)

Előfizethető valamennyi postán,

a kézbesítőknél, e-mailen (hirlap@posta.hu),

faxon (303-3440)

Egy évre 7500 Ft, fél évre 3900 Ft.

További információ: 06-80-444-444

Nyomda: Pannónia Nyomda Kft.

(1139 Bp., Frangepán u. 16.)

A folyóirat megrendelhető

szerkesztőségünkben is:

• személyesen:

1092 Budapest, Ferenc krt. 14. I/5.

• levélben: **1450 Budapest, Pf.: 77.**

• telefonon: **06-1-413-6672**

• e-mailen: **info@magyarnaplo.hu**

Borbándi Gyula hűséges élete

Július 23-án, élete 95-ik évében elhunyt Borbándi Gyula Széchenyi-díjas író, irodalomtörténész, a XX. századi nyugati magyar emigráció fáradhatatlan szellemi munkása.

Szegény sorsú családból származott, szülei a trianoni békediktátum után kénytelenek voltak elmenekülni a Felvidékről, végül Budapesten leltek otthonra. Tehetséges gyermekük taníttatásáért minden áldozatra készek voltak. Ez a családi indíttatás egész életét meghatározta, ebben gyökeredzett szociális érzékenysége és nemzeti elkötelezettsége is. Egyetemista korától a keresztény erkölcsi alapokon álló, a szeretetszolgálatot széles körben gyakorló és a magyar szellemi örökséget megőrizni és továbbadni képes társadalom volt az eszménye. Nemzedéke legjavával összefogva fiatal éveitől kezdve ennek megvalósításáért dolgozott az országos Széchenyi Szövetség tagjaként, majd vezetőjeként. Felfigyelt a népi írók mozgalmára is, meggyőződésévé vált, hogy Magyarország boldogabb jövője elképzelhetetlen a szegénységben élő milliók anyagi és erkölcsi felemelkedése nélkül.

Elkötelezett katolikussága, a Regnum Marianumban való nevelődése, kereszténydemokrata szellemisége, majd a háború után, a koalíciós időkben a Nemzeti Parasztpártban betöltött szerepe miatt 1949-ben, a kommunista politikai fordulat idején kénytelen volt elhagyni az országot, Nyugatra menekült. Jól látta, hogy sok kiváló társához, példaképéhez hasonlóan őt is erőszakosan kiiktatnák a közéletből, politikai üldöztetés, súlyos börtönök jutnának neki is itthon osztályrészül.

Borbándi Gyula életének ez a fordulata egy új pályakezdés nehézségeit hozta magával: Svájcban, majd a németországi Münchenben élt, eleinte fizikai munkával kellett megkeresnie a kenyerét. Tehetsége, szellemi igényessége azonban előbb-utóbb teret talált magának: 1951-től a Szabad Európa Rádió munkatársa, később a magyar osztály helyettes igazgatója lett. A Látóhatár, majd az Új Látóhatár című folyóirat szerkesztőjeként, főszerkesztőjeként a nyugat-európai magyar emigráció egyik szellemi központját hozta létre. Elfogulatlan, megértő, szeretetre méltó személyisége nemzedékének legértékesebb, általánosan elismert tagjává tette.

Könyveinek nagyobbik hányadát már a rendszerváltozást követően, Magyarországra való hazatérése után írta, szerkesztette és jelentette meg. A kilencvenes évektől az ezredforduló első éveig terjedő időszak példamutató életének legtermékenyebb korszaka. Idős kora ellenére kötelességének tartotta, hogy mindenről számot adjon, amit megélt. Korábban fontos tanulmányokban örökítette meg az 1956-os forradalom viharát, és számvetést készített a népi mozgalom szellemi törekvéseiről és legfontosabb alkotóiról. Majd megírta a magyar emigráció 1945-től 1985-ig terjedő évtizedeinek életrajzát. Legnagyobb vállalkozása, a *Nyugati magyar irodalmi lexikon és bibliográfia* 1992-ben jelent meg, nélkülözhetetlen forrásmunka, amely jól tükrözi Borbándi Gyula minden értékre, minden alkotói erőfeszítésre kiterjedő figyelmét.

Életművére a *Két világban – Életem és pályám* című önéletrajza, őszinte és pontos korrajza tette fel a koronát. Az ő életútjából is levonható az a fontos tanulság, amelyet Illyés Gyulával kapcsolatban fogalmazott meg: „emberként... csak annak a nemzetnek a fiaiként tudunk élni, amelybe beleszülettünk vagy amelyhez önként csatlakoztunk, vállalva a vele való sorsközösséget.”

„És fáradhatatlan munkával szolgálva a gyarapodását” – tehetjük hozzá hálás szívvel, Borbándi Gyula hűséges életének összegzéseként.

Mezey Katalin

Szerkesztőbizottság: *Jókai Anna* (elnök),
Báger Gusztáv, *Horváth Antal*,
Kalász Márton, *Kő Pál*, *Nemes Attila*,
Salamon Konrád, *Szakály Sándor*, *Vasy Géza*

Főszerkesztő: Oláh János
E-mail: olahjanos@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7035

A szerkesztőség tagjai:

Bíró Gergely
(olvasószerkesztő, próza)
E-mail: proza@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7031

Cech Vilmosné
(gazdasági ügyintéző)

Csontos János
(Nyitott Műhely)

Gilányi Magdolna (szerkesztő)
E-mail: gilanyi.magdolna@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 421-8147

Réger Ádám (Könyvszemle, szerkesztő)
E-mail: regeradam@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7032

Szalai Judit (szerkesztő)
E-mail: szalaijudit@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 421-7962

Szentmártoni Anikó
(szerkesztőségi titkár, terjesztés, előfizetés)
E-mail: szentmartonia@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7030

Zsiga Kristóf (könyvkiadás)
E-mail: zsigakristof@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7033

Zsille Gábor (vers)
E-mail: vers@magyarnaplo.hu

Bornemissza Ádám (tördelőszerkesztő)

Borító: **Oláh Mátyás László**

A címlapon: **Konrad Sutarski**
(**Oláh Gergely Máté** felvétele)

Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett, válaszborítékkal ellátott levélre válaszolunk. Mutatópéldány kérhető a szerkesztőségben.

Mezey Katalin: *Borbándi Gyula hűséges élete* 1

KALÁSZ MÁRTON KÖSZÖNTÉSE

Czigány György: <i>Se nyár</i>	3
Csontos János: <i>Népvándorlás</i>	3
Szentmártoni János: <i>Prospero hajnala</i>	3
Filip Tamás: <i>Őzönvíz</i>	4
Kalász István: <i>Költő ostrom idején</i>	5
Szakolczay Lajos: <i>Utazások.</i> <i>Egy korty boldogság a 80 éves Kalász Mártonra</i>	6
Alföldy Jenő: „E nyelv bűvöletében”	9

SZEMHATÁR

Simai Mihály: <i>Bálványok bálja</i>	12
<i>Karthauzi</i>	13
<i>Lét-meditáció a tengerparton</i>	14
Ferdinandy György: <i>A koronaőr lánya</i>	15
Ádám Tamás: <i>Bőrgyár; Lakhelyed végleges</i>	25
Báger Gusztáv: <i>A távozó visszatekint; Rögök</i>	26
<i>Kerti pad</i>	27
Stepanović Predrag: <i>Halló, itt Beverick!</i>	28
Kürti László: <i>a négymullahármas szalkai IC-n;</i> <i>karácsonyi üdvözlét; harminc fölött</i>	33
Sárfi N. Adrienn: <i>Papírmadarak</i>	34
Árkossy István: <i>Tűzről és vízről.</i> <i>Könnycs vázlat Caravaggio és Canaletto művészetéről</i>	36
Eva Ström: <i>A kék szellőrózsa; Tárló, Egybenőve</i>	40
<i>Liebfrauenkirche</i>	41
Sirkka Turkká: <i>Térkép a falon; Idáig légvonalban nem lehetetlen az út;</i> <i>Állok a kikötőhidon; Valami sokáig nem hagyott aludni;</i> <i>Nem az enyém a ház</i>	42
<i>Napról napra kevesebb a fény; Havazik;</i> <i>Ha elhagy minket a szerelem; A jég alatt pihenő agyagos part</i>	43
Bertha Zoltán: <i>Sorsjelző</i>	44
Tary Orsolya: <i>Életeim: Szabó Dezső önéletírása</i>	47
Konrad Sutarski: <i>Egy pont a világmindenség térképén; A jó író</i>	54
<i>Katicabogár</i>	55
<i>Állítsuk meg a futó pillanatot</i>	56

NYITOTT MŰHELY

Szenyán Erzsébet: *Konrad Sutarski irodalmi útjai* 57

KÖNYVSZEMLE

Zsille Gábor: <i>Kürti László: testi misék; Farkas Gábor: Vallását kereső hit</i>	62
Bartusz-Dobosi László: <i>Matyikó Sebestyén József: Takarónk a csillagos ég</i>	63
Jakab-Köves Gyopárka: <i>Rott József: A ragaszkodás mámora</i>	65

SZERZŐINK 68

Számunkat Caravaggio és Canaletto festőművészek munkáival illusztráltuk.

CZIGÁNY GYÖRGY

Se nyár

*Se nyár nem jön ide se tél
de meghasadt falakra tört
s a nap magának megterít
maradt egy ág egy sor levél
kigyúl és ég mind ami zöld
kő asztal körül mennyi rom
világít fakó és fehér
Égboltnyi fény gyűlt egybe itt
parányi üres udvaron*

CSONTOS JÁNOS

Népvándorlás

*Kelták, normannok, latinok,
vízigótok és avarok –
látomás, indulat kavargó
szívünkben, s folyton meginog
identitásunk, hogyha őszi ég
borul e népdús kontinensre,
bégetnek s illatoznak egyre
téli bárányok, őszikék.*

SZENTMÁRTONI JÁNOS

Prospero hajnala

*„De rendet! Mostantól ne a játék –
belül szítson szigorú irányzék
vadságunkra nemet mondani.
Mámorból a kor igazi hőstét
meggondolt, tudatos felelősség
zajtalan férfit bontsa ki.”
(Kalász Márton: Rendet!)*

*A kamaszkor tüzei már messze járnak:
Rimbaud kihűlt testét viszik Afrikának.
Igen, felnőtté válni nem gyerekjáték,
egy percre kialszik benned minden szándék.
Mintha csomagolnál, pedig van még hátra.
Kormoz lerombolt kikötők látomása.*

*Amikor már azt hinnéd, hogy semmi sincsen,
olthatatlan szomjad kútjából az Isten
néz vissza rád: templomok kupola-szeme.
Elszédít messzi tengerek lélegzete.
Ekkor kilép belőled a zajtalan férfi,
és léted súlyát az Egészből kiméri.*

*Busásan megfizettük vadságunk árát:
eltelt fél élet. Időd napokra váltják.
Prospero hajnala így talál: varázstalan,
és józanon. Holnapod félholdja a van.
Szükszavú rend fedez. Ág reccsen, szél söpör.
A tét most már túl nagy. S ha kell, megütöközöl.*

FILIP TAMÁS

Özönvíz

*A hangosbeszélőt akkor se
érteném, ha bármelyik
anyanyelvemen szólna, de
nekigyürkőzöm: a száztizenhetedik
vágányról indul a vonat.*

*Idegen emlékezet költözött
belénk, hogy a szálakra bomló
cselekményt összegubancolja.
Megyek, és a lábam olvad.
A hely csomagokkal bejárhatatlan.*

*A hirtelen megvénült reggel
napszamosai közt elakadtam,
álomnehéz kezekkel fejték le
magamról mindent, el se akar
fogni, annyi van. Vigyétek, ezek
az én..., szálljatok fel nélkülem,
utazzatok, és mind haza.*

*A szivárványt szél bontja szét,
hogy fölöttünk újból összerakja.
Mozdonyfütyi ijeszti el a galambot,
de a csőréből kiejtett zöldet
elkapja egy angyal.*

KALÁSZ ISTVÁN

Költő ostrom idején

Egy kisgyerek játékaiból

1.

*Megkérek minden ágyút,
szíveskedjék a helyét elfoglalni.
A város ostroma megkezdődik,
nem adjuk át az ellenségnek.*

2.

*a város ostroma elkezdődött
ő menni akart meg
maradni de színt vallani nem
a véres tornyok alatt
ástak befelé
ő fűlsötétben függesztette ki:
örök ostromra számítok feladom
szívedre a páncélt*

3.

*éjjel katonák énekeltek
a falak a sátrak között halkán
járt – bent is kint is – ő aki hajolt
szomjas sebesülthöz itt a víz
ha iszol megmaradsz nekem
kell kínodat reményedet
számba vennem*

SZAKOLCZAY LAJOS

Utazások

Egy korty boldogság
a 80 éves Kalász Mártonra

Marcival Kolozsvárra Kós Károlyhoz (1976)

Kalász Mártont olvasóként és tisztelőjeként már legalább két évtizede ismertem (Vigilia, Jelenkor, Hajnali szekerek), de személyesen csak a hetvenes évek közepén az Új Írás szerkesztőségében futottunk össze. Olyannyira, hogy szerkesztőként talán össze is ragadtunk. Együtt sírtunk és nevtünk, együtt kötöttek a lábunkra – kiprovokáltak? – útilaput. 1976 nyara mindkettőnk számára a bőség kosara volt. Ha nem ugrunk el, talán a ránk ömlő élmény tonnája agyonlapított volna bennünket.

Elugrottunk, de csak olyannyira, hogy a találkozások és élmények adta súly – paradox – ne teherré, ám röptető szárnyává válják. Marci mondja, hogy Kós Károlyt, a szent öreget nagyon tiszteli, szívesen kezeti is szorítana vele, de nem tud bejutni hozzá. Minthogy én 1973 vége óta, ekkor ülte Károly bácsi 90. születésnapját, ki tudja, milyen szerencse folytán bejáratos voltam a Rákóczi úti – előttem mindig is a sztánai Varjúvárat megtestesítő – házba, örömmel lettem barátom kísérője.

Asszonyostul autóval (barátom a volánnál) fölkerekedtünk, és irány Erdély! Természetesen Kolozsvár volt a végcél, de az odáig vivő nagy kanyar sok mindent megengedett. Azt is, hogy ide-oda bekukkantsunk. Akkor még mindketten az első házasság édes-keserű kenyerét ettük, s nem is sejtettük, hogy ez a komisz valaha jobbá is fog változni. Jómagam a lyukakat udvarlással töltöttem. Ezért is kaptam ölbe az asszonyt Temesvárt, és indultam vele fölfelé futva a templomhoz vezető ama híres, kétszázvalahány grádicsból álló lépcsősoron, amíg össze nem rogytam.

Ez a kivagyiság, az akasztófa alatt lévő ember nyújtózkodása mint emlék mindmáig megmaradt bennem. Azt nem tudom, hogy Marci akarta-e feleségét ilyes fogásokkal magához édesgetni. Fialok voltunk, bohók voltunk, faltuk az élményeket, és a várva várt kolozsvári ünnep is elérkezett. Telefonon azzal jelentkeztem be Károly bácsinál, hogy egyik barátommal egy röpké időre szeretnénk meglátogatni. Csak bekukkantunk, és nem zavarunk tovább. Gyertek vacsorára (ha jól emlékszem, délután hatra szólt az invitálás), mondta a szent öreg.

Majd kiugrottunk a bőrünkéből, hiszen barátom kérése teljesülni látszott. Ahogy illett, folyóiratokkal és könyvekkel megpakolva becsöngettünk a kis dombon lévő portára. Jómagam Kós Károlyt bibliai jelenségnek tudtam, olyan apostolnak, aki azért vette gondjába a romániai magyar kisebbség sorsát, hogy a közösség üdvözüljön.

Kenyérszaporító is lett volna? Csak építő! A Trianon után szegénynek-kifosztottnak maradt övéivel rakta a téglát, hordta a maltert, mert úgy vélte, a teremtés (a munka) – erkölcs. Önmagukat és az országot, a kiebrudalt nemzetrészt kell fölépíteni. Író, szerkesztő, képzőművész, építész, politikus, mezőgazda volt. Ahová lépett, lásd a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeumot, ott virágok nyíltak.

Az egész este, mese, mese, meskete, történetek elmondásával és anekdotázással telt el. A politika, a nemzetiségi sors, a magyar író helyzete (Romániában és Magyarországon), a küzdelem mint a megmaradás egyetlen hatásos formája mind-mind szóba került. A bölcs öreg élvezte az „idegenek” komoly és itt-ott humorral teli megnyilatkozását. De inkább – aki ismerte az *Az országépítő* írójának szófukarságát, annak hihetetlenül hangzik – ő beszélt. Szokatlanul vidám volt. Búcsúzni akart volna? Nem tudtuk a nevetésünket magunka fojtani, amikor a padláson lévő koporsót emlegette, amelyben az egerek zörgetik a száraz babot.

A két németből lett nagy magyar, Kós Károly és Kalász Márton arcát néztem, amint átszellemült derűvel – az udvariasság zárt bicska – magukban hordták a szenvedéssel teli megtett út fájaldalmait. Szavak nélkül is nyilván ugyanazt gondolták: a választott hazához és a választott nyelvhez való hűség a legszelídebb fegyver. Megmagyarázhatatlanul botor voltam, amikor – úgy tizenegy óra tájt – az óramra pillantottam, hiszen a vacsora után még egy találkozót beszéltem meg valakivel. Károly bácsi észrevette a „félreplasztást”, s be kellett vallanom a „bűnömet”. „Kivel? Avval a nyolcvanéves taknyossal akarsz találkozni, ő még ráér” – mondotta. Így maradtunk még pár órát.

Az óra nemcsak az egyet, de talán a kettőt is elütötte, amikor szedelőzködni kezdtünk. Nemcsak nekem volt halhatatlan élmény ez az este, aki többször

találkoztam Károly bácsival, ám Marci barátomnak is. Nem csupán kezét foghatott a szent öreggel, de szíve kalitkájába zárhatta azt a madarat – a minden zsarnokság ellen némán is tiltakozót –, aki példa és magatartás, egyenes gerinc és törhetetlen hit letéteményese volt. A meg nem adás szimbóluma.

Az élet, úgy látszik, akkor jó, ha kitervelt és váratlan egyetlen gomolyaggá áll össze benne. Nem volt elég a kolozsvári jóból? Mit akarunk még? Mit? Kós Károly után Szilágyi Domokost! Kérdezgettem ottani barátaimat, hogy van Szisz, meg lehet-e látogatni? Azt felelték, nem nagyon. Minthogy szerettem őt, s megnyilvánulásai (találkozások, dedikációk, levelek) alapján alighanem ő is szeretett engem, másnap nem haboztunk a monostori negyed felé fordítani szekerünk rúdját.

A lépcsőházban már majdnem sötétedett, sokáig nyomtuk a csengőt, de senki nem jött ajtót nyitni. Már-már fölhagytunk kísérletezésünkkel, amikor egyszer csak Szisz fürdőköpenyes alakja megjelent az ajtóban, az arca gyöngyözött. Ölelkezés. Nézésemből mit olvasott ki? „Lajos, nem sírtam, egy hétig a tömbben nem volt meleg víz, az egész család most fürdött. Gyertek be! Nem akartok megfürdeni?”

Marci feleségemmel és az asszonyom is nemet mondott. De én a szíves invitálásra kötélnek álltam. „Én igen.” „Jaj, de jó, mindjárt hozom a törülközőt” – felelte csontsovány, lepkesúlyú barátunk. Amíg én fürödtem, a többiek a szobában diskuráltak. Hogy megdöbbsz-e – én Krisztust láttam benne – az ágyon fekvő élő-holt korpuszon? Nem tudom. Bennem mindmáig így maradt meg a megfáradt pihenő képe: Szisz a Golgotán. Gondoltam volna – nem gondoltam –, hogy pár hónap múlva temetni fogjuk barátunkat a Házsongárdban? Az Egyetemek Házából – ott volt Szisz fölraivatozva – nyolcan (köztük Csoóri Sándor, Kányádi Sándor, Lászlóffy Aladár, Szilágyi Pista) hoztuk ki vállunkon a koporsót a gyászhintóra.

1976 nyara tehát Marciba is beleégetett olyasvalamit, ami nélkül nem ember az ember: az egymásba kapcsolódó szeretetlánc fontosságát.

Nagy Gáspárral Stuttgartba Marcihoz (1994)

Húsz év sem telt el, s ezúttal nem Marcival, hanem Marcihoz mentünk. Ti. a Stuttgarti Magyar Intézetnek ő volt az igazgatója. S az igazgató úr épp hatvanadik születésnapját ünnepelte. A hűséges feleség,

Filippinyi Éva szervezte a meglepetésszerű látogatást. Az új asszonyok, úgy látszik, jól söpörnek – mellettem a kocsiban feleségem, Faragó Laura, elől Nagy Gáspár s a kormányánál asszonya, Szabó Márta –, s ezért tiszta az út. Természetesen, ugyan a szívjóság kancsói tele, nem üres kézzel mentünk.

Filippinyi Éva válogatásában a Magyar Bibliofil Társaság elegáns tipográfiával és szedéssel kiadott egy ünnepi könyvet (*Próba*). Evvel leptük meg barátunkat. Örömmel és nagy gyönyörűséggel bíbelődtem az előszó megírásával, hiszen a *Rejtőzés fohászaiban* benne kell lennie a költő egész lényének is. „Fegyvere? Bölcs mindent-tudás és alázat. A természetben – hát még a társadalomban – nem remeghet úgy meg egyetlen fűszál, hogy létezésének parányi csodája ne az egészet visszhangozza.” A hely szelleme – Stuttgarthoz közel Tübingen – ugyancsak hatással volt, van eme líra épülésére: a Hölderlin által meghúzott néma harangok barátom lelkében (filozofikus gondolkodásában) ugyancsak visszhangoztak.

A *Próba* előszava után, szintén ünnepi gesztusként Nagy Gáspár verse áll: *Mérhető időtlenség – Kalász Mártonnak barátsággal a hatvanadikra*. Gazsi biblikus talárjában nemcsak a barátját ölelte magához, ám a szülőtte föld gyermekkori ízeivel fűszerezve az egész mindenséget. „mikor az első csöndítés már / szeptemberi harmatra téved / mikor nappal / fecskéket gyűjt az ég / éjjel meg hullongó csillagokat, / megyünk szegény apámmal / a hegyi kápolna iránt / mulaszthatatlanul »bucsuzkodva« / mert Kisasszony napján ki eleven / s imát tudó láthatja faragott / parasztképeit / a belső kéket / mérheti a pincelábához / életét a teli hombárból kiömlő / marék búzához / mosolyát / az Anya és a Fiú mosolyához.”

Istenem, amikor Bérbaltavár szülőtte az idősebb kortárs hatvanadik születésnapját köszöntötte, eszébe jutott-e – hogyan jutott volna, hiszen tele volt derűvel és életkedvvel –, hogy ő nem éri meg a hatvanadikat? Minduntalan ez motoszka a fejemben, amikor ezt a kis visszaemlékezést írom. Pedig nem a meggyötört, halálos betegséggel sebzett arcot kéne látnom magam előtt, hanem azt a mosolyosat, amely beragyogta a kilométerek százát csak úgy nyelő kocsit. Mi a hátsó ülésen Laurával virgonckodtunk, Gazsi meg a szigorúan csak a kormányrúdra és a betonszalagra figyelő felesége mellett (Márta mindvégig szótlan volt) csak úgy röptette, általában az én gúnyolódó szövegemre felelve, ékes rakétáit. Mikor a sziporkázás

közben kezdett ellanyhulni, ébresztgettem benne az erőt. „Gondolj Filippinyi Éva gyönyörű bokájára!”

Szegény felesége csak tűrte az efféle beszólásokat. Ma is piruló arccal kérek bocsánatot szemtelenségemért. Fiatalok voltunk, zabolátlanok voltunk, a sokórás utazás mindent kihozott belőlünk. S amikor a német város elegáns negyedében, az ottani Rózsadombon megállt az autó, senki sem tudta, hogy mely égből és minő okból pottyant oda. Barátunk meglepődve hallotta a kerítés mögül kitekintő apósától, Zoli bácsitól: „Marcikám, keresnek!” A felelet: „Ki a csuda?” Közelített a kocsihoz, de mi lebújva csak továbbfeszítettük kíváncsiságát. S amikor kikászálódván meglátott bennünket, könny szökött a szemébe. Gondolni se merte, hogy a két dunántúli csavargó azért veszi nyakába a hosszú utat, hogy leróhassa tiszteletét az idősebb pályatárs előtt.

Innentől kezdve elszabadult a pokol. A meghívott, jobbára csokornyakkendő vendégek – barátok, tisztelők, „hivatalos” köszöntők – csak bámultak a meszsziról jötték furcsa viselkedésén. Örömkömben – nem tudtuk, hogy hol a helyünk? – föl akartuk fordítani a házat. A fáradtabbak már éjfél után ágyba kerültek, de mi – egy-két erősebb, dalt bíró kitartóval – hajnali négyig-ötig végigénekeltek a „slágerlistát”. Opera, operett, népdal, táncdal, vallási dal, mozgalmi dal, katonanóta, magyar nóta, mind-mind sorra került.

A danászásban különösen Filippinyi Zoli bácsi volt segítségemre. Torkaszakadtából fújtuk. Ha jól emlékszem, zárásként a *János vitézből* a Francia királylány dalát énekeltem, Zoli bácsi legnagyobb örömére.

Másnap a stuttgarti modern múzeumban voltunk, és kiruccantunk a Neckar mellé, hogy megtekinthesük Hölderlin ama híres toronyszobáját. Minthogy zárva volt az emlékház, csupán a hozzá illő klasszikus csöndet, az ének némaságát hallottuk.

Hűsz év hamuja ül stuttgarti kiruccanasunkon.

Ám Nagy Gazsi versét, a *Holdfénygolf*ot olvasva – mottója: *egy utazás villanása* – földéződik ama nem mindennapi út. „Marcitól jövünk / »német erdők felől« / mondaná és tán írta is / örült rohanás túlevelű / osztrák erdők között / még látszanak a rétek / a táj koponyájába / nullásgéppel benyírt / zöld kockák / de rögtön este lesz / majd újból / látszanak a sárgán / izzó szeptemberi éjszakában. / Reflektor nélkül is / földöntúli vad fényben / hull át az erdők / fölött a Hold mint valami / pompásan megütött golfabda / s landol a rétek fókuszában / téveszthetetlenül / mert Istené a szándék / és az égi taps / majd a hirtelen ránk zuhanó / kéksötét is a sors-kanyarban. / »Holdfénygolf« – kiszólsz / a rohanó autóból s aztán / hátra is az éneklő L-eknek / hogy a copyright-ot adják át neked / talán engedik talán. / mert még boldogok szerelmeseik.”

Marci hatvanadik születésnapján. Balról: Nagy Gáspár, Szabó Márta, Filippinyi Éva, Faragó Laura, Kalász Márton és Szakoleczay Lajos (Stuttgart, 1994. szeptember 12.)

ALFÖLDY JENŐ
„E nyelv bővületében”

Kalász Márton költészetében legjobban épp az izgat, ami gátol abban, hogy mint más kedvenc költőimről, róla is rendszeresen írjak. Elbátortalanított, hogy nem tudom annyira átvilágítani és értelmezni, mint szeretném. Pedig mint olvasót nagyon is vonz a talányossága, mely sok minden lehet, csak nem idegenség. Verszenéje, gazdag nyelve és képzelete fölismerhető, noha nem mindig kiismerhető. Ha lehet így beszélni költői nyelvről, *metakommunikatív gesztusai* azóta vonzanak, hogy a kortárs lírával ismerkedem. De vajon van-e jogom ahhoz, hogy olyasmiről írjak, amit csak részben értek, noha egészében érdekel? Hozzáfogjak egy munkadarabhoz – mondjuk jelképesen: egy székláb gyalulásához –, ha látom előre, hol akad el a penge, hol „törik bele a bicskám” egy gránitkemény ponton, amelyről nem is tudom, hogy a fa görcsbe akadtam-e, vagy az én tollam „görcsölt be” a feladat szokatlanságától? Tudva, hogy a nagy holdudvarú jelkép, amely a tizedik olvasásra is fejtörésre készítet, költői erény. De vajon mindig értjük azt, amit már betéve tudunk? Biztosak vagyunk benne, hogy mit jelentenek Adynál a *Hóvár-bércek*, *Babona-bércek*? Kalász többször el- és fölérhetetlen számomra, sem hogy gátoltságomat legyőzzem. Előfordult már, hogy gondosan kijegyzeteltem valamelyik könyvét, s aztán mégsem lett a vázlatból tanulmány, kritika. Pedig a kortársi költészetből elsők között az ő verse ragadt meg a hatvanas évek elején, amikor kezdő versolvasóként *A szökött ló elégiájára* rábukkantam a *Fiatl költők antológiájában*, e diákoknak készült olcsó kiadványban. Ezt érteni véltem szürreális hangulatával, s be tudtam illeszteni az akkori kortársi költészetéről szerzett képembe, amelyben a faluról a városba áramló fiatal értelmiség a maga sokféleségében is vonzó összhangot alkotott Juhász Ferentől Csoóri Sándorig, Nagy Lászlótól Tornai Józsefíg, majd a későbbben indulók közül Ágh Istvántól Bertók Lászlóig, Dobozi Eszterig.

Kalász Márton két kultúra édes gyermeke, aki anyanyelvére tekintve a németbe született, ám a tízéves korától elsajátított magyart választotta költői nyelvül, anélkül, hogy az előbbiről lemondott volna; az irodalmi németet is meg kellett tanulnia. A német

líra átültetésekben engem is igen megragadott, s hamar ráéreztem a minden műfordítónál másként hangzó Rilke vagy a bárki által magyarítva ugyanúgy szóló Georg Trakl verseire – nem tudom, az előbbinél van-e változatosabb, az utóbbinál egyöntetűbb költészet. Rilkéből főként a gondolatgazdag *Duinói elégiákra* gondoltam sok esetben, amikor Kalász Márton bizonyos verseit olvastam, Traklból a melankólia gordonkás hangulatával társítottam a Kalász-versek tónusát. Első olvasásra sem volt vitás előttem, hogy Kalász Márton a régi magyar lírában éppoly otthonos, mint a kortársiban. Gyakran eszembe villant a Pilinszky-versek megrendültsége, kései, szabadverses korszakából is (bárány-szimbolikája egyebek között). Mások is birkóztak akár évtizedekig a második világháború okozta meghasonlottságukkal, kínlódtak a líra elnémulásától fenyegetett lélek sebeivel, de a Pilinszky és Kálnoky utáni költészetből – Székely Magda mellett – Kalász Mártonban találtam meg a háborús-holokausztos emlékek legmélyebbről jövő, bár más indítékú ihletettségét. A németeknél főként a prózában találtam az övéhez hasonló lélektani összetettséget (az éterien átszellemült Wolfgang Koeppenben például: mintha álmában beszélne, gondoltam róla is nemegyszer).

Első Kalász Márton-élményemre visszatérve: *A szökött ló elégiája* a vidékről a városokba, Pestre és Európa más nagyvárosaiba tartó magyar költő vallo-mása, mint bármely falusi eredetű elődjének, pályatársának hasonló tárgyú „elégiája”: a hovatarozás és a kiszakadás ellentétéből tört fel elemi erővel. Magyarország történetének, a XIX. századvég városiasodása óta, úgy vélem, egyik legsarkalatosabb változása a falusi társadalom felbomlása, s a vele járó lelki megpróbáltatások, amelyeket emiatt milliók éltek át. Ezt fejezi ki 1945 utáni költőink jelentős része, ezt jelzi jórészt képző- és filmművészetünk is. Kalász Mártonnak a kétnyelvűsége mellett ez az egyik nagy lehetősége, ennek lett egyik legmagasabb rendű, legtisztább, politikától fertőzetlen megszólaltatója. *A Változatok a reményre*, a *Hírek Árgyelusnak* című verseskötet, és ami engem különösen szíven ütött, a száz versből álló remeklés, a *Viola d'amour* ciklusa győzött meg véglegesen arról, hogy Kalász Márton milyen mélyre eresztette költészetének gyökereit a hazai életben, történelemben és kultúrában, akárcsak arról, hogy a magyar szerelmi költészet egyik legkiválóbb énekese ő. Korszerűtlen az „énekes” szó? Vajon azért, mert verszenéje modern hang-

vételével is a magyar reneszánsz hangulatát kelti bennem, ezt a trubadúrosan szerelmes korszakot, amely a tőlünk nyugatabbra levő, szerencsésebb országokban a középkori líra lényege volt még a vallásos költészetben is?

Kalász Márton hatvanas–hetvenes években és később írt verseiből a lírai környezete elé vágó modernsége nem a muzsika önfel számolását célzó csikorgásként hangzik, hanem a disszonanciából kibontakozó összhangzatával nyeri meg befogadói szívünket. József Attila, a költészet „bartókiságának” első megpendítője vetette papírra a *disszonanciából megvalósuló konszonancia* lényegét, és Kalász Mártonra éppúgy illik ez, mint egészen más hangszerelést használó kortársaira, Csoórirra, Tornaira például.

Még egy nevet ideírok, Csanádi Imrét: emlékének Kalász Márton *Más esték, más ruráliák* című szonettjét szentelte. Ez a 2002-ben írt vers, mint cseppben a tenger, sokat elárul Kalász Márton egész költészetéről: föleleveníti falusi eredetét, lényegivé vált magyarságát és az eleven európai hagyományba illeszkedését. A főhajtás a stílusában, nyelvezetében és témavilágában egyaránt hamisítatlanul magyar, a *népit* és a *régit* a korszerű realitással és klasszicitással ötvöző Csanádinak szól, őt jellemzi, de közben a hajszálfinom részletekig menően megkülönbözteti attól, ami eredendően az övé, Kalász Mártoné. Milyen is az a jambikus sorokat meg-megfuttató, sokszor rímtelen, tizenégy soros „szabad szonett”, amely oly gyakori nála különféle változatokban? Nos, nem realista, nem is klasszicizáló, mint Csanádié. Nagyon más, de Kalász verse is mélyen (mondjam-e így: kötéssig) benne áll a hazai, de az olasz és francia hagyományban is. Testvéri üzenet Csanádi szellemének, közben az „alkati” különbség meghatározás a dél-dunántúli, somberki Kalász Márton részéről a Vértesalji származéknak, a hányatott életű zámolyinak, aki akkor is rokonnével, ha ő maga máshogy gondolta is, míg élt – ezt nem tudhatjuk. Azt viszont magam is tanúsíthatom: a református prédikátoroknak, bujdosó szegénylegény-énekeseknek ez a nagyszerű utódja, Csanádi olthatatlan kíváncsisággal figyelte költő kortársait, akár morcosan, akár rokonszenvezően, de a minőség által előbb-utóbb mindig meggyőzhetőn, olyankor is, ha pályatársa nyaktörőnek vélt fölfedezőutakat választott magának, amelyenekre ő sosem vállalkozott volna.

Ha rejtjelesen is, a falusi eredet lehetséges, bár egymástól nagyon eltérő útjairól van szó ebben a tizen-

négy soros versben, amelyet szolid fenntartásokkal szonettnek neveztem. „Rácsillan az érzék a képzeletre” – ez közös a két költőben, legyen bár homályló a „napnyugtakori” fény. Nem akarom elkövetni azt a verselemzői hibát, hogy egy erősen kihagyásos vers hiátusait prózai szavakkal pótoljam – olcsó megoldásnak tartanám. *A más esték, más ruráliák* (ruráliák=falusi ismérvek) a *távoli, a teresebb világ* – egyáltalán: a *mátság* a magyarságon és európaiságon belül – megkülönbözteti a vers íróját és a holtában megszólítottat. A fontosabb azonban nem az, ami elválasztja, hanem ami összeköti, sőt testvéresíti őket: *a ma erőterében* szemlélt *jó-magunk* bizonyára az *a kis varázskör*, amely nem egyéb, mint az *(édeninek* ugyan bajosan mondható) szülőföld kisugárzása, akár Csanádi Imre szülőhelyétől búcsúzó verseiről (*Házatlan, Ifiúr, Az erdőre kitett fiú*), akár Kalász Mártonról legyen szó (*Falun, Örökség, A szökött ló elégiája*).

A Csanádinak ajánlott vers orgonapontjának tesszik a „váljék áthatóvá *fennképe*” kívánság: az újplatonista észjárású Kalász Márton egész ars poeticája benne sűrűsödik ebben a mondatföredékben. Ráismerek ebből az Arany János-imádó Kalász Mártonra is, aki magyar identitástudatát védelmezve írta *Jegyzet, Aranyhoz* című alapművét: „a költészet nyelvét úgy ismerem / mint a mezőjáró / a gabona nyelvét a gyümölcsét a vízét / kelő holdfényen” – korlátolt eredetkutatók figyelmébe ajánlhatom a halk szavú költőnek ezeket a halkságukban is öntudatos sorait. Megszenvedett magyarsága előttem külön becsben áll; legyen nála „magyarabb”, aki tud, nyelvében, szívében – megnézném magamnak az illetőt.

Sorsával, sorsáért épp eleget küszködött születése és gyerekkora óta, s a Csanádira emlékező vers záró mondata is egybecseng az előbb mondottakkal: „Mi mindenre volt így erő”. Csöndben, s ha kellett, összeszorított foggal, de az önérzet örömét is megbecsülve lett költészetünk, a magyar költészet nagymestere. Lett közben a hazai líra németországi nagykövete és viszont, úgy is, mint német versek közvetítője. És mint már mondtam: a szerelmi líra egyik leghitelesebben s legszebben szóló énekes. A *Viola d’amour* száz, Balassi-allúzióként hangszerelt strófájáról negyvenöt évvel ezelőtt írt kritikámat egyik „vizsgamunkának” tekinthetem az újságrencenzió műfajában. Volt, aki megszólta Petrarcatól vett szavamat: a „bajos lepel” merő finomkodásnak tűnt föl bírálatom bíráljának szemében – talán még nem találkozott a Májfátyolnak ezzel az ó-olasz változatával. Ma talán más

szóval jellemezném: ha már egy régi itáliait említetem, hadd mondjam ezzel a modern irányzatnévvel: az *ermetismo* (hermetizmus) valószínűleg éppúgy hatott rá (Montalét említtem első helyen), mint még annyi minden az európai lírából. Filozofikusságában, rejtjelességében Hölderlin éppúgy megragadta őt, mint Benn vagy Celan a kézenfekvőbb Rilke és Trakl mellett. Ha jótékony fátyol vagy homály fődí verseit, akkor az arra jó, hogy nem fogyó kíváncsisággal újra és újra ízlelgessük egyik legeredetibb költőnk képeit, szókapcsolatait. Gyönyörködhetünk sajátos mondatzenéjében, amely szuggesztív és bensőséges a maga melankolikusságában, mint Debussy zenéje. Aki még nem ismeri, annak a korai idillek és a városi létbe szakadás versei mellett mindenekelőtt a *Viola d'amour* ajánlom kezdetül: a Balassi-strófák allúziójaként kós-

tolgathatjuk gyönyörű strófáit, képeit a szerelem szívhangjaival. A magyar reneszánsz fogott össze ebben a verssorozatban a két világháborútól meggyötört XX. század modernségével, hogy megteremtse a szilárd alapot Kalász Márton költői világához. Öröm a szenvedés tengerében: ez éppúgy XVI., mint XX. századi tulajdonunk. A nyolcvanas években két utáztatot írtam Kalász gyakran használt szabad szonettjeire, a finoman erotikus poszt-reneszánsz *Viola d'amour* modorában, az Árgyélus-széphistória motívumaira kihegyezve – talán nem neheztel meg rám az ünnepelet, amiért ez alkalomból is az olvasók elé bocsátom azt, amit az irodalomkritika nyelvén most sem tudnék megfogalmazni. Nem paródia ez: próbáltam megmutatni, miként lejtenek fülemben a költő szavai.

Viola ma szúr

*Tessékelnél csak át a tű fokán.
Hegedűhúrral hímezek zenét,
ha százszorszépet lépsz a pázsiton.
Felgörbedt hátú kandúr néz utánad,
míg lábikrád körül a szoknya lebben,
szirmát veti a mályva zavarában,
szemét a cigánymeggy földre süti.
Egy aranyfésű kellene csupán,
sugárzásodat vele kontyba raknám,
s a fényboglya alatt elheveredve
lonc-cserjét tépnék: szeret? nem szeret?
A szontyolnak jelére ingemet,
kalpagomat venném. Sóhajtának
varázsgömbödnék: Viola ma szúr.*

Tündér Ilona

*Árgilus ma Jákob-létrára lelt.
Megtámasztja a tündérlány farához –
éjjélre fönt lesz az éj Édenében?
Vagy támad szű, ki elfűrészeli?
Lassan örölnek a banyafogak;
megkésnek a fölmentő seregek
az angyalólból, hol csurran a nektár
s balzsamtól csillog a lóvakaró.
Mind hóféhér cseléd; tollázkodik,
a dunnapelyhet szőréről vakarja,
vagy lófarkával csapkod tomporán,
hónalját megmorzsolta diólevéllel
illatosítja, mielőtt az ördög
mancsára csapna. Siess, Árgilus.*

SIMAI MIHÁLY

Bálványok bálja

I.

Zene-vihar. Lobogó lángok.
Megbabonázott legények, lányok
tört akarattal, szédülve járnak...
Ördögtrillás, vad farsangi éjben
ropja száz ragyogó ifjú élet
bálványok előtt a táncát.

Nem, ez nem víg magyar táncház,
– ez a bálványok bálja itt.
Hét bálvány bámul égő szemmel,
bűvölik a száz igaz embert;
Arcuk dermeszt, szemük vakít
– várnak a bálba Valakit.

Fekete havat havazik
a mennyezet... A zene tombol...
S kinő egy megbomlott atomból
bálványok bálványa, a Sátán.
Fény-lelkek vén lepkevadásza
száz ifjú életet csábít ma táncba
éjfélkor, a bálványok bálján.

II.

– Mit szólsz e parázna zenéhez,
ég-dörgető dob fia, Sámán?
Nem tépik a lelked a hangok?
Nem markol szivedbe a látvány!

– Szavamnak bár nincs foganatja,
mégis dörgetem ezt a dobot,
ha már dobolni az Isten
erre a földre dobott.

Míg lángoló karddal az angyal
nem sújt le az égből a bálra,
én itt maradok, hogy az ősi
varázs-szavakat kiabáljam.

Lét-meditáció a tengerparton

sós szélbe mártom arcomat
bőröm túlérzékeny és időn
a létezés fenséges illatával
megrészeget a tengerparti alkonyat

valaminek még lenni kell itt
égbeszökő sziklákon
örvénylő tarajos hullámokban
Valaki rejtezik még láthatatlanul

túlságosan pazar a díszlet
túl sok benne a szellem túlon-
túl szép a lélek-verdeső hullámverés
túl mély a Mély túl magas a Magas
– a hihetlent inkább elhiszem
mint azt hogy semmit sem rejt
ennyi rejtelem

évmilliók sűrűsödnek a MOST-ban
tajtékos hullámokból mély titokhang
akárha zaklatott szívliktetés
– szomjúhozom és innom kell a titkos
hangokat mintha az Élet Vizét

ragyogj! ragyogj! kegyelmi pillanat!
hadd érezze a lélek hogy szabad
hogy tenger és part ég és föld között
megcsillan mulandóban az Örök!

idők-fölötti fénnel végtelen tér itat
csordulva csordul de csak újabb
szomjúságot fakaszt
– nem oltja

láz

Istenszomjamat

Canaletto: Áldozócsüöttörtöki ünnepségek Velencében, 1732

FERDINANDY GYÖRGY
A koronaőr lánya

1.

Lent az aluljáróban történt, ott, ahol ömlenek a metróból az emberek. Máskor is megfordultam itt, a lak-tanya alatt, amit most Corvin negyednek keresztel-tek át, de ez a mai utam más. A metróval szemben, a gyümölcsárus cigányok helyén öregember cincogott. Már elmentem előtte, amikor meghallottam az ismerős dallamot. A balettcipőket. A rivaldafényt.

Megálltam, mint akibe belelőttek. Mögöttem lök-dösődés támadt, az aluljáróban rohannak az emberek.

Szépen, hibátlanul húzta ez az usánkás öreg. Most, hogy megálltam előtte, csak nekem.

– Ismeri? – kérdezte. – Chaplin! A vén bohóc.

Lassan a szöveg is eszembe jutott. Akkor, a Darlingban franciául énekelt Zsolnay Hédi. „Dö-pöti-sószur...” Rosszul: nem értette a szavakat. Én írtam le neki.

– *Chaussures!* – betűzgettem. Sószur! Persze nekem se volt igazam. Chaplin balettcipőről énekelt, és ezt *chausson*-nak – sószonnak – kellett volna ejteni.

Míndegy, a nótát megtanultam.

– Jó memóriája van! – bólogatott a vén zenész.

Nem árultam el, hogy annak idején, ötven éve én fordítottam ezt a szöveget.

„Ráncos, festett arc a bohóc élete.” Mentem ki, a szabad ég alá. A Práter utca sarkán éppen befejeztem a refrént. Azt, hogy „elpattan a húr”. Aztán megálltam a József körút 78. előtt.

A kapukat nem zárták az én időmben. Minek?! A bérházak udvara üresen ásított. Most csengetni kellett, hogy beengedjenek. Az ám, de kinek! A csengő mellett számok sorakoztak és idegen nevek. Újra meg újra sorra vettem őket. Mintha valami csoda folytán ismét Német Györgyinek hívták volna valamelyiket.

Egyetlen Györgyike volt fent, a tető alatt. Valami vállalat.

– Nem! – kiáltotta egy vidám női hang. – Nem ismerem. Azt mondja, ötvenhatban? Akkor, uram, én nem is éltem. Keresse máshol. Nem tehetek róla, hogy Györgyi a nevem!

Máshol! Könnyű azt mondani. Megköszöntem. Nem tudtam, hogy a kapucsengőn társalogni is lehet.

Sok mindent nem tud az ember. Az aluljáróban biztonsági őrök igazoltattak. A hajléktalanok szede-

lőzködtek, a metróval szemben már nem cincogott az előbbi öreg.

Lehetséges, hogy nem fogom megtalálni? És egyáltalán, ez a réges-régi lány miért ilyen fontos nekem? Ültem egy borozóban, a kaszárnyák mögött. Három kontinensen éltem az elmúlt fél évszázad alatt. Volt két feleségem, számtalan szerelmem, négy gyere- kem. Most meg újra itt.

*

A Darlingban korán kezdtek a zenészek. Fehér Bubi, a dobos és Soós Tibi, egy göndör, szőke gyerek. Ötórai teának hívták ezt a kis zenét. Párizsban ebéd után vittük szobára a lányokat. Ezért volt olyan hosz- szú – kétórás – az ebédszünet. Itt nálunk nem volt hová menni munka után. De az ötórai teákon leg- alább csókolózni lehetett.

Fél nyolc után beállított a dizóz, Zsolnay Hédi, egy koromfekete hajú belvárosi szépség. A művész- nő. Odaköszönt nekem is, mióta leírtam neki azt a Chaplin-szöveget. Zongorán Vécsey Ernő kíséerte. A zeneszerző. Húszéves voltam, nem értettem, hogy Hédi mit eszik ezen a negyvenes – számomra ős- öreg – emberen.

Soós Tibiéék összekapoltak, útnak indultam én is, még mielőtt a pincér felveszi a rendeléseket. A Ger- lóczy utcába jártam, egy tánciskolába. A ruhatárat ke- zeltem Mimi néninél. Amikor elfogytak a télikabá- tok, táncoltattam a petrezselymet áruló diáklányokat.

Tulajdonképpen nem volt munka ez a két-három óra. Kamasz koromban nem tudtam zene nélkül el- képzelni az életemet. És ott, Mimi néninél egy cso- dálatos asszony zongorázott.

– Angéla lelkem! – így szólította őt Mimi, ő pedig keményen verte a zongorát, hogy el ne tévesszék a lé- pést a gyerekek.

Megmosolyogtat, ha visszagondolok rá. Gubicza Jánosné, egy alkoholista öregasszony! De akkor, húsz- éves koromban ő volt számomra a múlt. A békebeli város, a lágyan gyűrűző réges-régi slágerek. Szegény apám meséi. Az idők, amikor még nem rombolt le mindent a háború, és szépen, boldogan éltek itt, a Centrál és a Hungária között az emberek.

Ma már nem szeretem a zenét. De a régi bárzon- goristák melódiáitól most is könnybe lábad a szemem. Ő pedig, Angéla lelkem egész este számlálatlanul szállította nekem – mint mondta volt – a világszámok- kat. Csak így, a táncteremben röpködő vezényszavak között.

Szünetben bedobtam egy-egy féldeci kevertet – császárkörte és rum keverékét –, de ő, Angéla tisztán itta az édeskés kaszinórumot. Lent a sarkon volt egy piszkos italbolt, ahol állva vedelt a vendég, és soron kívül szolgálták ki a zenészeket.

Szünetben, mondom, mert két kurzus között nem volt ilyesmire idő. Ráment egy negyedóra, mire kiadtam, majd beszédtem az újonnan érkezőktől az ormótlan, háborús télikabátokat. Angéla ilyenkor kint bagózott a balkonon.

Így telt-múlt az idő kamasz korom alacsony égboltja alatt. Amíg csak egy este Györgyike meg nem érkezett.

*

Két barátnője kísérte – azokban az időkben nem csavartak egyedül a lányok. Leguberálták a hatforintos bérletet, és már ott feszengetek előttem, a ruhatár pultja előtt. Dezodor nem volt az illatszerüzletekben, a lányok valami gyöngyvirág illatú édeskés kölnivel locsolták magukat, és ebből a pacsuliból egy szippantásnyi a nyirkos kabátokban is benne maradt. Sűrű, meleg illata volt a ruhatárnak, fiatal, lámpalázás női testek illata, csipetnyi csípős ecettel, mert a nők – megint csak azokban az időkben – ecetes esővízben mostak haját.

Volt egy másik idősebb fiú is, aki Mimi néninek segített: Benedek. Vele beszéltek meg a lányokat hazafelé menet.

Benedek választékos modorú szeladon volt. Nyakendőt viselt, én akkor még úgy csavartam a nyakam köré a kravátlit, mint a kötelet. És nem szorította magához a hölgyeket. Pontosán tudta, hogy kinek izzad a keze, azokat sosem kérte fel. A nyirkos bőru bakfisokat meghagyta nekem. Csodáltam őt, ilyennek képzeltem el a zsúrfiúkat, akikről apám mesélgetett.

Hogy Györgyi milyen volt? A barátnőire jobban emlékezem. A bajszos, hegyes orrú Erikára és az átizzadt blúzárt rángató Bözsire, aki a jelek szerint nem használt ódkolonokat.

Ő maga, Györgyi, akkor így mondtuk: molett lányka volt. Amolyan – Benedek dixit – töltött galamb. Maradt róla egy rojtos barna képem, amin ma már alig látszik valami. A haját házilag bodorította, rövid, ritkás haja volt és koromfekete, mint a Kedvesben Hédinek.

De hát mindez lényegtelen. A réklije jut eszembe, valahányszor rá gondolok. A rövid ujjú gyapjúpulóver, az apró, színes pöttyök sötét alapon. Nagy, kerek melle volt, dudának becézett didi.

Ritkán szólalt meg, de – érdekes – még ma is halom a hangját, ha róla álmodom. Félénk lányka volt, az a fajta, akinek, hogy felhívja magára a figyelmet, nagy szüksége van a viháncoló barátnőire. Tetszettem neki, és ez szórakoztatott. Ma is látom bajuszokán az izzadságcseppeket, és érzem a szuszogását, ha tangózás közben magamhoz szorítom.

*

Össztánc után – ez volt a szokás – a fiúk hazakísérték a lányokat. A gardedámok még versengtek is, hogy kit kísérgetnek többen.

Én sokáig nem kísértem haza Györgyikét. Ruhatáros voltam, rám az etikett nem vonatkozott. Én voltam minden este az utolsó, aki elbúcsúztam Mimi nénitől. Akinek Imre bácsi – egy nyugalmazott katonatiszt, Mimi férje – kezet adott.

A heti jegyem csak két utazásra szólt, megszoktam, hogy ilyenkor hazagyalogolok. Végig a Váci utcán, keresztül a Lánchídon. A Márványmenyasszony előtt rendszerint megálltam. Bent, a kerthelyiségben Kalmár Pál énekelte az Angélatól tanult dalokat.

Sok lány járt ilyenkor útközben eszemben, hol ez, hol az. De ő, Németh Györgyi ritkán kísértette az álmaimat. A barátnői már elmaradoztak: ebben a finom környezetben nyilván nem érezték jól magukat. De ő egyedül is kitarított. Ha nem kértem fel, petrezselymet árult. Szótlatlanul várt a sorára. Tudta, hogy én most dolgozom.

Amíg egy este haza nem kísértem, magam se tudom, miért és hogyan. Szótlatlanul bandukoltunk végig a Kiskörúton. Az Astoria előtt – meg akartam volna hívni? – hányt egy részeg alak. Bent, a talponállóban énekeltek. Györgyi – akkor tudtam meg – a Práter utca sarkán, a földszinten lakott.

– Nálatok hánykor van kapuzárás? – kérdezte most.

Valami olyasmit morogtam, hogy nálunk én zárom a kapukat. A garázsban laktunk azokban az időkben. Fölöttünk, apám rendelőjében rendőrök, politikusok. A kertkapuhoz volt kulcsom így is. Ezt ő nyilván nem értette, én pedig nem magyaráztam el. Higgye csak, hogy úri gyerek vagyok én is, mint a többiek, és valahol Budán, a sajátomban lakom.

A Körút sarkán megálltunk.

– Bejössz? – kérdezte.

Keresztülosontunk az udvaron, hátul, a sarokban volt egy ajtó. Györgyi benyitott.

– A nagymamám! – súgta, és felkattintotta a lámpát. Egyetlen árva égő lógott egy hosszú, pókhálós

madzagon. Hátral, a homályban a nagymama, egy nagy, hasas dunyha alatt.

– Kezicsókolom! – rebegtem, és beszívtam a hideg ételszagot.

*

Dohos és hideg volt otthon is a garázs, meleg ételt csak hétvégén főzött anyánk. Egész hétre, de mi, öcsémrel és húgommal már másnap kiürítettük a nyolcliteres fazekat.

– Éhes vagy? – kérdezte Györgyi.

Mikor nem volt éhes azokban az időkben az ember! A lány tányért rakott ki elém, kenyeret szelt, megpiszkálta a tüzet. Néhány perc múlva forró leves gőzölgött az asztalon. Ettünk. Hátral, a sötétben békésen szuszogott a nagymama.

– Nem hallja! – mondta a lány. Amikor mosolygott, két kis gödör képződött az arcán. Nem, nem volt csúnya teremtés. A szemét például mindig kerekre nyitotta. És hát nem volt beszédes. Ha csak tehette, hallgatott.

A leves sűrű volt, és kolbászkarikák úszkáltak a tetején. Nálunk csak akkor került hús a levesbe, amikor a macska, ki tudja, honnan, egy fél rúd szalámit hozott.

Megint keresztülosontunk az udvaron.

– Itt lakom! – állt meg a lány egy keskeny ablak alatt. – Csak...

– Csak...?

– A szüleim ilyenkor már alszanak.

A kapuban, gondolom, kezet adtam. Egy gyors puszi ugyan szóba jöhetett, de nekem aznap ilyesmi eszembe se jutott.

A Körúton végigcsörtetett egy villamos. A kalauz rá sem nézett a jegyemre. Budán voltam néhány perc alatt.

Nem vittem szobára a lányt. Szobára, az ám! Benedek nevetni fog. Az, hogy szoba itt se volt, végül is megnyugtató.

A Körtéren éppen elkaptam az utolsó villamosomat. Alighogy leültem, elnyomott az álom. Nem riadtam fel, csak az ideiglenes vasúti híd alatt. Ott, ahol kijön az alagútból a vonat.

Györgyi már kiment a fejemből. Itt, Budán ma is elfelejtem a pesti dolgokat. Felmásztam a hegyre. Friss, illatos volt az este. A nyirkos avarnak ilyenkor összel sűrű, kesernyés az illata. Hétvégén ösztánca nem mentem vissza Mimi nénihez.

*

Az, hogy ő nem jön el Mimi nénihez, eszembe se jutott. Pedig ez történt. Györgyi üzent, azt írta: beteg. Másnap nem mentem iskolába, nyolc után megálltam az ablaka alatt. Ő pedig beengedett a kéglibe, ahol lakott.

Egyetlen apró, sötét szoba, fűtetlen és ablaktalan. A helyet szinte teljesen elfoglalta az ágy, Györgyi a szülők lábánál keresztbetett sezlonon aludt. Vízcsap nem volt a szobában, lavór és kanna állt a sarokban, egy keskeny, tükrös asztal alatt.

A legfontosabbal kellett volna kezdenem. Mert a lavór mellett lemezek heverték és egy fekete, kurbilis gramofon.

– Feltegyek valamit? – kérdezte a lány.

Bekapcsolta a fűtést, az ágy mellett villanykályha villogott. Az, hogy valamit, nagy szónak bizonyult. Összesen három bakelitlemez árválkodott az asztalon. Egy Karády, a *Nevető polka*, és Fricsay Frigyes: *Menetdalok*.

Később Györgyi visszafeküdt, és a nagymama – most láttam először az arcát – reggelit hozott.

– Jobban vagyok! – sóhajtotta a lány.

Ültem az ágya szegélyén, esetlenül, komoran.

– Az ott ki? – kérdeztem.

– Az? Apám.

– Katona volt?

– Koronaőr! – felelte. – Katona? Á, dehogy!

– És most? – kérdezgettem tovább.

Furcsa érzés volt, hogy ennek a lánynak itt apja van. Tudtommal nem volt már se korona, se király, és rég feloszlatták az ilyen sisakos, zsinóros századokat.

– Beszkártos! – felelte a lány. – Váltókezelő.

– Aha. Szóval egyenruhás maradt.

Györgyi sóhajtott, és azt mondta:

– Pizok nagy szerencséje van!

Karády bűgő hangja betöltötte a szobát. „Bolondok is vagyunk, hogy a szívünkre hallgatunk” – recsegte a vén gramofon.

– Az én apám orvos volt – szólaltam meg én is.

– Volt?

– Agyonverték a nyilasok.

Régen úgy képzeltem, hogy orvos leszek én is. Azután jött a háború, és az ilyen naiv tervekből semmi se maradt. Gimnáziumba is csak azért jártam, mert megkönyörültek rajtam a papok.

– Hozzak valamit? – kérdeztem egy idő után, és a lány azt felelte: magadat.

– Gyere el holnap is! – tette hozzá. – Nincs már semmi bajom, láthatod! Holnapra – mondta még – meghívtam a lányokat.

*

Télen hólapátolással szedtem össze a koszt pénzt, este tízkor kezdtem egy köztisztasági brigádban, a Margit körúton. Reggel műszak után, a hóhányók beültek egy kricsmibe, és forralt borral melengették magukat.

– Ittasan érkezett! – írták be az ellenőrzőmbe a papok. Később már én írtam alá az ilyen bejegyzéseket, de a helyzetemen szegény anyám se javított sokat. Amikor beidéztek, kioktatta a tanárait.

– Mit tudják maguk – kiabálta –, hogy odakint mi van!

Senki se kért tőlem igazolást, ha kimaradtam. Másnap reggel egyenesen a Práter utca felé vettem az utat. A Szabadság hídon át, a János-kórház és a Nagyvárad tér között közlekedő hatvanhárom villamoson.

Volt a Körúton egy borkimérés, ahol a vendég két ital között választhatott. A hűgysárga szalmabort söröskorsókba mérték, a másik, a sötétbarna ürmös valamivel többbe került, de én úgy gondoltam, hogy a lányok szívesebben isszák az ilyen sűrű, szirupos borokat.

Jól számítottam: a másfél literes csatos üveg vilámgyorsan elfogyott. Györgyi alaposan bedurrantott, és a lányok nem sokat tétozáztak: egymásután ledobálták magukról a flanelbugyogóikat.

Valahogyan másképp öltöztünk azokban az időkben. A vastag vattakabátokba beleizzadt az ember. És mégis dideregtünk. A kezünk és a lábunk nap mint nap lilára fagyott.

A duci Bözsi bugyira vetkőzve táncolt. Erika fent bagózott az ágyon. Cigarettaztam, ittam én is. Györgyi hátul, a félhomályban kurbilizott. Nem láttam az arcát, sötét volt a szobában, az ágy fejénél sápadt karbidlámpa pislogott.

Bözsinek még a didije is kibuggyant a kombiné alól. Akkor láttam először, így közelről, női mellett. Nem mondhatnám, hogy a látvány különösebben felizgatott.

Volt egy nagy Krisztus-kép az ágy fölött. Az Úr félmeztelen, körülötte röpködnek az angyalok. Végül is ez az egész buli nem volt olyan nagy dolog!

Erika nem vetkőzött bugyira. De szájon csókolni őt sem akartam: a bajuszkáján neki is kövér verejték-csepp csillogott. Furcsán táncolt, azt hittem: le akar térdelni elem. „Veled szeretnék boldog lenni!” –

duruzsolta Karády, miközben a csalafinta lányka a nadrágomon matatott. Felhúztam magamhoz, de akkor meg undorítónak találtam a fanyar dohányillatot.

Györgyi, a beteg fel sem öltözött. Neki lett volna a legkönnyebb kibújni a pongyolából, de ő nem táncolt. Csak lapult valahol hátul a sötétben, cserélgette a lemezeket, és kurbilizott.

Sűrű füst úszott a szobában. Nem történt semmi. Semmi említésre méltó. Arra nem is emlékszem, hogy pisilni hová kuporodtak a lányok. Én kint, az udvaron végeztem el a dolgomat.

2.

Azon a télen a Haarlem-szerenádót énekelte Zsolnay Hédi. Számomra ő, Hédi volt az *american dream*, az amerikai álom. Bódultan néztem őt, még ma is halom a hangját. Mint itt, az aluljáróban, miközben ezt a vén zenészt hallgatom.

Hol is hagytam abba: Györgyi visszament az iskolába. Azt se tudom, hová járt: nem érdekeltek az ilyen részletek. Ha nem találtam otthon, beültem a ház-mesterlakásba. Ott bent jó meleg volt. A nagymama felseperte az udvart, azután kávéfőzött és ennem adott.

Sokat olvastam azokban az időkben. Összevissza, ami a kezembe akadt. Apám könyvtárát összeszedtük a sárból, miután átvonult Budán a front. Lemostuk, kivasaltuk a könyveket. Megmenekült a *Varjú a toronyórán* és a *Hazug katona*. Újra kellene olvasnom őket. Félek, csalódás lenne: nem merem. „Egy katona hazafelé ment a háborúból.” Így szól Török Sándor első mondata. Hazafelé tartok én is. Csak tudnám, hova.

Élt egy nagy kövér patkány az udvaron. Ez az állat jut eszembe, valahányszor a mamára gondolok. Hálátlan dög egy ilyen magamfajta kamasz.

Mert hát ez a vénség gondomat viselte. Elmeséltem neki a háborút, a nagyszüleim pusztulását, az egész sivár gyermekkoromat. Ő pedig csak szöszmötölt körülöttem a sötétben. Az udvarba soha nem sütött be a nap.

Dél felé bekapcsoltuk a híreket. Később, amikor – mint mondták – *Jó ebédhez szól a nóta*, a patkány is beállított.

– Szereti a zenét! – mondta az asszony.

Később megérkezett Györgyi is. A barátnőit – mondta – nem hívhatta többé.

– Apám kiborult – mesélte –, amikor a *Nevető polkát* feltettem. Először csak kiabált, de azután felkapta és földhöz vágta a gramofont. A lemezek riptyára törtek.

– Anyád mit szólt?

– Visszament a Minisztériumba. Ha összevesztek, mindig valami fontos dolga akadt.

– És te?

– Összeszedtem a gramofont. Később megígérte, hogy szerez majd egy másikat.

– Akkor meg – mondtam – minden rendben van.

*

Mimi néni nem csak az angolkeringőt és a foxtrotot tanította. Aki a Gerlóczy utcába járt, megtanulta felkérni, szóval tartani és visszakísérni a lányokat. Tánc- és illemtanár nő volt, és ebből egy jottányit sem engedett. Nálunk nem voltak verekedések. Az úrilányok különben sem érdekelték a jampecokat.

Ezeket be sem engedte volna Imre bácsi. Messziről felismertük őket: *csőnacit* hordtak, *kreptalpú csukát*, és agresszív *háréba* fésülték a hajukat. Ha mégis bekerültek, valcerekét játszottak a zenészek, csupa olyasmit, amire nem tudtak *rázni* ezek a fenegyerek.

Sehogy sem akart véget érni a tél. A suliból egyre gyakrabban kimaradtam. Reggel az Olcsó Könyvtár valamelyik kötetét tettem a táskámba, mert addigra már eladtam, egyiket a másik után, a régi, aranyúj-tásos Jókait és Vas Gerebent.

Egy ilyen ködös reggelen kint, a Körúton, a Bodográf előtt egy régi iskolatársam, a kis Baktai jött szembe velem. Bementünk az italtoltba, ahonnan az ürmöst szállítottam, bedobtunk egy féldeci kevertet. Iván véres gézt húzott elő a zsebéből: kórházban dolgozott, és most kipakolt nekem egy frissen lenyiszált női kisujjat.

Nekem adja! – mondta ünnepélyesen. Mindig ilyen dolgai voltak. Az intézetben, ahol éltünk, böregereket fogott, és lenyeste a szárnyukat. Mindenki tudta, hogy kivégezték az apját. Elnéztük neki az ilyen morbid, félelmetes dolgokat.

Megbeszéltük, hogy elviszem hozzá a lányokat. Mentem a 78.-ba Györgyihez, vittem a lakkozott női kisujjat.

– Pfujj! – fintorgott barátnőm, és úgy magához szorított, hogy a lélegzetem is elakadt.

Elmondtam neki, hogy a kis Baktai lefényképezi a lányokat. Ez egy olyan izgalmas dolognak tűnt, ráadásul – tódítottam – Ivánnak több Gershwin és

Armstrong hanglemeze van. Akkor ez volt a csúcs. A jazz.

Este végimentünk a Baross utcán, és becsengetünk a kis Baktaihoz.

– Kevertem valamit! – súgta a fülembe. – Leitajuk a lányokat!

Minden készen állt a fényképezéshez: az állvány és a lámpák, a fehér lepedő a falon. Csak a koktél nem működött. Már mindent megittunk, és mégsem... A lányok, akik pucéran ugráltak Györgyiné, most nem akarták lehúzni a bundabugyikat.

Nem emlékszem, hogyan ért véget ez az este. Gondolom, eredménytelenül. A kövér Bözsi hányt a Harminckettesek terén, az emlékmű alatt.

*

Február végén végre megjött a tavasz. Fenn, a hegyen ilyenkor nyílt a leánykőköröcsin.

Van egy apró, barna fotóm: a panoráma Györgyi lába alatt. Aznap láttam őt először – hogy is mondjam? – nappali fényben. Azt, hogy szeplős az arca, csak azóta tudom.

Esetlen, félszeg volt, botladozott a kavicsos úton. Vaksin pislogott, nem szerette a szelet és a napot.

A leánykőköröcsint szürke bunda borítja, a szirmok lilák, húsosak. A hegy nyergében már kibújt néhány virág, ő pedig, Györgyi le akarta tépni. El kellett magyaráznom, hogy mi, itteniek nem szoktuk letépni a virágokat.

Lefelé menet benéztünk a kertbe is. Azóta már otromba kockaházak épültek a barackos helyén, de akkor még ott illatozott a gyümölcsös, és állt, ami a régi házból a bombázások után megmaradt.

Györgyi némán követett. Szép nap volt, de ezt csak később mondta. Ez a szeles, illatos februári nap.

Attól fogva gyakran elvittem magammal. Nem sok vizet zavart. Csak baktatott mellettem, mosolygott és hallgatott.

Anyát akkor már kitették a Minisztériumból. Most kalauznő volt, a Beszkárt pedig rendezett egy hajókirándulást a dolgozóinak. Tőle kaptuk a két jegyet, amivel körbepöfögtük a Szentendrei-szigetet. A klajzik zajos, vidám társaság volt, a gőzösön zene szólt, este még táncoltak is a fedélzeten. De szépek lehetek volna ezek az évek! Az ifjúság, a béke. Ilyesmi azonban akkor eszembe se jutott.

Györgyit még akkor sem csókoltam meg. Fogtam a kezét legfeljebb. És hát egy-egy gyors puszi, a kapuban.

*

Látogatónapokon bejártam apámhoz. A Csengery utcában élt, egy elfekvő kórházban, a régi Bethesda helyén. Már ötödik éve. Mint mondta: véglegesen.

Györgyi néha meglátogatta.

– Helyes lány! – állapította meg az öreg, akit még mindig, még itt is dokinak szólítottak a többiek.

– Elveszed? Mert én – tette hozzá – a helyedben...

Apám tanácsait mindig fontolóra vettem. Most megpróbáltam elmagyarázni, hogy én ezt a lányt, mit csináljak...

– Vedd csak el! – mondta apám. – Meglátod, megjön majd a szerelem!

Nevetgélt, csóválta a fejét. Ültünk az apró szobában, ahol az ágyaktól mozdulni se lehetett.

A koronaőr nem volt beszédes ember. Késő este járt haza, szótlánul evett. A feleségével kettesben sose láttam. Az anyósjelölt valamikor szép asszony lehetett. De velem ő is csak ritkán beszélgetett.

Most azonban meghívott egy vállalati bulira. Díszbe vágtuk magunkat, és bevonultunk a Minisztériumba. Először jártam a Hivatalban, amitől rettegett egy hozzám hasonló osztályidegen.

Volt műsor is, fellépett Alfonzó, de később már csak egy esztrád zenekar – Hajdú Péter? – szórakoztatta a vendégeket. Emlékszem, csodálkoztam, amikor felfedeztem, hogy ezek a belügyisek is emberek.

A vacsora volt a legizgalmasabb. Degeszre ettem, és alaposan leittam magam. Éjfél után elmentek a zenészek, a teremben csak tucatnyi óbégató férfi maradt.

Időbe került, mire észrevettem, hogy tiltott – akkor úgy mondtuk: irredenta – nótákat énekeltek ezek a beszívott államvédelmiesek. Az *Édes Erdélyt* és a *Székely himnuszt*. Azt, hogy „gyönyörű vagy, Magyarország!” azokban az időkben még csak kimondani se lehetett.

– Fogd be a szád! – súgta oda Györgyi, mert egy idő után már én is énekeltem.

– Miért? – zúgolódtam, és barátnőm azt felelte:

– Nekik szabad.

Hát csak így. Nem tudtam kiüvöltözni magam. De azért jó volt, hasznos volt ez az este. Aznap láttam először daloló – sírva vigadó – keretlegényeket.

*

Úgy mondtuk: vele jártam. Álomban se jutott volna eszembe, hogy más is kikezdhette Györgyivel. Márpedig ez történt. Hétvégén úgynevezett össztánc

volt a Gerlóczyban. Igazi zenekarral: Pista dobolt, és egy alumíniumtölcsérből kiképzett megafonba énekelt, Józsi bácsi pedig, a másik veterán szaxofonozott.

Az össztáncokra eljöttek Mimi régi tanítványai is, közöttük Viktor, a fűszeres. Egy bélistás leventeoktató, aki a Fűszer és Csemegénél dolgozott. Lehetett vagy harmincéves, de közöttünk ösöregnek számított. És hát nem volt valami Adonisz. Összeszorított szájjal, sziszegve beszélt, és a feje búbja már kopaszodott.

Nos, ez a vénfiú vetett szemet Györgyre. Barátnőm egész este vele táncolt. Felkérhettem – egyiket a másik után – az össztáncokra bekíváncsiskodó nagylányokat.

Máskor is előfordult, hogy Györgyi nélkül ment haza. Az újdonság csak az lett, hogy aznap este a fűszeres kísérte el.

– Holnap is idejön! – mondta a lány.

– Meghívtad?

– Olyan erőszakos volt! Mit akarhat?

– Na, mit! – feleltem mérgesen.

Felálltam, mint aki menni készül.

– Ne menj el! – sírt fel a lány.

Csókolóztunk. Megbeszéltük, hogy másnap jövök én is. És hogy ezt a vénembert móresre tanítom.

Másnap – biztos, ami biztos – magammal hoztam az Alex nevű barátomat. A megbeszélt időben – nagy csokor virággal a karján – a szerelmes fűszeres is beállított. Nem sokat teketóriáztunk: pokrócot dobtunk a fejére, aztán: ami belefér!

– Ne bántsatok! – sikította a gavallér. – Ne bántsatok!

Kilöktük az ajtón. Mindig megrendülök, ha egy felnőtt férfi zokog. Némán kuporogtunk az ágyon. Megettük a krémet, mert Viktor süteményt is hozott. Akkor ránk kopogtak:

– Ők azok?

– Ők.

Két rendőr állt az ajtó előtt.

– Na, gyerünk! – mondták. – Indulás!

Az őrszoba itt volt a közelben. A laktanya udvarában. Kullogtunk keresztül a Kiliánon, Alex, a fűszeres és a zsaruk. Györgyivel nem törődött senki. A bűnjel a tett színhelyén maradt.

Kikérdeztek volna? Nem emlékszem pontosan. De amikor rákerült a sor, a ludovikás leventeoktató sírva fakadt.

– Visszavonom! – hüppögte. És hogy engedjék el ezeket a kölyköket.

Másodszor is szótlánul kullogtunk keresztül az udvaron. Kint, az Üllői úton a fűszeres azt mondta:

– Hát... – és kezet adott.

Barátok lehettünk volna, ezt most utólag így gondolom. De mi nem szóltunk semmit, és a dolog eny nyiben maradt.

Györgyihez nem mentem vissza aznap. Úgy éreztem, hogy ő itt a bűnös. Viktor, a fűszeres csak áldozat.

*

Elkövettem mindenféle mást is: az ember sok mindenbe belevág tizenhat évesen. Bejártam az angol követségre, ahol esténként filmeket vetítettek. De hát ezekből csak az derült ki, hogy milyen messze van tőlünk a nagyvilág. A Nyugat.

Azután röplabdáztam is, a Keltex ifi csapatában, a Budafoki úton. Társaim rendes fiúk voltak, az edzőnk pedig maga Lóci, a Költő fia, akiből tényleg óriás lett, kétméteres. Meccsek után beültünk a Borostyánba a Bartók Béla úton, és Lóci mindenkinek nagy pohár forralt tejet fizetett.

Amikor beérett a korai cseresznye, kimentünk Sashalomra szüretelni, a kövér Bözsihez. Györgyin zöld selyemnadragocska volt, ma is fel tudok idézni egy-egy ilyen apró részletet.

Számomra nem volt nagy kaland a fáramászás. Kertben, fák között töltöttem a gyerekkoromat. De Györgyi mindenáron fel akart kapaszkodni utánam. Amikor látta, hogy hiába erőlködik, egy magas, kétágú létrát hozott.

Nem tudom, hogyan történt a baleset. Nyilván nem jól nyitotta ki az állványt. Én csak azt láttam, hogy a lány fekszik a fűben, a fa alatt.

Bokában tört el a lába. Lefektettük, a szomszéd kihívta a mentőt. Nem mondták, hová viszik, és nekem már nem jutott hely a kocsiban.

Visszacaplattunk a HÉV-állomásra, cipeltem a két nagy kosarat. Csak másnap értesítettek, hogy Györgyi merre van. Bementem hozzá, egyszer egészen biztosan. Minden idegen volt körülötte. A bögréje, a gipsze, a kórteremben vihogó asszonyok.

Két tárgyból pótvizsgáztam abban az évben: matekból és fizikából. Átengedtek, de eltanácsoltak a papok. Egy évvel érettségi előtt ez nem is volt olyan vicces dolog.

A Keltexben csapattársam volt Gyagya. Gyarmati Jóska. Ő beszélt rá, hogy menjünk be a József Attilába, az osztályfőnökéhez, Krémer Erzsi nénihez.

Átvettek, ennek a jólelkű fiúnak köszönhetem, hogy befejeztem a gimnáziumot.

Ez az utolsó évem egészen más lett, mint az eddigiek. Ha eddig sötét volt minden körülöttem, most, a József Attilában mintha kisütött volna a nap.

Az osztályterem ablakából a Feneketlen tóra nyílt a kilátás, nem kellett többé Pestre járnom, a 61-essel otthon voltam néhány perc alatt.

A tó partján élt egy vén zeneszerző, aki anno a Práter utcában zongorázott, de most már csak órákat adott. Hozzá jártam át tanítás után. Zeneszerző akartam lenni én is, mindenféle melódiákat komponáltam, nem én lennék az első – mondta a Mester –, aki két ujjal játssza el a szerzeményeit.

Később verseket írtam. Erzsi néni ismerte Derkovitsot és József Attilát. Bepótolhattam a papoknál elfecsérelt éveket.

A Darlingba egyszer-kétszer bementem. A Váci utcában semmi se változott. A Soós-Fehér duó, a dizőzők, az ötórás tea. Kikoptam a tánciskolából is. Valamiképpen budai lettem újra. A Feneketlen tó körül, a Keltex és a gimmi között éltem a napjaimat.

*

Hogy hogyan érettségiztem le, nem is tudom. A szomszédban lakott egy velem egykorú fiú, Ferike, aki két nap alatt átvette velem a matematika anyagot. A Búsuló Juhászban volt a bankett, ittunk, énekelünk. Utána pedig – ez az utolsó emlékem erről a napról – Szent Imre herceg szobrát kerülgettük a Körtér italboltjaiban.

Életemnek ebből az új, napos korszakából Györgyi már kimaradt. Ő nem érettségizett, azt sem tudom, befejezte-e a gimnáziumot. Rémlik, hogy bicegett. Hogy nem forrt jól össze a lába. De biztosan még ezt se tudom.

Nem vettek fel egyetemre, hiába felvételiztem egyszerre több helyen. A bölcsészkarról valami számveteli főiskolára küldték át a papírjaimat.

A nagymamához néha még bementem. Valakinek el kellett mesélnem, hogy mi történik velem.

Amikor pedig dolgozni kezdtem, ezek a látogatások is elmaradtak. Dolgozni, az ám! A földalatti építkezéséhez – ahol nyáron kevertem a maltert – nem volt kedvem visszamenni, arról pedig, hogy beüljek egy irodába, szó sem lehetett. Maradt a csavargás, a szabadság illúziója, a Fővárosi Autóbuszüzem.

A tanfolyamon, ahol bebifláztuk a megállókat és az átszállóhelyeket, lett egy kis barátnőm. Márti, egy

cirmos szemű artistalány, aki akkor került ide, amikor bezártak a magán-cirkuszok.

Egy ideig még mozikban léptek fel ezek a lányok, a híradó és a film között. Azután eltűntek: kitiltották őket onnan is. Neki, Mártnak ez maradt: az autóbuszüzem.

Volt egy fényképalbumom, beragasztottam a lányokat, akikkel kirándulni jártam. Ott volt Mártné is Györgyi mellett, és ez az oldal – ki tudja, hogyan – máig megmaradt.

Sok furcsa kaland. Kezdetben mindig azt hittem, hogy szeretni fogom ezeket a lányokat. Azután mégsem. Jó, ha a csokolózásig eljutottunk. Mártné volt az első, akinek matatni kezdtem a szoknyája alatt. Ő meg jól a kezemre ütött. Majdnem el is vesztettem őt emiatt.

A buszos élet vidám volt és szabad. Azután beütött, amire nem számítottam: a katonaság. A karantén, az üteg, ahová három évre paterolták be a hozzámmal hasonló polgári ivadékokat.

Emlékszem, a karantén végén az újoncokat meglátogatta a család. Mindenki erre a napra készülődött. Úgy éreztük, hogy ez a hathetes fogság, távol a szereteteinktől, valami egészen szörnyű dolog. Vajon ideutaznak-e, elbúcsúznak-e tőlünk, és egyáltalán: kiküldték-e az értesítéseket, megkapták-e, amit írtunk, a kilométeres siránkozásokat?!

Hozzámmal egész nap nem jött senki. Csak este, fájront után szólították a nevemet. Rémülten mosolyogva Györgyi ácsorgott a laktanya előtt, a kapuban.

3.

Azokban az időkben novellákat írtam. Erre a Nép-hadseregben a Honvéd Kórház volt a legalkalmasabb. Írtam, olvastam ott a húszszemélyes kórtermekben, behoztam a papoknál felhalmozódott hároméves késemet. Volt egy nővérke az osztályon, aki elolvasta, mi több, legépelte a szövegeimet. Az Irodalmi Újság szerkesztőségével, egy Rajcsányiné nevű hölgygel leveleztem, aki rendszeresen „elvtársi üdvözléssel” nyugtázta küldeményeimet.

A Róbert Károly körúton végigjártam valamennyi osztályt. Olyan voltam már, mint az a bizonyos állatorvosi ló, amin bemutatják a betegségeket, mire találtak valamit a tüdőmön, a bal vinkliben. Egy ideig gyógyszereztek, kilószámra szedtem az INH-t, meg a PAS-t. Azután kitavaszkodott, és én újra az utcán

találtam magam. Gyógyultan távoztam, beszűrődve, aktívan és specifikusan. Máig sem felejtettem el a diagnózisomat.

Nagyon el tud anyátlanodni egy ilyen leszerelő katona. Évával randevúztam, a nővérkével, aki legépelte a dolgaimat. Visszajártam a kórházba látogatónapokon. A társaimnak nem volt olyan szerencsésük, mint nekem. Üldögéltem Füttyi ágyán, neki levágták a lábfejét, meglátogattam a tüdőösöket és a rákosokat.

Azután visszakérültem az autóbuszüzemhez. Attól kezdve egy kicsit jobban éreztem magam.

Elmentem a Práter utcába is, ezzel kellett volna kezdenem. De ott történt valami, amiért még ma is szégyellem magam. Györgyi ledobta a pongyoláját, és hanyatt vetette magát az ágyon. Nekem pedig még a lélegzetem is elakadt. A meztelen lány ott az ágyon, mi tagadás, megrémített.

Az INH-nak és a PAS-nak volt egy mellékhatása, amin csak nevettem, amikor említették az orvosok. Az impotencia. Ezt ott most el kellett magyaráznom Györgyinek. Azt hittem, hogy ezzel mindennek vége közöttünk. Nem ismertem még a lányokat.

– Te szegény! – suttogta barátnőm. És értésemre adta, hogy ő így is, vagy így még inkább (!) kitart mellettem és szeret.

Csendesen telt el a nap. Még az is eszembe jutott, hogy ki tudja (!), Györgyivel fogom leélni az életemet.

A Fürst Sándor garázsban felhívtak az emeletre. Most, hogy leszereltem – mondta a személyzetis –, gondoljak a jövőmre.

– Maga tanult ember, Gyuszikám! – tette hozzá. És hogy forgalmi tisztis iskolára javasol az autóbuszüzem. Arra, hogy inkább sofőr lennék, csak legyintett.

– Sofőr – mondta – akárki lehet.

Lágy őszi nap volt. Végigsétáltam a Hamzsabégi úton, amit csak Futó utcának neveztek a buszosok. Elöttem az élet! A Sas-hegy szikláit vörösre színezte a nap.

*

Hétfő volt, október huszonkettedike. És másnap, kedden, Budapesten kitört a forradalom. Hallottam persze én is, hogy valami tüntetést terveznek a hallgatók. De az ilyen híreket nem vettem komolyan. Végül is a kiváltságosok csemetéivel volt tele minden egyetem, és ezektől – úgy gondoltam – nem sok jót várhattak a többiek. Úgy tudtam, hogy az elnyomott tömegek csinálják a forradalmakat.

Különben is, nekem rendbe jött az életem. Ami pedig megváltoztathatatlan, azt minek bolygatni!

Még nem tudtam, milyen az, ha egy ember életébe beleköp a történelem.

Sokat gyalogoltam ezekben a napokban. A főváros bevonta a buszokat és a villamosokat, közlekedni csak gyalogszerrel lehetett. Elmúlt három nap is, mire bejutottam Györgyihez.

A csatatérre: itt jöttek be a városba az oroszok, a felkelők itt lötték ki a tankokat. Szénné égett katonák heverték a páncélosok körül, a barikádokon cigarettázva üldögéltek a győztesek.

A Práter utca sarka belövést kapott, Györgyiék szobája feketén ásitott. Visszarohantam a mozihoz, ahol a felkelők békésen falatoztak a romokon. A koronaórt vettem észre először. Puska volt átvetve a vállán, davajgitár: régi, világháborús darab.

– Na, mi van? – kérdezte, miközben szelte a szalonnát. Még csak nem is csodálkozott.

– Hol a lány? – kérdeztem.

– A lány? – elvigyorodott, és a bicskával valahová hátrafelé mutatott.

A moziban kócos suhancok tisztogatták a gitárokat.

– A sánta? – kérdezték. Györgyi bicegett, mióta eltörte a lábát. De útbaigazítani egyikük se tudott.

Bementem, emlékszem, egy iskolába is, ahol levesfélék főztek pufajkás asszonyok. Már elmúlt dél, amikor a nagymama eszembe jutott. Visszamentem a 78. elé, de a házmasterlakás is üresen, kibelevés ásitott.

A Körúton, egy üzletben, mésszel lelocsolva, glédában feküdtek az áldozatok.

– Kit keres? – kérdezte tőlem egy fegyveres. – Nem! – rázta a fejét. – Civil áldozatok nincsenek.

Késő éjjel lett, mire hazaértem. Statárium volt, kijárási tilalom. Senki se járt a koromsötét utakon. Vízet melegítettem a kályhán, kiáztattam vérző, hólyagos lábaimat.

Másnap burgonyát osztogattak a Hamzsabégi úton. Abbamaradt a lövöldözés, a városból eltűntek az oroszok. Úgy hittem, valóra vált a lehetetlen, hogy: győzött a forradalom.

A Corvin-közben most már a koronaórt se találtam.

– A beszédközpont? – kérdezték. – Él! – De útbaigazítani senki se tudott.

A Rákóczi téren sírokat ástak. A felkelők eltemették a halottaikat. Járkáltam körbe-körbe, mint a halálraítélt. Bementem a csarnokba is, kérdezgettem a fosztogatókat, de a bicegő lányról senki se tudott.

A hídon felvett egy szolgálati járat. Észrevették az egyenruhám: a buszosok összetartanak. Budán csend volt és nyugalom. Azt beszéltek, hogy másnap beindul a közlekedés. Győztünk. Kivonultak az oroszok. Halottak napja volt, ma is érzem a krizantémillatot.

Azután a némaság kárpitja hirtelen felszakadt. Az oroszok visszajöttek, megint tankok dübörögtek az utakon. Én pedig Bécsben, Ausztriában találtam magam.

*

Most meg újra itt, az Üllői úton. Az aluljáróból már hazament az öreg zenész. A Corvin negyedet átépítették. A 78.-ban pedig senki se tudja, hogy a Németh nevű család hol lakott.

Canaletto: Capriccio klasszikus romokkal, 1730

Ülök ebben a borzóban, a Kilián mögött. *Elpattan a húr...* Megpróbálom végiggondolni az életemet.

Először a lágerből írtam. Párizsból is megküldtem a címemet. Két példányban, de válasz innen sem érkezett. Kölnből tudattam, hogy autógyárban dolgozom, Dijonból, hogy a pályaudvart építem. Egyre távolabbról. A trópusról már nem írtam meg a címemet.

Ott, Délen történt valami, ami értésemre adta, hogy nekem odaát, a régi életemben nincs több keresnivalóm. Aznap cirkuszba vittem a gyerekeimet, fel sem figyeltem, hogy két magyar is szerepelt a műsoron. Még a porondon sem ismertem fel Mártit, az artistolányból lett kis kalauznőt, akivel együtt magoltuk az átszállóhelyeket.

Már kifelé lépegettünk a tömegben, emlékszem, kézen fogva vezettem a két gyereket, amikor a cirnos szemű lány hirtelen ott állt szemben velem. Ráismertünk egymásra, alig tíz éve Márti még nekem hányta a cigánykereket. Most mégis némán, szótlanul hagytam, hogy továbbsodorjon a tömeg. Ott, az artista bejárónál a régi életemnek egy csapásra vége lett.

Hátra volt még negyven év. Negyven év sivatag. Haza nem kerültem, csak most. Betegen, öregen. És főleg: későn. A szüleim már nem éltek, senki se várt rám négy évtizedet. És hát elmentek mind a barátok, átépült a város, fel sem ismerem a régi helyeket.

A Kedves helyén üvegépület áll, „kiadó”, hirdetik az ablakokra festett fehér szövegek. A Váci utcából sétálóutca lett. Nehéz még elképzelni is, hogy valaha buszok száguldoztak ezen a szűk szerpentinben.

Angéla lelkemnek már csak a lánya él. Egy félkarú asszony, a Kacsza utca hétben, a börtön épülete mögött.

– Mit akar? – kérdezte ellenségesen. Be sem engedett.

A Hamzsabégi úton még áll a garázs, de a Futó utcán nem fut senki sem. Az új, csuklós buszokon pedig már kalauzok sincsenek. A sofőrök öreg, hetvenéves emberek. Lehet, hogy itt ülnék én is, egy ilyen üvegalitkában forgatnám a kormánykereket. Nézegetem ezt a másikat, elpuskázott életemet.

Soós Tibi, a zongorista az egyetlen, akit megtaláltam. A régi helyén, egy kávéházban, a zongora mögött.

– Emlékszel? – kérdeztem. – A Darling! A Soós-Fehér duó!

– Persze! – felelte.

De hát elmúlt már ő is nyolcvanéves. Rám ő sem emlékezhetett.

*

És hát a Nagykörút. Egyszer megálltam a 78. előtt, de becsengetni akkor se mertem. Különben se lett volna hová: a kapu alatt nem találtam ismerős nevet.

Azután ez a megdöbbentő, fájdalmas eset. A Moszkva téren, a 61-esen. Már nem emlékszem, hová mentem. Kezelésre, valószínűleg. A három asszony a Délinél szállt fel, és – talán mert nem volt ülőhely – kint állt meg a peronon.

Arra figyeltem fel, hogy milyen rikácsolva nevettek. Mentünk a Moszkva tér felé, ők kint, én beljebb, a kocsiban. És akkor mintha arcul ütöttek volna: az egyik nagy, vörös hajú nőben ráismertem Györgyre. Rám nézett ő is egy pillanatra, de aztán elkapta rólam a szemét, és tovább nevetett. Eladók lehettek, valami áruházból, záróra után. Vagy csak kukázók? Nagy cekkerben cipelték az üvegeket.

Nekem hátat fordítottak. A Vérmező sarkán, Kun Béla mögött sokáig állt a villamos, de ők csak nevettek tovább. Fűlértőn, visongva, úgy, ahogy józan állapotban nem szoktak nevetni az emberek.

Fel kellett volna állnom, meg kellett volna szólítanom őket. Én azonban teljesen megzavarodtam. Múltak a percek, a Moszkva téren pedig a három nő leszállt.

Hogy ő volt-e valóban? Ha lett volna kétségem, eloszlott. Mert a vörös hajú nő húzta a lábát. A téren hosszú sorban álltak a hajléktalanok, a Vöröskereszt vacsorát osztogatott. Ő pedig bicegve, sántikálva tünt el a *homeless*ek mögött.

Hát csak így. Egy ideig még visszajártam, fel-le utaztam záróra után a 61-esen. De hiába: soha többé nem láttam az asszonyt, akivel egyszer el akartam kezdeni az életet.

Múlnak az évek. A régi időkről ma már csak álmodom. A fiaim képét még itt őrzöm az asztalomon. A leggyakrabban azonban a régi házunk jut eszembe. Apám és anyám szépek, fiatalok. Tavasz van, virágoznak a mandulafák. Sétálunk fenn, a hegyen.

A nők? A lányok? A bundabugyiban táncoló bakfisok? Ne nevetess! Nem többször, mint Angéla lelkem, a féldeci kevert, vagy Viktor, a zokogó ludovikás fűszeres.

Ez lett volna, ennyi lett volna az élet? Györgyi mosolygó lányka ma is az emlékezetemben. Apró gödröcske van az arcán, amikor rám nevet. Én pedig utazom tovább a 61-esen. Viszem a kéziratokat Évi-kehez. A nővérkéhez, aki legépeli a szövegeimet.

ÁDÁM TAMÁS

Bőrgyár

Ahogy elfutok a roncstelep mellett, azonosítom a fémek jajgatásait. Roppan nyakcsigolyám, mintha öregedne a nyár. Megtörtek a korhadó fák, így is alig bízlenek.

Szembe jön egy félelmetes rizsporos arc; bőre haragtól párállik, bemérhető testszaga. Közel vagyok már a téglás, lepusztult bőrgyárhoz, érezhető a halál súlyos illata.

Dagadnak a düledező fal melletti szeméthegek, beletűrok a halomba, egy roncs babakocsiban felsír a semmi. Könyvek rojtja integet, bőrbe kötött Dosztojevszkij mállik.

Itt készülhetett az ember gyenge bőre, fazonra igazítva, húst befedve. A bőrgyár emlékezik a sok selejtre.

Lakhelyed végleges

Morzsolod a napokat, mínuszba lengő szögesdrót a grafikon. Szerdán fáj legjobban a hallgatás, éhes macskák sem osonnak. Savanyú kutyatej csöpög nyakadon.

Hivatalokban éled át a várakozás kudarcait, megfelelő halotthoz karcolsz úrlapokat, és nem jut eszedbe áldott anyád neve. Az ügyintéző monitorján szappanbuborék.

El sem indulsz, otthon sem maradsz, lakhelyed végleges. Bugyogás csak, pecsétgyűrűvel hitelesített partszakasz, hol az áttetsző denevérek zajsintmérővel alszanak.

Dermedt hintalovak kantárjához ragad kezed. Olvashatatlan levelek érkeznek ismeretlen címre, alvó papírhajók lesznek; planktonok, halak hazája.

BÁGER GUSZTÁV

A távozó visszatekint

*Ahogy búcsúzik, a beszéd lebomlása megáll.
A felejtés visszatekeri a fölvetelt,
egy percre belenéz a történetbe
és visszatalál az elveszett önazonossághoz.
Szereti azt az embert,
aki a másik szobában alszik.*

*Egyetlen szöveghely,
egyetlen karakter elég a búcsúlevélen,
hogy felébredjen a részvét.
Szobákon halad keresztül.
Átala lett, ami volt.
A kulisszák mögött bábok alszanak.
Vetésre váró magok.*

Rögök

*Reggel szentbeszéd, délben elmélkedés.
Este konklúziók, fogmosás.*

*A természet naponta lerombol,
hamvainkból gyúrja önmagát.*

*Véres ekékkal szánt, gyökerekig
és a kiábrándulás.*

*A titkok leple széthasad.
Utálkozunk. Szeretkezünk.*

*A történelem apokalipszis.
A filozófia nyelvi divatbemutató.*

*A vers hervad, bődösödik.
A főnevek szavatossága lejár.*

Kerti pad

Látogatás Ébert Tibornál

*A festék ragyogását
elszívta már a Nap.
Földbe süllyedt lábak,
rozsdamarta váz,
tört lécein az idő zongorázgat.
Bordal-táncunk elbírta,
estékbe szőtt verseink.
Elárvult, moha lepte díszlet
álmodásaink színpadán.*

*Vizsgálatról vizsgálatra.
Mint ez a pad, úgy vagyok én is.
Ismerős váróterem,
ismerős köhögések.
Lassan cammog a nagymutató.
Mondtam-e: tekintetem ablakát
befalazzák lassan,
de felolvastattam
kötetnyi dialógusod.
Most arra kérlek,
olvasd újra kedvenc két sorom,
hadd keringjen itt tovább!*

*„A pásztor botja araszol,
alvó juhok kísérik”.
Ezüst fürtök sátra alatt
felragyog egy Greco-i arc,
a kéz ütemezve dirigál.
Ismételd!
„A pásztor botja araszol,
alvó juhok kísérik”.
Ismételd!
„A pásztor botja araszol,
alvó juhok kísérik”.*

*Kerti pad helyett most
karosszék marasztal.
Közös anyánk, a magyar nyelv,
ismét álomba ringatott.*

STEPANOVIĆ PREDRÁG
Halló, itt Beverick!

Mint minden városban, amely egy kicsit is adott magára, egykor Mohácson is léteztek nyilvánosházak. Nem voltak ezek persze olyan rafinált ízléssel berendezett luxusintézmények, amilyeneket Pesten, Bécsben és a Monarchia más nagyvárosaiban lehetett találni, hanem egyszerű kisvárosi kuplerájok, amelyek elsősorban a hajósnépet voltak hivatottak kiszolgálni. Mohács ugyanis régtől fogva jelentős szerepet játszott a dunai hajózásban. Egyes családok a kereskedelemnek köszönhetően gazdagodtak meg, amely a szó szoros értelmében a Dunán folyt, mások meg, akiknek nem volt, vagy kevés volt a földjük, lovakat tartottak, s azokkal vontatták a hajókat a Bánáttól föl Pestig meg Komáromig. Amikor megjelentek a gőzhajók, Mohács jelentősége továbbnőtt. Itt töltötték föl ugyanis a hajókat szénrel, amely vasúton érkezett a pécsi bányákból, s amely nélkül a gőzösök megálltak volna. A hajók tehát sorban lehorgonyoztak, s néha napokig vártak, hogy sorra kerüljenek, és a széntolók föltöltsék kazánházaikat. A hajósok eközben bevásároltak a piacon, mulatoztak a kocsmákban, és – természetesen – szorgalmasan látogatták a bordélyházakat. Amikor a versailles-i békekötés után Mohács alatt húzták meg a határt, a hajóknak a vámvizsgálat miatt is meg kellett állniuk, a szénre meg továbbra is szükségük volt, egészen a legújabb időkig, amikor átértek a kőolaj-származékok használatára.

A forgalom tehát nagy volt, s hála a hajósnépnek, a kuplerájos üzletág ugyancsak fölvirágozott. Mivel a helybeliek között nem akadtak olyanok, akik jártasak lettek volna ebben a szakmában, a vállalkozó szellemű bordélyosok más, általában nagyobb városokból érkeztek, ahol a konkurencia kiszorította őket, s most itt próbáltak újra szerencsét. De ahogy ez már lenni szokott, egyesek sikerrel jártak, mások meg tönkrementek. Így végül négy effajta intézmény maradt fenn, amelyek a nem egészen közeli múltig működtek. Szép, romantikus, vendégcsalogató nevük volt: Három Csillag, Fehér Hajó, Két Galamb. Csak a Vörös Lámpás tulajdonosa volt szemmel láthatóan fantáziátlan, de az ipar azért neki sem ment rosszabbul a többiekénél. Mind a négy ház a Rózsa utcában működött, ami szimbolikusan is fölfogható, bár nem

tudni, hogy az utca a nevét Rózsa Sándorról vagy a virágról kapta-e, amely akkor a legszebb, amikor bimbózik, s utána gyorsan elhervad.

Az egyszerű emberek nehezen békéltek meg az új intézményekkel, s a Rózsa utcai lakosok egymás után adogatták el házaikat, és máshová költöztek. A vevők szinte kivétel nélkül németek voltak, pontosabban a környező falvakbeli svábok, akik csak a huszadik század elején kezdtek lassanként beköltözni a városba, s a kialakult helyzet miatt itt olcsón jutottak házakhoz. Őket nem zavarták a bordélyok.

Nem zavarták, úgy látszik, az őslakosság egy szűkebb rétegét, a „városi urakat” sem. Viszonylag rövid idő alatt hozzászoktak a nyilvánosházak létezéséhez, s egyre sűrűbben vették igénybe szolgáltatásaikat. Egy idő után szinte sikk lett, a társadalmi ranghoz tartozó kötelezettség eljárni ezekbe a házakba. Ezzel persze bekövetkezett a differenciálódás: a városi urak úgyszólván megszállták a Három Csillagot, s mivel ők állandó és biztos vendégek voltak, a hajósok és más kósza népség számára ez a ház gyakorlatilag hozzáférhetetlenné vált. A hajóskapitányok, a kormányosok meg a tisztek a szintén elegánsabbnak számító Fehér Hajót szemelték ki maguknak, így a matrózoknak meg más átutazónak maradt a Két Galamb és a Vörös Lámpás.

Egyedül a parasztemberek – márpedig ők tették ki a városi lakosság zömét – maradtak végig elutasítók a bordélyokkal szemben. „Tisztességes pógár” – így nevezték magukat a gazdaemberek – „szégyellte volna oda betenni a lábát”, mondogatták az idősebbek még akkor is, amikor a bordélyoknak már csak a hírük maradt fenn. Elképzelhető persze, hogy a patriarkális erkölcs mellett ebben szerepet játszott a zsu-goriság is. Annál inkább, mert ebben az esetben ez a két dolog egybevágtott. A hagyományos erkölcs szerint ugyanis értelmetlen, sőt egyenesen véték pénzt adni olyasmért, amit ősidők óta és teljesen természetes módon ingyen kap az ember.

A Három Csillag legbuzgóbb látogatói közé tartozott David Brkić szerb búza-nagykereskedő, és kebelbarátja, a város katolikus egyházi elöljárója, Kešeríc apát úr. Beszéli, hogy „a szerbiánusok idejében” – vagyis ezerkilencszáztizennyolc és huszonegy között – a város katonai parancsnoka, Sotirović kapitány egyszer elhatározta, hogy megnézi, mi történik ezekben a házakban. Katonái, éjszakai járőrözésből visszatérve, gyakran tettek jelentést kisebb kihágásokról, hangoskodásokról, néhanapján utcai vereke-

désekről is, amelyek a bordélyokból kitántorgó vendégek között törtek ki. Az épületekbe nem mehettek be, így szólt a parancs. Fölvette hát az uniformist, és elindult a katonáival járőrbe. Rótták az utcákat, míg nem szándékosan tett kisebb kitérőkkel megérkeztek a Három Csillaghoz, ahonnan zongorajáték hangjai szűrődtek ki. A kapitány egyedül ment be a házba, s ahogy belépett a szalonnak berendezett nagyobb szobába, az egyik asztalnál David Brkićet és Kešerić apátot pillantotta meg, amint még néhány közismert helybeli személyiség társaságában kártyáznak. „Hát az urak mit keresnek itt?”, kérdezte kissé meglepetten. „Nem látod? Kártyázunk”, csattant föl David Brkić, mert a kapitány hangjából szemrehányást érzett ki. „De miért pont itt?”, kérdezte újra a kapitány. „Mert pont itt, és nem másutt”, hangzott a válasz. „Hanem, ha van pénzed, gyere és ülj közénk”, tette hozzá most már békülékenyebben David Brkić. „Én itt városparancsnok vagyok”, felelte higgadtan Sotirović kapitány. „Tiszti rangom nem engedi meg, hogy ilyen helyekre járjak.” „Akkor most miért vagy itt?”, hangzott a kissé cinikus válasz. Hogy elejét vegye a veszekedésnek, Kešerić apát fölállt, és Sotirovićhoz lépett. „Kapitány úr”, mondta halk, nyugodt hangon, „ezek a házak törvényesen működnek, és mindenkinek törvény adta joga, hogy látogassa őket. És ha nekem az én egyházi méltóságom nem tiltja, hogy itt legyek, miért tiltaná önnek a katonai? De ha nem akar a társaságunkban maradni, amit őszintén sajnálunk, kérem, folytassa az útját, és hagyja, hogy befejezzük a partit.” Sotirović kapitány elmosolyodott, tisztelgett, majd sarkon fordult és távozott.

Amint kiért az utcára, észrevette, hogy kissé odébb, a Két Galamb előtt, az árok mélyén néhány alak fetreng a sárban. „Ki az ott?”, kérdezte parancsoló hangon. „Azonnal jöjjenek ki onnan!” „Jaj, uram, ne bántson minket. Miséző barátok vagyunk, csak hát egy kicsit fölöntöttünk a garatra, és nem tudunk kimászni”, mondta ijedten az egyik. S valóban, amikor a négy barát megpróbált kimászni a mély és meredek árokból, egymás hegyén-hátán csúsztak vissza. A jelenet annyira groteszk volt, hogy a kapitány, megfélemlítve tiszti méltóságáról, hangosan fölnyerített. „Na jó”, mondta, amikor csillapodott a hahotája, „ha miséző barátok vagytok, miért nem miséztek inkább, ahelyett, hogy itt hemperegtek a sárban? De bánom is én”, tette hozzá. „A főnökötök odabenn szórakozik, hát mulassatok ti is egy kicsit.” Azzal ott hagyta őket.

Sok más hasonló történetről is beszéltek az emberek, amilyenek nyilván ma is megcsinálnak, ha ezerkilencszáznegyvenkilencben egy tollvonással be nem tiltották volna a nyilvánosházak működését az egész országban. Több mint fél évszázad múltán így ért véget a négy mohácsi nyilvános bordély áldásos tevékenysége. Talán szószaporításnak tűnik azt mondani, hogy „nyilvános bordély”, pedig nem az. Rövidesen ugyanis országszerte, mintha a földből nőttek volna ki, működni kezdtek a titkos intézmények. Mohács ebből sem maradhatott ki.

A város lakóinak többsége szinte észre sem vette a nyilvánosházak és lányok eltűnését. Nem hiányoztak nekik. A Rózsa utca lakói meg kifejezetten örültek, mert ettől kezdve megszűntek az éjszakai rendezvények, hangoskodások, amit a részeg hajósok és a semmivel sem józanabb helybeli duhajok rendeztek az ablakaik alatt. De akadtak azért olyanok is, akik nehezen békéltek meg az újonnan kialakult helyzettel. Néhány megrögzött középkorú kuplerájlátogató mellett, akik nem tudták elképzelni az életüket nyilvánosházak nélkül, a bordélyok megszűnése a legérzékenyebben az akkori ifjúságot érintette. Alighogy megízlelték ezek az ifjak a törvényes paráználkodás örömeit, egyetlen rendelettel megfosztották őket „jogaiktól”. Persze mindenki fölalta magát valahogy, de az mégsem volt az igazi. Ezért egy-két meddő esztendő elteltével néhányan összedugták a fejüket, s azon kezdtek tanakodni, mit lehetne itt tenni. Akadt köztük egy vállalkozó szellemű ifjú – ma medzser típusnak neveznénk –, aki kézbe vette a dolgot, s nekilátott a szervezésnek.

Először is megtalálta a módját, hogy megszerezzen egy háromszobás lakást egy régi főutcai polgárház első emeletén. Hogy mennyi idejébe és energiájába került ez, csak ő tudja, de hogy nagy fegyvertény volt, azt mindenki elismerte, mert lakáshoz jutni akkoriban is nehéz volt. Amint megvolt a lakás, nekilátott az átalakításnak. A nagyobbik szobát összenyitotta a hallal, s az így kapott teret szalonnak rendezte be. Itt fognak majd kártyázni, iszogatni, beszélgetni a vendégek, gondolta, később azonban kiderült, hogy a helyiség táncmulatságok rendezésére is kiválóan alkalmas. A szalont meglehetősen jó ízléssel rendezte be, a Fehér Hajó mintájára. Így róttá le háláját az egykori nyilvánosház előtt, ahol néhány éve maga is elvesztette a szüzességét. A munka neheze azonban még hátravolt. A két kisebb szobából kéjlatot kellett varázsolni, ha csak egyszerű kisvárosi módra

is, majd álcázni kellett őket. A régi ajtókat befalaztatta, újakat nyitott, hogy elérje a kívánt elrendezést. Végül mind a két szoba két külön bejárattal rendelkezett. Az egyik egy kis rejtett átjáróból nyílt, a másik a szalonból. Az ifjú képzelőereje és találékonysága akkor jutott el a csúcusra, amikor a szalonból nyíló két bejáratra közönséges ajtók helyett szekrényeket helyeztetett. Ez telitalálat volt. Titokzatosan, szinte misztikusan hatott, s látszólag a konspirációt is biztosította. A naivak számára, persze, mert nincs az a nyomozó, aki egy esetleges házkutatás alkalmával bedőlt volna ennek a kis fortélynak. A vendégek számára viszont ezek a szekrények, amelyek a szerelmi gyönyör lakába vezettek, nagyban megnövelték a tiltott gyümölcs varázsát.

Miközben az iparosok élmunkástepóban dolgoztak a lakás felújításán, Beverick Benő sem tétlenkedett. Így hívták ugyanis a tehetséges és vállalkozó szellemű fiatalembert, egy nyilvánvaló anyakönyvvezetői elírás miatt, mert a családi neve eredetileg Beverics volt. A készülő intézmény megnyitásához egy egészen másfajta munkát is el kellett végezni, s ő ezt is teljes odaadással csinálta. S amikor már a vörös tapéták is fölkerültek a szalon falára, és az utolsó munkás is elhagyta a házat, Benő fényképalbumában már egy tucatnyi női aktfotó díszelgett. Egy-egy szégyenlősebb lány ugyan átlátszó fátyollal takarta el az arcát, de ettől a látvány csak izgatóbb lett.

Hála Benő önzetlen igyekezetének és fáradhatatlan munkálkodásának, ezerkilencszázötvenhárom őszén Mohácson újra megnyílt egy bordélyház. Igaz, kissé más alapokon működött, mint hagyományos elődei, de hát alkalmazkodni kellett a körülményekhez, az új idők új követelményeihez. Először is, többé nem léteztek hivatásos „nyilvános” lányok. Nem is volt rájuk szükség. Benő kizárólag önkéntes amatőrökkel dolgozott. A szisztéma a következő volt: a hölgyek először önként pózoltak Benő akt-albumához, majd amikor valamelyik vendég kiválasztotta a neki tetszőt, a hölgy önként ment el a találkozóra, amit megint csak Benő szervezett meg, s végül önként végezte el a feladatát. Erőszakkal senkit sem kényszerítettek semmire. A hölgyeknek még a piszkos anyagiakkal sem kellett foglalkozniuk, azt is Benő intézte el. Erről a humánus intézményről ezek szerint sok mindent el lehetett mondani, csak azt nem, hogy erkölcstelen lett volna.

Benő tehát beindította a gépezetet, amely ettől kezdve ment magától. Neki csak az volt a dolga, hogy

fogadja a jelentkezőket. Az ügyfelek eleinte személyesen jöttek el a megbeszélésre, átlapozták az albumot, kiválasztották az ízlésük szerint való hölgyet, majd időpontot egyeztettek. Benő pedig mindent elrendezett. A visszatérő vendégek, akik már alaposan áttanulmányozták az albumot, s kívülről tudták a kínálatot, egyre gyakrabban jelentkeztek be telefonon. Benő igazi profi módjára használta a modern civilizáció eme praktikus találmányát. Amikor megszólalt asztalán a készülék, kimért mozdulattal fölemelte a kagylót, majd komótosan, méltóságteljes baritonján beleszólt: „Halló, itt Beverick!” A végső „ck” persze „ká”-nak hangzott, s idővel egy kiváltságos csoport jelszava lett: „Itt beverik”. Ez tömör volt, egyértelmű, s főképpen igaz.

A fekete piac ezekben az években minden területen virágzott, miért éppen Benő üzletágában ne működött volna? A kereslet nagy volt, a nyilvános, törvényes kínálat megszűnt, így minden a rejtőzködő magánszektor kezébe került. A beindított üzem olajozottan működött, az ügyfelek egyre nagyobb számban tódultak, így Benő kénytelen volt friss áru után nézni. Lévén civilben kultúrmunkás, gyakran utazgatott Baranya déli részein, bejárta a falvakat le egészen a Drávaig, sok embert ismert, s különösen a fiatalokkal voltak jók a kapcsolatai. Eleinte habozott, felhasználhatja-e ezt az általa vezetett intézmény érdekében, de amikor egyszer, persze nagyon óvatosan, inkább csak célozgatva, megkérdezte az egyik falusi lányt, nem lenne-e kedve bekapcsolódni egy olyan tevékenységbe, amely különbözik ugyan az asszonykórusban való szerepléstől, de társadalmilag azért nagyon hasznos, meglepődött, hogy az milyen gyorsan ráállt. Ettől kezdve egyre gyakrabban tűntek föl Mohácson a közelebbi és távolabbi falvakból érkező csinos lányok és menyecskék.

Mielőtt még bárki fölháborodna, egy dolgot tisztázni kell: szó sem volt itt valamiféle ocsmány prostitúcióról, a szerelem és a női test áruba bocsátásáról. A szeretkezés nagyon korrektül, kölcsönösségi alapon folyt, ahogy egyébként is folyt mindig és mindenütt a világon. Hogy a férfiak valamennyit mégiscsak fizettek, teljesen érthető, sőt rendjén való. Benőnek nagy kiadásai voltak a lakás fönntartását illetően, s a hölgyeknek is sokba került a ruha, parfüm, egyebek. Ezt illetett megtéríteni. Benő mégsem engedhette meg magának, hogy úgy viselkedjen, mint az a bizonyos Róbert bácsi, aki a gazdasági válság idején, a két világháború között ingyenlevest

osztogatott a pesti utcákon a munkanélküli szegényeknek. Mellesleg, ez a Róbert bácsi meggazdagodott az ingyenlevesen, Benő meg soha. Alapjában véve önzetlen, minden jóért lelkesedő, a közösségért tevékenykedő figura volt. Ezt bizonyítja az is, hogy a vörös szalonbeli keddi és csütörtöki rendezvényekre ifjú szerelmespárok is eljárhattak, s fel sem merült, hogy kinyissák számukra a két bűvös szekrény valamelyikének ajtaját. Egyszerűen csak táncoltak, beszélgettek, szórakoztak. Sok szerelem is szövődött ezeken a teadélutánokon, sok boldog és tartós házasság alapjai lettek itt lerakva. Hány lány maradt volna pártában, hány férfi élte volna le agglegényként az életét, ha nincsenek ezek a rendezvények! Beverick Benő érdemei ezen a téren is egyedülállóak és elévülhetetlenek.

Benő tehát fokozatosan bővítette tevékenységi körét. De sohasem vált telhetetlenné, s az óvatosságról sem feledkezett meg. Végtelesen körültekintően járt el egy-egy új önkéntes beszerzése során. Előbb kikémlelte, majd kitapogatta a dolgokat, s csak akkor állt elő az ajánlattal, ha végképp meggyőződött a kiválasztott személy hajlandóságáról. A férfikkal kissé nehezebben boldogult. A vendégkör pedig szédületes tempóban bővült, az ügyfelek gyakran másodkézből szereztek tudomást Benő intézményének kínálatáról és szolgáltatásairól, így képtelen volt mindenkit személyesen ellenőrizni. Hogy korlátozza a vendégek számát, mielőtt még olyan tömegben árasztanak el az intézményt, amelyet a helyiségek sem tudnának befogadni, no meg konspiratív okokból is, kénytelen volt kialakítani bizonyos feltételeket. Szerencsétlenségére a lehető legrosszabb, legveszélyesebb, a legtöbb konfliktust magában hordozó megoldást választotta: a nemzetiségi kritérium mellett döntött, amelyet egyébként sem lehetett százszázalékosan alkalmazni. Ezen kívül a nemzeti intolerancia gyanúját keltette, holott Benőtől távol álltak az ilyen sötét indítékok. Az elvet egyébként maga Benő rúgta föl a kezdet kezdetén. Ő maga és közvetlen munkatársai nemzetiségi hova-

tartozásuk szerint sokárok voltak, így az intézmény is ilyen jelleget öltött. Ennek ellenére a ház a helybeli szerbek számára is minden további nélkül nyitva állt. Ebben nyilván a személyes, nem egyszer baráti kapcsolatok is közrejátszottak, meg a közös nyelv, a délszláv együvé tartozás érzülete. Bizonyos azonban, hogy Benőt ebben a kérdésben tisztán emberbaráti megfontolások is vezérelték. Tudta ugyanis, hogy az első világháború után a város szerb lakosságának kilencven százaléka kitelepedett Jugoszláviába, s a megmaradtak annyira kevesen voltak, hogy képtelenek lennének saját külön kuplerájt nyitni, bár szívesen megtennék. A többi nemzetiség tagjai közül – márpedig Mohácson az említetteken kívül volt még vagy négy – csak néhány kiválasztottnak engedtetett meg, hogy éljenek Benő házában előnyeivel és mögöttes lehetőségeivel. Mint rövidesen kiderült, ez szarvashiba volt. A főutcai polgárház első emeletén működő intézmény híre

Caravaggio: Hamiskártyások, 1596

ugyanis futótűzként terjedt. Az emberek aztán szabadjára engedték a képzeletüket, s mindenféle sosemvolt orgiákról kezdtek beszélni. Egyszóval, kezdetét vette e tisztas ház aljas rágalalmazása, elsősorban azok részéről, akik előtt a kapu zárva maradt. A legelvetemültebbek attól sem riadtak vissza, hogy följelentéssel fenyegetőzzenek, ha Benő nem tárja szélesre előttük házában kapuját. Benő az ilyeneknek azt üzenté, hogy alapítsanak maguknak saját bordélyt, mert az övé, helyszűke miatt, nem képes pótolni mind a négy nyilvánosházat, amelyek egykor a város lakóinak szolgálatára álltak. Bizonyos jelek arra utaltak, hogy történtek is ilyen irányú kísérletek. Néhányan a kálvinista negyedben kezdtek szervezkedni, egy másik csoport a város nyugati peremén, az egykori Német utcában látott hozzá az előkészítő munkálatokhoz. Igyekezetük azonban már csírájában kudarcra volt ítélve, egyszerűen azért, mert nekik nem volt Beverick Benőhöz mérhető szervezőjük.

A másik veszély teljesen váratlanul jött, a körülmények véletlen és ostoba összejátszása folytán. Mintha

maga az ördög avatkozott volna közbe, aki – mint tudjuk – sosem alszik, hanem azon mesterkedik, hogy összekuszálja a tisztességes emberek dolgait. Történt ugyanis, hogy Dreicsics énektanár úr, aki hetente kétszer, de szükség szerint többször is harmonikájával a zenét szolgáltatta a vörös szalonban, szabadságra utazott. Mivel Benő ideiglenesen sem akarta megváltoztatni az intézmény szokott rendjét, helyettes után nézett. Az egyik közeli faluban talált is egy fiatal tehetséges harmonikást, aki vállalta a feladatot. A fiatalember családi viszonyairól és nősülési terveiről Benő mit sem tudott, s nem is nézett utána. Itt követte el a második hibát. De hát, aki dolgozik, hibázhat is.

Az első este befejeztével, miután a vendégek elmentek, a fiatal harmonikás éppen lepihenni készült a vörös szalonban levő kanapén, mivel legközelebb csak reggel volt autóbuszjárat a falujába. De amikor letette a harmonikát, úgy döntött, hogy elalvás előtt belelapoz az akt-albumba, amely egy kis asztalkán hevert a bejárat közelében. El kellett ismernie, hogy a felvételek gyönyörűek, ízlésesek, a lányok pedig szépek. Érezte, hogy egyre jobban elhatalmasodik rajta a férfivágy, amikor az album vége felé az egyik fényképen a saját menyasszonyát pillantotta meg. Kishíján felüvöltött, de visszafogta magát, mert így, teljesen meztelenül, öelőtte még soha nem mutatkozott. Ezért előbb minden szögből alaposan megmustarálta, és csak utána ordított föl. A harmonika alighanem magától esett le az asztalról.

Az egetverő üvöltésre és a robajra kivágódott a szekrényajtó, s Benő valósággal berontott a helyiségbe. „Mi történt?”, akarta kérdezni, de a fiatalember megelőzte: „Mi ez?”, és a nyitott albumra bökött. Benő, mivel sem naiv, sem lassú fölfogású nem volt, egy pillanatig sem gondolta, hogy a fiatal harmonikás a sok aktfotó láttán indult föl ennyire. Érezte, hogy valamilyen mély tragédia játszódik le benne. Hogy időt nyerjen, mégis megkérdezte: „Micsoda?” A fiatalember öklével a fényképre sújtott. „Hát ez”, mondta. „Ez itt Marica, a menyasszonyom. Szüret után akartuk megtartani a lakodalmat.” Benő nagyot nyelt. „Hát én ezt honnan tudtam volna”, motyogta. „Most mi lesz?”, nézett rá kérdőn a fiatalember, mint ha éppen tőle várna tanácsot, ha már ő idézte elő ezt a kalamajkát. Benő hallgatott, semmi okosat nem tudott kitalálni. „Hát akkor ne vedd el”, bökte ki végül.

A harmonikás megfogadta a tanácsot. Manapság, ősz fejjel néha eltöpreng, vajon jól tette-e. Mert míg belőle megrögzött agglegény lett, s azóta is teljes magányban tengeti napjait, Marica hozzáment egy másik férfihoz, akit egyáltalán nem zavart, hogy a vörös szalonban ismerkedett meg vele. Azóta boldog házasságban él a férjével, szült neki két gyereket, alaposan meghízott, és az egykori karcsú lányból terebélyes asszonyság lett. A házastársi ágyban néha talán eszükbe jutottak a régi szép napok, és azok a bűvös éjszakák, amelyeket Benő házában töltöttek, fölidéződt bennük szilaj, fiatal testük képe, s ettől mindig édes lett számukra a csók.

Ez idő tájt Benő háza fölött egyre tornyosultak a vészjölő sötét fellegek, mígnem egyszer beütött a mennykő. Az annyiszor beigért följelentés megtörtént, s a hatóságok többé nem tehettek úgy, mintha mit sem tudnának, mit sem látnának. Benő intézményét szétdúlták, őt magát bíróság elé állították. Két évet kapott, amit később tizennégy hónapra enyhítettek. Két legközelebbi munkatársa megúsza feltételes büntetéssel, míg a többi bedolgozót fölmentette a bíróság. Abban az időben az ilyen bűncselekményeket igyekeztek elnézően megítélni. Az ítélelhozók tudták, hogy régi hagyományokkal, megrögzött szokásokkal nem lehet máról holnapra leszámolni. Türelem kell hozzá. Ennek tudható be, hogy Pesten még ezerkilencszázötvenkettőben is működött néhány nyilvánosház, holott a megszüntetésükről szóló törvény már három éve érvényben volt.

Hogy Benőt a fiatal, boldogtalanná tett harmonikás jelentette-e föl, amit ő ma is tagad, vagy valaki más az irigyei közül, akik előtt sohasem tárult föl e rövid életű mohácsi örömtanya ajtaja, nem tudni. Valószínűleg soha nem is fogjuk megtudni. Benő, ha tudott is valamit, soha nem árulta el, pár évvel ezelőtt pedig végleg elhallgatott. Elragadta a kérlelhetetlen kaszás, amely egyaránt elvisz zseniket és egyszerű halandókat.

A mohácsi ifjúság későbbi nemzedékei kénytelenek voltak hasonló intézmények nélkül fölnőni, s azóta is mindenki úgy segít magán, ahogy tud. Mert nincs már többé a nagy szervező, nincs, aki fölvegye a telefont, ha megcsörren, s azt mondja az érdeklődőknek: „Itt beverik”. Holott ez ma is áll!

KÜRTI LÁSZLÓ

a négynullahármas szalkai IC-n

*siketnéma pali ül tőlem balra. nem tudja,
mekkora zajjal cseszteti a telefonját,
most mondd, ki szóljon neki?
senki nem tud itt jelbeszédül. ha megszólal,
csak vakkant felszántott, csillagtalan tájra –
fényévekre van ide az első budapest.*

karácsonyi üdvözet

*ezt az ünnepet békülésre akartam használni.
engedni, hogy közel üljenek hozzám
vagy csak képes legyek szólni, mérlegelés nélkül,
valami személyeset. szeretnék tartozni, adósságba
keveredni velük. dadogva, hadarva kérni még desszertet,
kölcsönt, kocsit félórára. hogy gyanakodni sose kelljen,
okosat vagy bolondot hazudni. hideg értelem többé
ne ragyogtasson kedélyt, morcos isteneket bennem.
vágyaim lassan érjenek el a spájzig. villogjon készülődés.
„friss kakas vérére mindig ecetet önteni”,
eleven maradjon fájdalom, megbocsátás.
használt villámmal sütit vág ketté az öreg, tálcáról eszi.
helytelenkedik. nincs pontosabb gesztusa
üzenni haza.*

harminc fölött

*„harmincon túl az arc elszabadul”,
lőhalálában rohan vad mezőkbe.
legelni kezd és szakít a fékekkel,
nem nyerít, nem csábít újakat kalandra.*

*harminc fölött, ha van egy kis
szerencséd, úgy hagynak faképnél,
meg legyen mit köszönnöd.
s ha csábítgat vissza, mi végleg
elbaszódott, ne kelljen fájnod
egy napot sem miatta.*

*harminc fölött még remélhetsz
szerelmet. igaz, bízni itt már
végzetes hiba. harmincon túl
csak ritkán az elégnek, hiánynak
leszel vak, fűtetlen otthona.*

SÁRFI N. ADRIENN
Papírmadarak

...Zsó fekete szeme rám villan, tesz egy alig észre-
 vehető kézmozdulatot, ahogy törölgeti a raktárban
 a polcokat meg a drága italok poros palackjait. Hamar
 rájövök, mit akar. Rosszallóan intek. Elfordulok, bele-
 mártogatom a felmosó lucskos fejét a vödör mosó-
 szertől habos, gőzölgő vizébe.

Megint találkozik a tekintetünk. Zsó hosszút pis-
 lant. Biccentek, és mintha ezzel pontosan ki is dol-
 goztuk volna a szükséges mozzanatokat, a vödört
 azon nyomban a hozzám közel eső szekrény oldalá-
 hoz állítom, takarásban a kamerától, a nyeles felmo-
 sóval pedig úgy helyezkedem – a bordó műanyag
 padlót bőszen törölgetve –, hogy ne látsszon, amint
 Zsó az egyik polcra leemel egy drága palackot, és
 a felmosóvödör vizébe rejti.

Kihátrálunk a raktárból a munkaterembe, végig-
 takarítjuk a folyosót; Zsó széles mozdulatokkal töröl-
 get, én lomhán pacskolom, mázolom a padlót. Az öltö-
 zőhöz érve egymásra sem nézünk, Zsó besurran
 a vödörrel, én addig kívülről az ajtót súrolom.

Becsavartam a pulóveredbe!, suttogja, amikor kijön.

Másnap ugyanígy járunk el, harmadnap és a hét
 többi napján is. Kimerülten, csak az akcióhoz feltét-
 lenül szükséges éberséggel és megfontoltsággal cse-
 leksziünk, tesszük, amit teszünk szótlannul, szabály-
 szerűen. A drága italok a szobánk ruhásszekrényének
 mélyére kerülnek egymás mellé, szép sorban...

Anglia hűvös. Legalábbis hűvösebb itt, mint nálunk,
 és persze esősebb. Az időt is, a munkát is nehéz meg-
 szokni. Minden nap hajnali öt órakor kelünk, fél hét-
 re érünk a húsbolthoz, átöltözünk, és munkába állunk
 a bolthoz tartozó üzemben. A főnök utasítására belet
 mosunk és töltünk a félelmetes daráló acélkése által
 apró darabokra szabdalt mindenféle hússal, csonttal és
 gyanús cafatokkal; jókora marhahús-darabokat páco-
 lunk édeskés szagú, fűszeres lében, és akasztgatjuk
 őket vaskampókra, majd hosszú fémrudakon cipeljük
 mindet a szárítóhelyiségbe. Csomagoljuk az árut, uta-
 sításra lejárató időt módosítunk, takarítunk. Napi tíz-
 tizenkét óra.

Részlet a szerző azonos című regényéből

Hidegrázósan figyeljük a daráló acélkésének gyors
 mozdulatait, bámuljuk, ahogy kíméletlenül nyes, szakít
 és trancsíroz szét mindent, ami elé kerül; keményen
 dolgozunk, és feltűnés nélkül tüntetjük el az italokat,
 ahogy a takarításra kerül a sor, amikor a főnök az irodá-
 jában ül az asztalánál, és végzi az asznapi papírmunkát.
 Mozdulataink automatikusak, ridegek és pontosak.

Péntek délután, a közreműködésemmel Zsó két üve-
 get csempész a felmosóvödörbe. A megszokott mó-
 don hátrálunk ki a raktárból a munkatermen, folyo-
 són át az öltöző felé.

A folyosón váratlanul elénk toppan ragyogó te-
 kintetű orosz kolléganőnk, Kátya. A szőke lány mo-
 solya barátságos és huncut, telt ajka nyílik, mondani
 készül valamit. Elönt a veríték, a szívem majd szét-
 rúgja a mellkasomat Kátya csilingelő hangjára. Ma
 esti partira invitál minket.

Mosolyt erőltetünk az arcunkra, rázzuk a fejün-
 ket, *ma sajnós nem jó, mert dolgozunk este kilenctől;
 mert minden csütörtök, péntek, szombat éjszaka dol-
 gozunk egy windsori rockkocsmában, ez van!*

Pedig jó buli lesz, nevet Kátya.

*Azt el is hisszük, de sajnós nekünk ez most tényleg
 nem jó!*

Zsó oldalba bök, hogy haladjak már tovább, de én
 csak állok bambán, markolászom a felmosó nyelét,
 nézem a vödörben a barna vizet.

Zsó próbálja lerázni a lányt, szeme dühösen villan
 rám, *húzzál már, sziszegi, mindjárt kijön a...* Abban
 a pillanatban kivágódik az iroda ajtaja, és vörösen
 fénylő, zsíros fején szikrázó feszültséggel megjelenik
 a főnök. Ahogy döngő léptekkel elviharzik mellet-
 tünk, szúrós tekintete parázslón pásztáz végig mind-
 hármunkat, majd a vödörre mutat:

Miért nem cseréled már le azt a mocskos vizet?!
 förmed rám indulatosan, és a mosdó felé siet.

Végtagjaim elgémberednek, jégkristályok virágai-
 nak milliói bomlanak ki minden sejtemben, lábaim
 a földhöz tapadnak, jégcsapok indái rögzítenek a mű-
 anyag padlóhoz.

Zsó megcsípi a felkarom belső oldalát, ott, ahol
 a legérzékenyebb a bőr. Felszisszenek, Kátya megy
 a dolgára, Zsó mérgesen morog:

Menj már, te hülye!

Szaggatottan szívom tele a tüdőmet, remeg a lá-
 bam, esetlenül mozdulok, ügyetlenül törlöm a padlót,
 csavarom a koszos fejet a vödör kosarába. A sötétbar-
 na víz szinte égeti a kezemet, ahogy az öltözőben
 kimelem belőle az üvegeket...

Munka után vonattal megyünk Windsorba. Negyven perc az út Londontól. Van időnk este kilencig. Az emelkedő főutcán, a kastély előtt leülünk egy padra. Elővadászom a táskámból az egyik téglalapforma, lopott üveget. Nyolcvanszázalékos Stroh. Zsó felbontja, meghúzza. Én is belekortyolok.

Nem semmi!

Iszony...

Még egy korty. Elönt a forróság, valamiért belenyúlok a táskámba, nem tudom, mit akarok, de ahogy kihúrom a kezem, kiesik a tízórairól megmaradt alma. Leesik a lábam elé, a kőre, elkezd gurulni a járdán, lefelé a lejtőn, arra, amerről jöttünk. Nem gyorsul, ahogy az elvárható lenne, kimérten dőcög a kővön lefelé, követve a járda ívét.

Hé, alma!, kiáltok utána, karomat a magasba lendítem, mintha utána akarnék kapni. Zsó krákok, igaz-

gatja a szemüvegét, bámuljuk a távolodó piroszopszág gyümölcsöt.

Felettünk sötét, esőszagú felhők gyülekeznek, a sétálóutcán nagy a nyüzsgés, a kirakatok fényesek. Mögöttünk a szürkés windsori kastély, kívülről komor, de szép, biztos, belül is szép lehet; sok turista látogatja, majd egyszer mi is megnézzük.

Szép ez a város a régi házaival, a folyó vize fekete, hófehér hattyúk úsznak rajta. Angliában a fű sűrű és élénkzöld, annyi, de annyiféle a felhő az égen..., az ember a városokban...

Még egy korty a Strohból, elhomályosul a világ, az alma érthetetlen módon megáll a lejtő közepén, fejem hátrahanyatlik, zsibbad a szám, a nyelvem, mély, sötét ernyedtség van bennem.

Hé, alma, hé...!, suttogom.

Elalszunk.

Canaletto: A Westminster Abbey, London, 1749

ÁRKOSSY ISTVÁN
Tűzről és vízről

Könnyed vázlat Caravaggio és Canaletto művészetéről

Emlékezetes siker volt a Budapesti Szépművészeti Múzeum rendezésében az a kiállítás, amely Botticellitől Tizianóig (2009–10) és Caravaggiótól Canalettóig (2013–14) címmel az itáliai reneszánsz, barokk és rokokó gyöngyszemeiből nyújtott világszenzációnak beillő válogatást. Az elkövetkezendő néhány sornak nem célja az említett seregszemlék utólagos feltérképezése, még kevésbé elemzése, a szándék csupán annyi: néhány vázlatos gondolat erejéig felidézni olyan sajátos jegyeket, amelyek az utóbbi óriásplakáton feltüntetett két nagymester nevének olvastán az ouvre párhuzamba állítása során merülhetnek fel. Mert e két pólusú feszültség szinte önmagát gerjeszti, mihelyt a két zseniális életművet reánk testáló alkotó, Caravaggio és Canaletto neve egymás mellé kerül; némileg olyanképpen, mintha az éjszakát és nappalt, netán a tüzet és vizet emlegetnénk. De kis jóakarattal akár szó szerint is értelmezhető a jelzők párosítása, hiszen míg Giovanni Antonio Canale látványvilágában egyértelmű hangsúllyal jelentkezik Velence kékben-zöldben derengő csatornahálózatának visszatérő vízi képe, addig Michelangelo Merisi da Caravaggio, az egyetemes festészet megújítója koloritjában a vörös szín felfellobbanó ereje játszik látványos szerepet.

Bő száz esztendő választja el egymástól azt a sajátos jegyekben bővelkedő két életművet (Caravaggio 1571–1610; Canaletto 1697–1768), amely a XVII. és a XVIII. századi Itália művészi stílusáramlataiban nem kis szerephez jutott. Összességükre tekintve viszont hamar szembetűnik: voltaképpen kevés hasonló vonással rendelkeznek a köztük feszülő idő és tér dimenziói jóvoltából, amit a couleur locale esetről esetre megnyilvánuló eltérő jellege csak még inkább előtérbe helyez. Ha viszont azonosságot keresünk, az mindenekelőtt a megidézett látvány realista megfogalmazásának módozatában érhető tetten, legyen szó a lombard mester esetében bibliai, netán mitológiai idézetekről, vagy a lagúnák krónikásának tágas panorámát kibontó vedutáiról. Ezen felül hasonlóságra utal, ahogy képeiken a pillanat megragadásának látészata mögött – még ha palástoltan is – voltaképpen az

állandóság valódi ereje bujkál. Sőt újabb kori kutatások azt is feltételezni vélik, hogy munkamódsze-reik is rejtettek hasonló megoldásokat, amiről esik még szó a továbbiakban. Ezek után, minthogy az analógiák sora az említettekkel már majdhogynem ki is merült, a különbözőségek eredendő okait a két személység vérmérsékletének és egyéni látásmódjának gyökeresen eltérő voltában célszerű keresni – és megtalálni. Persze, emellett csöppet nem lebecsülendő az alkotók szűkebb és a tágabb értelemben vett környezetének a társadalmi közhangulat által történő meghatározó szerepe sem.

Már rég a múlté, amikor Luther téziseinek bővítésében a reformáció propagálói merőben elvetették a vallásos képábrázolás szükségességét. A tridenti zsinat (1545) korszakos határozatai értelmében új szelek kaptak szárnyra: „Isten dicsőségére és magasztalására” elkezdődött a katolikus egyház általános megújulása, széles kapukat tárva az ellenreformáció eszméinek. Ezután a pápai hatalom a művészet szellemi irányítását és esztétikai elvárásainak értelmezését saját jogkörébe rendelte el; így került sor a szakrális ikonográfia meghatározására is, amely igyekezett az örök város és a keresztény világ művészetét minél inkább az eszményített látvány bemutatására sarkallni. Ezen elvárásoknak legfőképpen a Caracciak vezette Bolognai Akadémia klasszicizmusa próbált akkoriban megfelelni, ahogyan a kihívásokra – a hőskort megidézve – Raffaello, Tiziano, Correggio harmóniára épülő művészetének újraélesztésével válaszolt. A megfáradt manierizmust követően újra friss szellemiség fuvallata járta át az itáliai művészetet.

Ez az az idő, amikor Róma akár a művészeti élet Mekkájának is nevezhető. A pápai városba érkezik minden idők alkotó személyiségének talán legbohémebbje, a húszesztendő Caravaggio, hogy tabukkal nem számolva – viszont példátlan tehetségétől annál inkább hajtva – sarkaiból forgassa ki előbb az itáliai, majd hamarosan az egész európai festészetet. Lényének rendkívüliségét jelzi, ahogyan szembe mert haladni kora minden alkotói elvárásával, miután ecsetje – a természet és a valóság látványának talajáról lendülve el – elsősorban már nem az ideát szolgálja. Az eszményi látvány kanonikus kényszere helyett sokkal inkább drámai hatásra törekszik a fiatal mester, amit a sötét és a világos, az árnyék és a fény modellálásával, vagyis a chiaroscuro végletekig történő fokozásával ér el. E különös személyiség újszerű előadómódjával véghezviszi a nyers realizmus stílusának

valóságos forradalmát, és ezzel ritkán tapasztalt áttörést hoz a festészetben. Képi architektúrájában jelentős szerepet kap a „motívum”, amely az északi flamand művészet elmélyült ismeretére is utal. A természetelvűség, a „natúra” fontossága, a mindennapi tárgyak legapróbb részletekig történő megfigyelése – ráadásul mindez a csendélet és a zsánerképek stílusjegyeivel gazdagítva – az egész caravaggioi kompozíciós világot sajátos egységbe foglalja. De új tartalommal is látja el, hiszen ezúttal már nem ékesre csiszolt muránói vagy velencei kristálytűneményekről pattan el a fény, a vásznakról nem ritka déli gyümölcsök illúziója árad, hanem egyszerű, fűzfavessző kosárból kandikál elő a frissen hullott kerti alma. Ilyenformán, a hétköznapi valóság minden parányi részlete érdekessé válik a megörökítésre. És már a bibliai vagy mitológiai témák alakjai sem idealizáltak, inkább csak esetlen, egyszerű paraszti gúnyában megjelenített mezítlábas emberek, akik a keresztény szellemiségtől áthatva is puritán mindennapjaik pillanatait élik. A drámaiság érzését fokozza a mélysötét, semleges, azonosíthatatlan környezetre utaló háttér, amely a kezdeti idők lágy, lombard tájainak helyébe lép. Így eshet meg, hogy a reneszánsz heroikus erőfeszítésekkel elért ragyogó technikai vívmánya, a tágas perspektíva láttatása Caravaggio vízióiban egy csapásra jelentőségét veszti. Viszont, uralkodóvá válik a kolorit szűkszavúsága, megkoronázva a vörösökkel lángszínű árnyalatainak hangulatteremtő erejével, amely akaratlanul is fogva tartja a tekintetet. Késői, már-már színpadias hangulatot árasztó, aforisztikus tömörségű képeinek drámaiságára is a visszafogott háttérrészletek a jellemzőek. Utolsó korszakának színtónusai is némileg lágyabbakká, derengősebbekké szelidülnek.

Rómában eközben gombamód magasodnak a templomok; a művészi felemelkedés és a mecénatúra fényes pillanatai ezek. Francesco Maria del Monte bíboros közbenjárására és megrendelésére ekkor születik meg a Caravaggio korszakalkotó tevékenységének hármas határkövét jelentő *Szent Máté trilógia* a San Luigi dei Francesi templom Contarelli kápolná-

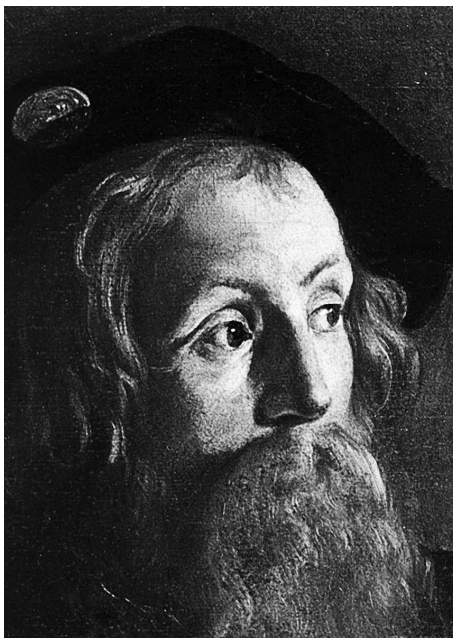
jában. Méretes vásznain szakítva a múlttal, a mester itt már látványosan kilép a vallási ikonográfia megsontosodott hagyományaiból.

Caravaggio lázadó festészete folyamatosan hullámokat kavart. Miként botrányos életmódja is. Heves vérmérsékletének, kolerikus kitöréseinek köszönhetően – önnön életét is sűrűn kockára téve – a rendőrségi nyilvántartások állandó főszereplőjévé lép elő. Még elismertsége tetőfokán is arisztokrata barátainak, befolyásos megrendelőinek kellett gyakorta közbenjárniuk, hogy ismétlődő kínos helyzeteiből valamiképpen kimentsék. Ám úgy tűnik, újszerű festői stílusa és zaklatott énvilága mégis szimbiózisban van, még akkor is, ha művészete és személyisége élesen meg is osztja a közvéleményt. Kortársa, az antik és idilli tájak elismert festője, Nicolas Poussin Caravaggio-ra utalva állítólag így kiáltott fel: „Tönkretette a festészetet!”; Stendhal pedig kertelés nélkül „aljasnak” titulálta.

Összeférhetetlen természetével végül önmagát is lebuktatta, amikor egy csetepaté miatt kitoloncolták Rómából barátja, Ranuccio Tommasoni meggyilkol-

lásáért. Ezután hosszan tartó, tragikus kimenetelű bolyongás vette kezdetét. Málta, Szicília és Nápoly múzeumainak ragyogó Caravaggio-képei jelzik a festő egykori utazásának vonalát. Művészete elismeréseként La Vallettán lovagi kereszttel jutalmazták, ám kiújuló botrányai miatt, alig három hónap leforgása múlva máris visszavonták tőle. Eközben, végső reményként szüntelenül a pápai megbocsátást áhította, ami viszont egyre csak váratott magára. És mire megszületett, túl késő volt. Haza induló vitorlás hajóját önhibáján kívül lekeste, így gyalogosan vágott neki, hogy nem sokkal később, magányosan és elhagyatottan pusztuljon el, feltételezhetően ideglázban, útban Róma felé. Csontjait éppen halála 400. évfordulóján, 2010-ben találták meg Porto Ercole temetőjének tömegsírjában.

Caravaggiót hányatott életútján rajongás és undor, tisztelet és megvetés, rokonszenv és elutasítás övezte mindvégig. Ám ez nem volt akadály, hogy olyan világnagyságok merítsenek szellemiségének tiszta vizű

Caravaggio: *Szent Máté elhivatása*, részlet, 1599

forrásából, mint Le Nain, Georges de la Tour, Frans Hals, Vermeer, Rubens, Velázquez vagy Rembrandt.

Róma után alapjaiban eltérő kép fogad, ha a settecento Velencéjébe pillantunk be. Most a XVIII. században járunk, amikor Caravaggio művészetét – ha ideig-óráig is – már csendes homály fedi. A mester alantastnak tartott póri festészete mérhetetlen távolságban áll Velence megszokott pompájától, igaz, ez a pompa részben már a múlté, elkopott, és a lagúnák, a dózsék városának szerencsecsillaga is jócskán túljutott a zeniten. A lombard festő lázas hangulatú Rómájával szemben itt a lassú hanyatlás rothadó pillanatai munkálkodnak, miután a város rég elveszítette politikai és világkereskedelmi vezető szerepét; hajdani gazdasági hegemoniájának fénye kihunyóban van. A bomlás eme érájának valódi festőkrónikása volt az éles szemű Pietro Longhi, aki társadalmi gúnyképein örököltette meg a léhaság, a képmutatás, az élvezetekkel teli kéjes pillanat értékén egyensúlyozó plebejus és patrícius osztályok mindennapjait. Ám a lagúna szűk csatornáin ekkor még mindig pompás gondolák tükörképe ringatózik; a málló téglafalakat befutó repkényindák szövénnyrajzai mögül Vivaldi muzsikája árad; kurtizánok libbennek; Casanova árnya suhan; és a karneválok parányi terén harsány publikum nevetése jelzi, hogy ráismer önmagára Goldoni rokokós színekre hangolt sziporkázó helyzetkomikumaiban, a commedia dell' arte színpadán.

Ám a szóban forgó századot, más tekintetben, mégiscsak aranykornak lehet titulálni. Mégpedig: a vedutafestészet aranykorának.

Róma pezsgése egykor tömegével vonzotta az északi országok olyan jeles festőit, akik voltaképpen a mediterrán tájakon találkoztak először az antik világ kultúráinak ittfeledett relikviáival, az idő vasfogától megroppant, dicső korokat idéző romantikus építészeti emlékekkel. A költői inspirációra alkalmas élmény varázsa végül azt eredményezte, hogy a táj-ábrázolás fokozatosan elvesztette másodhegedős szerepét, és a figurális képek addig megszokott háttérdekorációjából – immár a mű főszereplőjeként – annak kizárólagos tartalmi mondanivalójává lépett elő. Igaz, a melankolikus vonzalom bizonyítékai egyúttal a mulandóság nyomasztó jelenlétét is felszínre hozták. És a ritka látvány megörökítésével megszületnek a tér-ábrázolás eleddig sosem látott, pompás panorámát kitaró városképei: a veduták. Persze hogy ebből Velence sem maradhatott ki. Canaletto, Belotto és Guardi művésze kiváló bizonyosság rá. Míg hármuk közül

Canaletto a lagúnaváros képének avatott portréfestőjeként elsősorban a hűséges ábrázolás fontosságára fekteti a hangsúlyt, addig Guardi költői ecsetje – a fokozott hatás és kifejezőerő kedvéért, gyakran impresszionisztikus könnyedségről vallva – öncélúan átrendezi a látványt. Ezzel máris megszületik a „capriccio” műfaja, amely „vedute ideate” néven is ismert, és igen népszerű lesz. Nem csoda hát, hogy e pazar panorámák hamarosan felkeltik a becsvágytól és műgyűjtő szenvedélytől hajtott európai arisztokraták kíváncsiságát, csábító és kalandokkal teli látványos „Grand Tour” utazásra ösztönözve őket.

Velence lagúnára támaszkodó tarka mesevilága meghatározó jelentőségű a jó megjelenésű, mindenkor életvidám és érvényesülésre elkötelezett Canaletto számára. Annál is inkább, mivel apja már keresett díszletfestő a város népszerű játékpódiumain. A kor színpadtechnikájának hathatós fejlődésével, valamint a perspektíva törvényeinek rafinált alkalmazásával ekkor már a grandiózus terek illuzionista látványa is sikeresen megteremthető. A valaha párhuzamosan beállított díszletek ideje a múlté. A termeset oszlopok és boltívek új stílusú, ferdén futó síkjainak erdejében új érzet bontakozik ki, amelyben az emberi alak csupán szerény figura, még akkor is, ha ő a főszereplő. Voltaképpen e meglátásból fakad festőnk művészetének összképi struktúrája is.

És ez a képi struktúra milyen messzire esik Caravaggioétól!

Míg a lombard festő komor, semleges háttérű felületeiről a tenebrizmus fény-árnyék hatásaival modellált életnagyságú alakok tekintenek felénk, addig Antoniónál a valaha megfestett legtágasabb panorama kisugárzása fogad a reménykék árnyalatok optimizmusával, napfény fakasztotta harmóniák áramával. Az épületek kopottas árkádjai alatt az Idő megrekedni látszik, és aprócska staffázs-figurák népesítik be a teátrális indíttatású teret. Urak ők és hölgyek, divatosak és jelentéktelenek, szolgálók, hajósok, gondolások, kereskedők, rakodók, ácsorgók, az illékony pillanat serény vagy ráérős jöttmentjei. Bámulatos érzékenységgel és a mesterség alapos ismeretével kidolgozott képfelületek ezek, amelyekről egy dicső múlt ragyogásának szüntelenül halkuló derűje árad. Egy tüneményes kor talán utolsó fellobbanásaként.

Canaletto 1746-ban úgy határoz, hogy Angliába utazik. Döntésében valószínű szerepet játszik, hogy minden méltányolás ellenére veduta képei szűk, szakmai körökben nem aratnak felhőtlen elismerést. Ezen

felül az osztrák örökösödési háború idején tényszerűen megcsappan a Velencébe látogatók száma, ami a keresletet is érzékenyen befolyásolja. De művei Északon roppant népszerűek, kellő bizonyosság rá, hogy Richmond, Northumberland és Bedford hercege fogadja, és számtalan megrendelés várja. A festő közel tíz esztendő tölthet el új otthonában. Eközben hatalmas összegekért pompás képeket készít a Temze-partról, a tágas londoni parkokról, a fényes arisztokrácia nagyszerű kastélyairól. Sikerei fényében III. Ágost szász választófejedelem Drezdába is meghívja, ám ő ezt nem fogadja el, és maga helyett festő unokatestvérét, művészetének avatott folytatóját, a kiváló Bernardo Belottót küldi el. Közben itt is irigyei bukannak fel, akik szemére vetik a ködös Albionhoz kevésbé illő derűs koloritját, sűrűn ismétlődő, túlzottan tágas horizontjait. Válaszul erre Canaletto összecsomagol, és immár végérvényesen hazatér szülővárosába. Nyughelye ismeretlen; arcvonásait kiváló rézkarcoló kortársa, Antonio Visentini remekbe szabott metszete örökítette meg.

Végezetül, e két kiváló művész kapcsán említést tennék egy olyan jelenségről, amely a feltételezések állása szerint mindkettejük munkásságát – az alkotói módszer tekintetében – közelebről is érinthette.

Canaletto fennmaradt jegyzetei, rajzai és képtervei bizonyítják, hogy a mester eredményesen alkalmazta az úgynevezett camera obscura, azaz a sötétkamra elvén működő, régóta ismert, kezdetleges vetítő szerkezet nyújtotta technikai lehetőségeket. Ennek működési elve nem egyéb, mint a külső látványkép egyfajta üveglencsén történő áteresztése egy lesötétített doboz vagy szűkített tér oldalsó falára. Használata megkíméli rajzolóját a hosszas méregetésektől, az arányok párba állításától, az épületsorok aprólékos megszerkesztésének macerás velejáróitól. Persze, az eredmény is magáért beszél: tökéletesen valóságghű látvány születik. Canaletto különösen széles panorámáit a mai fényképezőgép kezeléséhez hasonlatosan, azonos irányba elfordulva, több egymást követő szekvenciából állította össze. És, hogy nem ő volt az egyetlen, aki az ördögös segédeszközt igénybe vette, azt az idők példái bizonyítják. Alhazan arab tudós a fény tulajdonságait kutatva már a XI. században említi a lyukkamera létezését, ám ennek képalkotásban történő használata még jócskán váratott magára. Viszont Jan Van Eyck 1400-as évek fordulóján festett arcképeiről már feltételezhető, hogy némi kapcsolatban lehettek az újszerű megoldással. Azt is tudjuk,

hogy Leonardo és Galilei behatóan foglalkozott a lencsék formálta kép tanulmányozásával. De Vermeer, Van Dyck, Velázquez, Ingres műveinek elemzése is hasonló megállapításokra vezette a kutatókat, hogy a holland csendéletek elbűvölően élethű, naturalista megjelenítéseiről akár már ne is beszéljünk. David Hockney brit festőművész és teoretikus elemzései pedig arra hívták fel a figyelmet, hogy a XV. század eleje táján ugrásszerű szemléletváltás állt be a képalkotás folyamatában, ami feltűnően egybeesik a nagyítók és (szemüveg)lencsék elterjedésével. Mindez azt erősíti meg, hogy a célszerűen csiszolt és elhelyezett parányi üvegdarab használata hatásosan segítette évszázadokon át a művészi ábrázolás titkokkal és rejtélyekkel fűszerezett, meg-megújuló folyamatát.

Olasz szakértők újabban azt állítják, hogy Caravaggio is a fényképezőgép e kezdetleges elődjével vetítette ki megfestésre szánt kompozícióit, amelyet valószínűsíthetően egy sötétszoba zártágában használt. Ezt sugallja több árulkodó részlet mellett alakjainak mély háttér előtti erős fény-árnyékú megjelenítése, valamint az a látvány, ahogy a vetítés során létrejött fordított kép hatására alakjai közül többen „balkezessé” váltak. (Vajon hasonló okok miatt fordul elő annyi „balkezes” festmény ebben a században?). Továbbá az is elgondolkodtató, hogy Caravaggiótól alaktanulmányok, kompozíciós tervek egyáltalán nem maradtak fenn; már életében is úgy beszéltek, hogy a festő minden rajzi előkészítés nélkül egyenesen a vászonra dolgozik. Ám mindezekon felül, Roberta Lapucci neves firenzei művészettörténész és kutató *Caravaggio és a fény* című tanulmányában még további meglepetésekkel szolgál: feltételezi, hogy a mester „fényérzékeny” anyaggal vontta be a vászon felületét, amit szentjánosbogarak fluoreszkáló porából állított elő. Elemzők azt is kimutatták, hogy a korabeli festékek előállításánál oly fontos szerepet játszó ólomoxid mellett, Caravaggio képrögzítési célból higanyt is alkalmazott. Márpedig ezek együttesen fokozott allergén tulajdonságaikkal alaposan megviselhettek a festő amúgy is labilis idegrendszerét, ami magyarázatul szolgálhat gyakori viselkedési anomáliáira és a művészvilágban is példa nélküli agresszivitására.

A camera obscura jelentőségét közben az idő lassan elmosta.

A fotórealizmus és hiperrealizmus korában ma már a képátvitel határtalan lehetőségei állnak az alkotók rendelkezésére.

EVA STRÖM

A kék szellőrőzsa

Elsa Rosenquistnek (1889–1972)

Akarod, hogy elmondjak mindent, ami csak történt? Meséljek az új háborúkról, a szivárgó atomerőművekről, a torzszülött csecsemőkről? Errefelé köd van, húsz év telt el – nem, huszonöt, és nem tudom, szeretnéd-e megismerni magad, de a tizenhárom éves lányok tovább írják naplójukat. Beszélgetésünket előbb egy agyvérzés szakította meg, aztán egy temetés. Először áttértek a tantuszos telefonra, később a telefonkártyára, de ma már mindig van nálam mobiltelefon. „A hívott szám pillanatnyilag nem kapcsolható”. Fölsietek a kopott kőlépcsőkön, elsietek a lépcsőházban dohányzó nők mellett, és a kék szellőrőzsát vázástul a rozoga asztalra teszem. Itt van minden csecsemő. A sötét szirmok fölé hajolok. Itt találom a neved.

Tárló

*Egy pár papucs, egy borostyán nyakék,
egy rózsafüzér,
egy Ravensbrückből való olvasó?
Egy kis tű borostyánkő dísszel.*

*Jegyzetomb, tintával sűrűn teleírt
lapok, egy Ámen,
egy pár elnyűtt bakancs,
és mindez alatt négy csíkos, durva szövésű
lágering.*

Egybenőve

Az ablakban az őszirózsák alatt áll az ikon: a Madonna arca szinte egybenőtt a Gyermekével. Egyesültek, ahogy a trieri székesegyház a Liebfrauenkirchével. A Szűzanya pillantása komor és elutasító az arany apácáfátyol mögött, mintha azt mondaná: ez az én gyermekem, kizárólag az enyém. A Kisdéd pedig úgy kapaszkodik anyja nyakába, akár egy cerkófmajom, bal karjával szorosan öleli, hogy le ne csússzon róla. Két csupasz lába homályban dereng az aranyozott ruha fodrai között, a Madonna vékony ujjai úgy tartják, mintha üvegből volna. Vilniusban ült így a fekete Madonna az utcán átívelő boltív fölött, épp ilyen aranyruhában, ugyanilyen koronával a fején, csak épp gyermeke nélkül, magányosan. Mintha elvették volna tőle a Kisdedet. Talán azért, mert olyan sokan tolongtak a kopott kőlépcsőkön, duzzadó imáikkal, emelkedő zsolozsmáikkal. Itt sirtak az emberek, nyíltan, hangtalanul és fölszabadultan.

Liebfrauenkirche

*A szerelmes asszony anorexiásan jött
haza, valami szörnyűség történhetett vele,
talán a halál érintette meg jégkezével.
Percenként írt levelet kedvesének,
de mindig másra, bármire, hol a tenyerére, hol egy falevéltre, hol a levegőbe,
és mindegyik levele így kezdődött: Mon amour, ce n'est pas de luxe qui me manque...*

*Mon amour, a halál egy nagy csokor sárga liliom
és kék sisakvirág a menyasszonyi fátyolba tűzve.
A virágkereskedés igyekszik fölkatatni a címzettet, aki
mosdik, eszik és beszél, beszél kétségbeesetten,
Európa városai fáradtan hátradőlnek,
a templomok egybeépülnek az évszázadokkal,
és a székesegyházak előtt kinyújtott kézzel ácsorognak a koldusok,
tenyerük hús-csurgóvá lényegül át.*

*Szerelmem, nekem igazából nem a városok hiányoznak,
és nem a kövek és nem a kihalt fajok,
kiáltásukat hallod szüntelenül a hegyek gerince fölött,
hajóikat látod ott, ahol a folyók egymásba ömlenek,
keresztülsetálsz a téren, közelebb akarsz kerülni az emberi magányhoz,
felütöd a létező kézikönyveket,
és azt látod, hogy a bennük lévő szavak fele megszökött.*

Jávorszky Béla fordításai

Eva Ström a kortárs svéd líra egyik legkiemelkedőbb alakja, 1947-ben született Lidingöben. Orvosnak tanult, 1974–88 között orvosként működött, majd szabadfoglalkozású író és irodalomkritikus lett. Korán debütált, első kötete 1977-ben látott napvilágot, ezt követően sűrű egymásutánban jelentek meg művei. 2010-ben beválasztották a Svéd Királyi Akadémia tagjai közé. Megkapott szinte minden fontos hazai irodalmi díjat, 2002-es *Revbenstäderna* (*Borda-városok*) című kötetével pedig elnyerte az Északi Tanács irodalmi nagydíját. Legutóbbi, *Utskuret ur ett större träd* (*Egy nagyobb fából kivágva*, 2013) című kötetében többek között magyarországi útján szerzett benyomásainak ad hangot. Eva Ström verseit nagyfokú líraiság, ugyanakkor a világ dolgainak racionális szemrevételezése jellemzi. Nem idegen tőle a túlfűtöttség, egyfajta sámánizmus sem (Steinkind), bár újabb kötetekben intellektuálisabb irányba fordult, hangja némileg elkomorult, témáit beárnyékolta a sok átélt szenvedés és halál. Fontos eleme költészetének a szakralitás és a transzcendens értékek feltétlen tisztelete. Regényeket, esszéket és drámákat is írt, valamint terjedelmes monográfiában örökítette meg egyik nagy példaképe, Edith Södergran finnországi svéd költő életét és munkásságát. Összeállításunk – mely elsősorban legfrissebb verseiből ad ízelítőt – része a Magyar Napló gondozásában rövidesen megjelenő válogatásnak.

SIRKKA TURKKA

Térkép a falon

Térkép a falon. Ujjammal végigtapogatom a partvonalat. Na, tessék, itt van ez a pöttöm félsziget. Onnan száll fel a füst. Én pedig itt vagyok, közvetlenül a füstpamacs alatt.

Idáig légvonalban nem lehetetlen az út

Légvonalban nem lehetetlenül hosszú az út idáig, csak egy kicsit nehezen megközelíthető helyen lakunk. Az erre jövők néhányszor eltévedtek már, aztán meg lemondtak róla, hogy újra próbálkozzanak. Velük ellentétben rendszeresen megérkeznek a madarak. Nem mintha várnánk valakit. A kutya hirtelen fölemeli a fejét, én abba hagyom az írást. De csak a tojás az: a zubogó vízben újra meg újra a fazék falának ütközik.

Állok a kikötőhídon

Állok a kikötőhídon ezen a ritka meleg és szélcsendes reggelen. Nicsak, egy jegesréce-pár, mondom magamban. Dehogyan, két sarki búvár az, motyogja a kutya. A hajóhid végén ül, elégedetten hunyorít, már csak az hiányzik, hogy makrapipa lógjon a szájából. Itt senki nem háborgat senkit. A vizek népe nem hadakozik, a szarvasok a legtapintatosabb lények, akiket ismerek. Hercegség nélküli nagyhercegek. Itt töltik békés, száműzött életüket. Soha nem felejttem el üdvözölni ezeket a jámbor uralkodókat, ha véletlenül találkozunk. Arra gondolok, hogy a korona kivételesen a megfelelő főre került.

Valami sokáig nem hagyott aludni

Valami sokáig nem hagyott aludni. Valami korán fölébresztett. Négy óra van, és a kutya csodálkozik. Megpróbál aludni, álmában épp most kapja el a mókust, amelyet egész nap ugatott. Magamra hagy a csendben, amelyben meg sem moccan a levegő. Ami elmúlt: nincs, ami jön: nincs jelentősége. Csak a napkorong van, mely épp most gördül fölfelé az ég boltozatán. És a tó van, és a csészében a kávé, amelyről lassan fölfelé emelkedik a gőz.

Nem az enyém a ház

Nem az enyém a ház, amelyben lakom, őszintén szólva egyetlen fa sem az enyém, mindössze valami érdemtelenül nagy szerencse lánya vagyok. A telihold mutatja, hogyan növekszik a tarlórépa, bár régóta nem láttam a holdat, és tarlórépám sincs. Csak hamvas szeder, kaszanyűgbükk és harangvirág nő errefelé. És nemsokára mindent beborít a sötét, amelyet keresztülszúrnak az őszi csillagai.

Napról napra kevesebb a fény

Napról napra kevesebb a fény. Szél forgatja a part enyves égereit és ezüsthűzeit, pörgeti a házat és a csillagokat. A földgolyó fölborult, nyakunkon a sötét évszak. Egyik este kinyitom a szekrény fiókját, hogy megkeressek benne valamit. De két mozdulat közt megáll a kezem. A fiók homályában fölizzik az elszáradt Szent Iván napi rózsa, legrövidebb éjszakánk tanújele. Emlékeim fölé hajolva nézem, majd a fiókot visszatolom a helyére. Nem a rózsa a hibás, hogy egyszerre rosszul érzem magam. Valaki azt mondta, hogy az ember maga a szomorúság, a bánat kezdete és vége. Mindegy, hogy ki volt. Én magam vagyok a szomorúság kezdete és vége.

Havazik

Havazik. Olyan puha a hó, hogy szinte meleg. Láb- és mancsnyomok keresztezik egymást, ha elég hó gyűlt össze, kacagó hóembert építnek belőle. Attól kezdve hárman leszünk, ő körültapiskolja a házat, így legalább nem érződik toronymagasnak a magány. Kinézek az ablakon, korán sötétedik. Mintha az Úr bugyellárisában volnánk, nem sokkal Isten háta mögött, és a bugyelláris száját szorosra kötötte volna valaki.

Ha elhagy minket a szerelem

Ha elhagy minket a szerelem, ha elhagyja a házat, amelyet otthonának szántak, marad a megértés, mely olyan mély, akár az éjszaka. A ház alacsony, a küszöb magas, ha átlépsz rajta, a Göncölszékér küllőibe vered a homlokod. Pelyvát és esőt sodor a szél, a sötétben csillagként ég a cigaretta, másom sincs, csak ez az erdőnyi fáradság. Láttam, hogyan tépte az arcod a téboly, hogyan rágta a pofacsontjaidat, és hogyan kezdett el a ruhád lobogni. Eljöttem, hogy fényt és nyugtalanságot hozzak a szemetekbe, és most elmerülök a szomorúságban, akár a ködben, lámpásom az állatok barátsága. Hallgatom az asztalon heverő követ, reggeltől estig énekel, hívja a szerelmet, amely nem tér vissza sosem. Már a vérem is csorog. Így vagyunk az életre fölfeszítve, és a szívnek, akár egy világtalan vakondnak, tengernyi halálon kell magát keresztülásnia.

A jég alatt pihenő agyagos part

A jég alatt pihenő agyagos part olyan, akár egy szívünkbe szúrt sás, és a havon keresztül bajosan lehet egy hangyát megsimogatni. Vajon hová tűnt el végleg az őszes öregasszony a szomszéd házból, kezét ölébe ejtve, fáradtan, anélkül hogy legalább a macskájától elbúcsúzott volna? Jó ideje elmerült már az agyvérzés és a tüdőgyulladás vörhenyes erdeiben. Úton van valahol, a macskájától és a hangyától távol. Sóhajtoznak a fák, kéreg-eső esik, barnás kéreg és szürke mókusok, és visszatérnek a madárrajok. Hiába hívogatjuk, nem fordul vissza többé. Úton van gyermekkora erdejébe, a kék virágok és az aranyló ősz birodalmába. Ott másfajta madarak énekelnek.

Jávorszky Béla fordításai

Sirkka Turkka finn költő 1939-ben született Helsinkiben. Bölcsésznek tanult, a helsinki egyetem elvégzése után rövid ideig könyvtárosként dolgozott, majd loápoló, illetve istállómeister lett. 1974 óta szabadfoglalkozású költő. Viszonylag későn, harminchárom éves korában adta ki első verseskötetét (*Huone avaruudessa – Szoba az ũrben*, 1973), de mára hatalmas életművet mondhat magáénak. *Tule takaisin, pikku Sheiba* (Gyere vissza, kicsi Séba) című kötetéért 1986-ban Finlandia-díjat kapott. Verseit nagyfokú szociális érzékenység, az állatok (különösen a kutyák és a lovak) szenvedése iránti affinitás jellemzi. Itt közölt prózaversei 1976-os *Minä se olen* (Én vagyok az) című kötetéből valók. Összeállításunk ízelítő a költőnek kiadónknál rövidesen megjelenő kötetéből.

BERTHA ZOLTÁN

Sorsjelző

A magyarság sorstörténelme – Németh László 1943-as szárszói perspektívájának megvilágosító hanyatlástörténeti tanulsága felől, de ugyancsak Németh László 1956-os „emelkedő” nemzetbe vetett hite szerint tekintve – alávettetések és kilábaláskísérletek folytonosan váltakozó sorozata. Súlyos megpróbáltatások és mégis-erőfeszítések folyamatossága. Felhorgadó remények és deprimáló reménytelenségek kataklizmatikus örvénylése. Ezt a sorstörténelmiséget tehát az állandó veszélyek és küzdelmek jelzik a legpontosabban, a megmaradásvágyak és megmaradáskészségek dilemmái a legautentikusabban. A megmaradás esélyéhez pedig mindig az aktuális országhatároktól független integer közösségi önrendelkezés és autonómia nyújthatná a legbiztosabb feltételt, s ennek záloga pedig mindig az elidegeníthetetlen identitás őrzése, ápolása és kiteljesítése.

A nemzeti önazonosság és sajátosság csakis hozzájárulás az egyetemes emberi kultúrához, és semmiképpen nem leszűkítése annak. Ez „az a haza, amelyre igenis szüksége van az emberiségnek, amelyet meg kell őrizni az emberiség számára”; „Magyar vagyok: lelkem, érzésem örökséget kapott, melyet nem dobok el: a világot nem szegényíteni kell, hanem gazdagítani. Hogy szolgálhatom az emberiséget, ha meg nem őrök magamban minden színt, minden kincset, ami az emberiséget gazdagíthatja? A magyarság színét, a magyarság kincsét!” – hirdette Babits Mihály, s ugyanezt Ady Endre is ilyképpen: „a magyarság szükség és érték az emberiség s az emberiség csillagokhoz vezető útja számára.” És József Attila szerint is az „emberiségnek éppen magyar mivoltunkkal tartozunk”. De egybevág ezzel a Nobel-díjas ír költőóriás, William Butler Yeats metaforája is: „az univerzum felé csak kesztyűs kézzel nyúlhatunk ki, s ez a kesztyű a nemzetünk”. Bensőséges otthonosság- és kozmikus szabadságérzet organikus teljessége ugyanis nem képzelhető el létfenntartó népi, nemzeti kollektivitás és emberközi kultúrateremtés nélkül. Ahogyan például Páskándi Géza is fejtegette: az „egyetemesség és tájiség egymásban jelentkeznek”; „az egyetemes gyökerei is anya-

földben, hazaföldben nőnek, és nem a semmiben”. A „sajátosság méltóságának” kultúranropológiai alapozású közösségideája így egzisztenciális és transzcendentális értékminőségek szellemi egysége, humanitás és divinitás szerves együttese. A „lelki nemzet” (csak két szállóigészerű megfogalmazásban: „A vér: a semmi. A Lélek: a Minden” – Reményik Sándor; „Tenger sem szeli szét, amit a Lélek összehoz. // Egy Pünkösöd megszálltjai egy felekezet / És a felekezet a legigazabb kötés. / Szívósb, mint vér boga vagy országok abroncsai. // Kik magyarok vagyunk, felekezet legyünk” – Németh László), az illyési „haza, a magasban” eszményköre (meg az „ötágú – sokágú síp” metaforája) mind ezekhez a felismert evidenciákhoz kapcsolódik. És azon túl, hogy nyelvében, kultúrájában, megóvott és megújított hagyományaiban él a nemzet: erkölcsiségében, etikai hűségében és sorsvállalásában talán a legmagasztosabban és legigazabban. Újra Babits hangján utalva erre: „– Mit ér az ember, ha magyar? – kérdezte Ady Endre. De nem ő először, s nem ő utoljára. Azt mondhatnám: az egész magyar történelem ezt kérdezi. Amit Ady versével, szavaival, ugyanazt kérdezte Széchenyi egész életével. Nincs még egy élet, mely oly ellenállhatatlanul veti föl a ’magyarság és emberség viszonyának problémáját.’” Magyarság és emberség, nacionalitás és humanitás, identitás és univerzalitás erényelvű (más szóval: meritokratikus) egybefüggéséről szintén idézetek rengetege tanúskodhatik – olyanok, amelyek a globális egészhez hozzájáruló sajátlagos vonatkozások között tehát valamifajta szintézisét is jelenthetik a nemzeti közösségfelfogások összes értékdimenzióinak: s még a nyelvi, a kulturális, a hagyományközösségi, a politikai, a földrajzi, a táji-természeti, a társadalmi-gazdasági, az államközösségi horizontokat integráló nemzetszemléleten is túlmutató egyfajta különös morális és spirituális, sőt szakralizáló nemzeteszme távlatos történelmi üzenetét. „Mi az hát, ami a magyart emelheti? / Valóban nem más, mint az ész s erkölcs” (Bersenyi Dániel); „Minden ember legyen ember / És magyar” (Vörösmarty Mihály); „Ha nem születtem volna is magyarnak, / E néphez állanék ezenel én” (Petőfi Sándor); „Testvéremül elfogadom, / Ki tiszta ember és magyar. (...) Kitárul a felé karom, / Kit magyarrá tett értelem, / Parancs, sors, szándék, alkalom”; „Ember az embertelenségben, / Magyar az úzott magyarságban” (Ady Endre); „Hát igenis lenni, lenni: elsősorban embernek és emberiesnek lenni, jó európainak lenni és jó magyarnak lenni” (Kosztolányi Dezső); „jövőt nevelni, embert és magyart” (Áprily Lajos);

Előadásaként elhangzott 2014. július 11-én Nagyváradon, a XI. Partiumi Író-tábor *Partium – Kompország; Irodalom és Identitás* című tanácskozásán

„Nekem nem magyar, aki élvez, aki kizsákmányol, aki élőködik. Nekem az magyar, aki dolgozik (. . .) Nekem magyar: az élet nyolc millió verejtékes, szomorú gladiátor” (Szabó Dezső); „Ember is; magyar is; magam is”; „adj emberséget az embernek. / Adj magyarságot a magyarnak” (József Attila); „Nem a mi dolgunk igazságot tenni, / A mi dolgunk csak: *igazabbá lenni*”; „Hát minden tárnát fel kell tární, // Ahol még érc van: emberi s magyar” (Reményik Sándor); „A mi európai feladatunk: embernek lenni – magyarul” (Makkai Sándor); aki „amíg embernek hitvány, magyarnak nem alkalmas” (Tamási Áron); „mindíg magunkért, soha mások ellen” (Dsidá Jenő); „mennél mélyebben vagyok magyar, annál igazabban vagyok ember. A legfranciább franciák, a legnémetebb németek, a legoroszább oroszok voltak azok, akik az egész emberiségnek is mondtak valamit” (Németh László); „a magyarság az én szememben, de a múlt magyarjai szemében is: a nemes gondolkodás és a nemes magatartás” (Veres Péter); „A magyar az, akinek jellemzésére azt mondhatjuk el, amit a tökéletes emberről gondolunk”; „Jó magyar az, aki emberi, jó tagja a magyar közösségnek” (Illyés Gyula); „Kereszténynek lenni és magyarnak lenni csaknem ezer éven át teljesen egyet jelentett” (Szerb Antal); „én *ember* vagyok *magyar* és *Európa*” (Hervay Gizella); „EMBERNEK MAGYART, / MAGYARNAK EMBERIT!” (Utassy József).

Veszélyeztetett, tragikus körülmények között is: megmaradás és emelkedés, szent és profán religiozítása. „*Megmaradni. Ahogy lehet. S hogy lehet? Úgy, ahogy a nép nagy többsége hiszi, hogy lehet. Mert a hit nagy erő, a történelemben talán a legelső erő*” – mondta Veres Péter szárszói zárszavában. „Atyám, míg néped egy is van e földön. . . míg néped van. . . magyar is legyen”; „Volt-e a magyarral valami célja, valami külön célja a Teremtőnek? [...] Azzal, hogy oly sok emberi nyelv van, kicsi és nagy – volt-e terve az Úrnak? És vélünk, a mi nyelvünkkel volt-e, s ha igen, mi célja, terve volt? [...] hiszem, hogy akár mily kicsiny, de mégis volt célja. Ha semmi más, egy bizonyosan: hogy megmaradjon. Hogy fennmaradjon most és mindörökké” – fogalmazta Árpád-házi királydrámáiban Páskándi Géza; „A nemzet célja tehát az lehet, hogy az Isten csak számára kiválasztott nyelvét az emberiség legvégső határáig továbbvigye, gyarapítsa mindannyiánk örömére, és tegyük hozzá, Isten nagyobb dicsőségére” – vallja Kányádi Sándor; „úgy cselekedjünk, hogy megmaradjunk” – prófétálta Sütő András.

A megmaradás nehézségei azután megint sajátos aforizmákban és paradox tézisekben kristályosodnak ki. A nevezetes „nem lehet” és az „ahogy lehet” létparadoxonjai egymásra felelnek. Az „ahogy lehet” szofizma régi keletű és jelenkorunkig tartós életű motívum, illetve szófordulat: feltűnik már Arany János balladisztikus históriás-krónikás énekében (*Török Bálint*), *Hősökről beszélék* című poémájában Illyés Gyulánál („tartsd fenn magad, ahogy lehet!”), Reményik Sándornál híres poémacím, Szabó Pálnál történelmi regénycím (amelyre a karizmatikus irodalomtörténész Czine Mihály is gyakran utalt: „Fegyverrel, ravasszággal, munkával: de megmaradni. Ahogy lehet”). Wass Albert jeremiászerű, panaszdalos-rapszodikus regényéből (*Adjátok vissza a hegyeim!*) így hangzik: „hogy valahogyan megmaradjon a család, a magyar élet, a magyar gyermek és a magyar jövő. Ahogy lehet.” Napjainkban felbukkan Kárpátalja kortárs remekírójának, Nagy Zoltán Mihálynak *A sátán fattya* című regénytrilógiájában („éli az életet, ahogy lehet”), illetve *Messze még az alkonyat* című „versesregényvariációjában” is („élni, végigélni / a teremtő által beléjük plántált / életet, / tedd / te is / ezt, / ahogy lehet”). Azonban ez a gyötrelmesen megszenvedett válaszadás az égető sorsproblémákra a „veritas duplex” megoldhatatlan szorításában rendre magával hordozza a reményvesztés ellenpólusát, a „nem lehet” kényszerű és elháríthatatlan igazságát is. Amikor Makkai Sándor 1936-ban elhagyta Erdélyt és áttelepült Magyarországra, felgyülemlett keserűséggel teli híres – *Nem lehet* című – cikkében pontosan kifejtette, hogy „a kisebbségi sors nem politikai lehetetlenség, vagy legalábbis nemcsak az, hanem *erkölcsi lehetetlenség*”; „legmélyebb gyökerében elviselhetetlen, mert *merőben ellenkezik az emberi méltósággal*, és ez az, amit Európa lelkiismeretének – ha ugyan van lelkiismerete – nem szabadna eltűnnie és nem lehetne elhordoznia.” De hasonlóképpen fogalmazott Tamási Áron 1941-ben: „Idegen uralom alatt élni az ember meggyalázásának egyik neme”; és Bibó István is 1946-ban: „*A kisebbségi élet megszűnik teljes értékű emberi élet lenni*, háttérbe szorított, nyomott létté válik”; „a reményből élésnek ez az állapota pedig, ha a remény hamarosan nem valósul meg *! . . . / tartósan elviselhetetlen*”. Makkai írása akkoriban heves vitát váltott ki – a kisebbségi „non possumus” máig sajtó eszmecseréjét indította el –, mert az erdélyi szülőföldjükön otthon maradtaknak nyilvánvaló szükségük volt morális kitarásuk eszmei igazolására, s ezt elméletileg elsősorban az öntörvényű,

autonóm konstitutív értéketika, a kantiánus kategorikus imperatívusz posztulátumával kísérelték meg rögzíteni. A parancsoló hűség és ragaszkodás emblematikus (és a klasszikus német filozófusra utaló) kifejeződése Reményik Sándor válaszcikkében például így hangzott: „Az erkölcsi törvény mint magyar követelmény bennünk. A transzylván csillagok pedig felettünk. És semmi más. / Nekünk lehet – mert kell.” A létgond azonban múlhatatlan létgond marad, s magát az emésztő és katartikusan nyugtalanító drámai vívódást a későbbi évtizedek kommunista (és azon belül romániai) diktatúráját abszurd drámában (*Két-személyes tragédia*) leleplező Kányádi Sándor is ezt a kettősséget képletező dialógust adja szereplői szájába: „Nem lehet így élni”, s válaszként, hogy „csak így lehet élni”; „és élni kell”. Az erdélyi neoavantgarde áramlatokhoz is kapcsolódó Kenéz Ferenc megrázó versfolyamba foglalja a gyötrelmes sorskérdést: „miközben élni próbálunk, / ha tudni nem lehet, / miközben tudni próbálunk, / ha élni nem lehet”. Sütő András pedig így foglalja össze az egzisztenciális apória lényegét: Erdély tizenegyedik parancsolata az, hogy „itt maradni kell akkor is, hogyha nem lehet”. S a nagykunsági Körmendi Lajos is általános érvennyel nyilvánítja ki (még a szovjet birodalmi érában), hogy „élni talán / nem lehet itt, / ámde muszáj”. Vagy Mezey Katalin biztató *Mondókája* pedig egyenesen azt, hogy azért mindennek ellenére hátha mégis: „mindenütt lehet élni”.

S hogy a keservesen kiküzdött létbizalom meg ne szakadjon, a jellegadó magyar sorsirodalom mind egyre a transzcendens távlatokat hívja segítségül – akár megrendülve, akár fohászokodva. A zoltárparafrazisok egyik legmegindítóbb vonulatában szólal meg Kovács András Ferenc *Psalmus Transsylvanicus*: „Csönd törmelékéből végy ki, Zsoltár”. És itt – ebben a Dsida Jenő *Psalmus Hungaricus*ára is utaló költeményben – a 90. zoltár átírásában az Úr helyébe maga a nyelvi-irodalmi képződmény kerül: „Tebenned bízunk eleinkből fogyva, / Zsoltár, téged tartottunk hajlékunknak”. A korai Kányádi Sándornál a természeti szépség lép ugyanerre a szintaktikai helyre: „Ó, szép tavaszom /.../ Tebenned bízom” – *Könyörgés tavasszal*; a kései Hervay Gizellánál a lélekközelség, a szolidaritás lélekmelege – *Egymásban bízunk eleitől fogva* (vegyülve az örökös posztuláserzéssel: „jönnek a buldózerek / magunkban bízom s nem vagyunk” – *gyalogzsoltár*); Páskándi Gézánál a létátmentő tiszta gyermekiség („Gyermekre bízok /

eleitől fogva / Mint vak, mögöttem / megyek zokogva / 'Átviszed a bácsit / a túlsó oldalra / A túlsó oldalra / viszed át a bácsit” – *Tűfoka – Szó nyomán* 53); Lászlóffy Aladárnál a személyiségsokszorozó kultúrminőség („magamban bízom és tebenned / bízunk és mibennünk bízunk eleitől / fogva” – *Óda az álomhoz*); Lászlóffy Csabánál a régi magyar zoltárfordítók szent öröksége, emléke, magatartásmintája: „Porladó, elüszkösödött szépség. / Kikezdetetlen hatalom. / Te elrendeltetés foglya, / zoltárfordító ösöm: Tebenned volt az / emésztő tűz és a tisztulás esélye, eleitől fogva” (*Óda az elrendeltetésről – 3. Szórvány*); Tamás Menyhértnél pedig az ősi anyanemzeti kultúrközösség: „Higgy, akiben / kezdetétől hittél, / vérében, szavában / eleitől itt él” (*Görömbei András stációi*). S e példatár éppoly paradigmikus lehet, mint József Attila híres sora az önelvű személyiség közép-pontba állításáról a *Kész a leltárban*: „Magamban bízom eleitől fogva” (bár erre meg Nagy Gáspár verse reflektál úgy, hogy „ahányszor csak kiejtem e két szót, / József és Attila, / mindig arra gondolok: / legvégül te *Istenre bízod a világot*” – *Te Istenre bízod*), illetve másfelől mint a fiatal erdélyi Lovétei Lázár László szubverzív végpontra fordított, fanyar-frivol kijelentése: „Nem bízom én sem másban, sem magamban” (*Magánzsoltár*); s ez utóbbihoz hasonlatosan pedig a délvidéki Fenyvesi Ottó verskezdeté: „Már nem tudom miben és kiben bízzak” (*Halott vajdaságiakat olvasva*). Mezey Katalin tanúságtevőn kiengesztelő és feloldó parafrazisa pedig így hangzik: „Tebenned bízom én is már, Uram, / ha nem mondhatom is, hogy / elejétől fogva” (*Tebenned bízom*).

A nemzeti lelkiismeretet és önismeretet ébren tartó költőinktől, íróinktól a citátumok sokasága: eligazító jelentőségű lehet. A feladat, a hivatás missziós vállalására biztatnak, lehetetlen helyzetekben is. A „kisebbségi sors ajándékairól” elmélkedő László Dezső szerint: van „egy emberfajta, amelyiknek millió és millió egyedét valami megfoghatatlan hatalom arra kényszeríti, hogy akkor is magyarnak vallja magát, ha abból kára származik.” S ez hangzik ki Csoóri Sándor axiómájából is: „magyar az, aki az érdekei ellen is magyar akar maradni! A kérdés tehát nem faji, ahogyan sokan értelmezni szokták és szeretik, hanem filozófiai és erkölcsi.” S hol van ez a nemzet, az ilyen nemzet? – kérdezik gúnyosan Németh László *Apáczai*-drámájában; a válasz pedig így érkezik: „a csillagokban”. És valóban: ha már máshol nem is: ott mindenképp.

TARY ORSOLYA

Életeim: Szabó Dezső önéletírása

„Mi vagyok én? Mi vagyok én, mikor minden vagyok és semmimsem vagyok? Vagyok új kor teremtésére mozduló titán és szelíd, mindennapi munkába, csendes családi életbe nosztalgizáló polgár. Vagyok halálos elszántság s mindennapi kényelmet átmentő gyávaság. Vagyok végtelen szájalom és közömbösség álarcát hordó önzés. Vagyok mások életébe építeni vágyó jószág és mindennap elfutok a jószág parancsaitól. Vagyok ötsebü magyar, kinek stigmáin kivérzik a tragikus faj minden szenvedése, és olyan idegennek érzem magam a saját fajtámmal szemben. Vagyok történelemben nyúló megmásíthatatlan akarat és futó órák apró örömeit vadászgató tétlenje. Mi vagyok én? Hős vagy bohóc, szent vagy sarlatán?”¹

Szabó Dezső ellentmondásokban és viszontagságokban gazdag élete biográfiaként is izgalmas olvasmány. Különösen akkor, ha két olyan ellentétes mű születik belőle, mint Nagy Péteré és Gombos Gyuláé. Ezt csak fokozhatja, ha maga a szerző beszéli el és magyarázza életét. Az önéletírás műfaját ugyan rengeteg kritikai megjegyzéssel lehet illetni – egyoldalú, mentegetőzik, elhallgat, elferdít, mitizál –, de egyike a legszubbjektívabb és legintimebb műfajoknak, és mégiscsak arról szól, akire kíváncsiak vagyunk. Az önéletírás egyfajta koncentrált személyiség, ismerkedés az Emberrel.

Szabót már a húszas évek közepén foglalkoztatja az önéletrajz gondolata, de írását és közlését csak a harmincas évek közepén kezdi meg, és egészen haláláig, 1945-ig folytatja. Sajnálattunkra a 18 részesre tervezett² nagyszabású munkának csak a harmadát sikerült megvalósítania, ám így is több mint 1400 oldalra rúg (a Püski Kiadó szedésében 908 oldal). A mű 1914 elején szakad meg, tehát még a világháború kitörése előtt, s így a legérdekesebb események a meg nem írt jövő tartományába kerültek (köztük a forradalmak üdvözlése, majd megtagadása, a Lukács-behívó előli menekvés, a közéleti Szabó Dezső-jelenség megszületése, az ünnepeltség és kitaszítotttság, vagy akár Szálasi kidobatása). Felmerül a kérdés, vajon a gyermekkor és a felelőtlenebb fiatalkor elnyújtása nem annak következménye-e, hogy nehezen tudott belekezdeni abba a bonyodalomba, ami *Az elsodort falu-*

val elindult? Ki ne vágya vissza a szeretettségbe az örökös magányosságérzetből? A kibontakozó kollektívizmus és a II. világháború éveiben mi más nyújthatna megnyugvást, ha nem az idill újraélése, a béke látszata, az életpotenciálok bősége (a „még bármi lehetek” érzése)?

Amint említettem, az elbeszélés 1914-ben megszakad, ugyanis Szabó Dezső Budapest ostroma idején meghal. Lakását rövid időn belül szolgálati lakásnak adják ki. A nagy értékű kéziratot Hőgye Mihály mentegeti hónapokon keresztül, majd az életművet első monográfiaként feldolgozó Nagy Péter (miután félreállította Budai Balogh Sándort) önkényesen cenzúrázta. Helyenként bele is írt az 1965-os kiadás szövegébe.³ Mindez nem meglepő annak tudatában, hogy a biográfus szerint Szabó Dezső „egész irracionális musának és szenvedélyes antidemokratizmusának torz, de logikus következménye volt a vérvalóság és a gázkamra, a hungarista gyeprü és a Számonkérő Szék, a munkaszolgálat és az elhurcolt levették”.⁴ Meg kell hagyni, Nagy Péter elismeri az *Életeimet*: a szerző legsikerültebb műveként értékeli, de mindent arra a gondolatra fűzi fel, hogy Szabó ebben a regényben már megtagadja önnön múltját, mert belátta, hogy a nemzet pusztulásává vált, amit hirdetett.⁵

Sem megtagadás, sem elhatárolódás, de még kívülállás sem érezhető, sokkal inkább valami szorongásból fakadó mesélés-kényszer vegyül a túllépés hitegetésével. Ez az önéletírás, az életmű egészét tekintve, mindenképp hiánypótló jelentőségű. A hangos, messianisztikus, közéleti Szabó Dezső előttjének és utánjának vagyunk egyszerre szemtanúi általa. A gyermek (fiatal) és az agg Szabó Dezső változatos nézőpontjából, múlt és jelen kölcsönhatásából ismerjük meg egy embernek a lelkét, jobban mondva lelkeit. Életalkonyának műve azért is kiemelkedő, mert mondhatni nincs benne célelvőség: míg regényei nagy társadalomrajzok és leleplezések, (hősies) magatartásminta-felmutatások, addig önéletírásában ez már csak mellékág, egy vonulat a sok közül. Művészet és politika, halál-tematika és humor, lélekanalízis és esszéizálás, egyéni és nemzeti identitáskeresés mind-mind áthatja ezt a nagyszabású önéletírást. Az *Életeim* témákban, műfajokban és stílusokban is sokrétű műalkotás. Híven szerzőjéhez, nehezen beskatulyázható: nyelv-

1 SZABÓ Dezső, *Életeim: Születéseim, halálaim, feltámadásaim*, Bp., Püski, 1996, II, 840.

2 *A Szabó Dezső-életrajz története = Uo.*, 911.

3 Szöcs Zoltán, *Szabó Dezső-enciklopédia*, Bp., Kairosz, 2011, 69.

4 NAGY Péter, *Szabó Dezső*, Bp., Akadémiai, 1979, 580.

5 *Uo.*, 578.

használata nagyobb részt expresszionista, küldetés-tudata és zsenikultusza romantikus, képeiben és haláltudatában sokszor szecessziós, analízáló jellege realista. Az alábbiakban ezt a gazdagságot igyekszem felvázolni.

Vissza a kezdethez

Szabó Dezső híven az önéletírás hagyományához kiemelkedő szerepet tulajdonít a gyermekkorának. Műve alapján világossá válik előttünk, hogy elsősorban a család az, amely erősen meghatározza jellemét, formálja akaratait: édesapja, a volt forradalmár iszákos zsarnokként keseríti családjá életét; édesanyja a megtestesült gondviselés, egy irodalomba menekülő tragikus sors; testvérei vagy kényszerpályára léptetett, vagy önmagukat elpazarolt, vagy gyenge, ideges természetű emberek. A kolozsvári, református, művelt, ellenzéki család – melynek férfitagjai valahogy mind kisiklott, elaprózódott, alkoholizmusba és magatehetetlen passzivitásba sülyedtek – Szabó Dezsőt arra sarkallta, hogy kiszakítsa magát belőle. Mindez azonban nem érlelődött volna meg benne, hogyha édesanyja, a „család ezerszemű gondviselése”⁶ nem táplálja tizedik gyermekébe a kiválasztottság érzését: „Ó, fiacskám, légy jó. Ne felejtse el szegény anyád jóslatát: te vagy az elrendeltetett gyermek, aki megtöri ama kígyónak fejét. Te meg fogod törni családjunk végzetét. Te tisztán maradsz a rossz szenvedélyektől, te jó leszel. És sokat fogsz tanulni, és szeretni fogod azokat, akik szegények, akik szenvednek, és hősiessé helytállasz értük. És hűségesen és egész életeddel szeretni fogod a szegény, szegény elhagyott magyarokat.”⁷ Ilyen biztatás mellett nem meglepő, hogy a gyermek erős akaratú, érzékeny, patrióta és csodálatosan eszes volt – amit nem is felejt el hangsúlyozni (például hirtelen, magától tanul meg olvasni; fejből mondja nagy regények cselekményeit; pár nap alatt tanul meg finnül). Ez az életmóttó értékű „jóslat” sokban hozzájárulhatott, hogy Szabó Dezső az aktivitást hirdette a passzivitással szemben: a cselekvő morált. Élet-énjének győzedelmeskednie kellett a halál-énje felett, ezért maga mögött kellett hagynia a családot, amelynek „halálos volt a levegője”.⁸

Az emlékezés folyamata Kolozsvárról indul, és Budapesten, Párizson, Székesfehérváron, Nagyváradon, Székelyudvarhelyen keresztül Sümegen szakad félbe. A kimagasló tehetségű kisdíákából, aki gyakran helyettes tanárként is szerepel, a „legtöbbet áthelyezett tanár” válik, különféle botrányok miatt. Életmeseje rengeteg mindent felölel a konkrét emlékleírásoktól a portrékon és esszéisztikus eszmefuttatásokon át egészen a megrendítő, szorongó háborús-krónikás naplóbejegyzésekig; a legbensőségesebb dolgoktól a társadalmi jelenségekig. Megrendítő szembenézése gyermekkori szerelmének és kishúgának halálával, vagy az Eötvös Kollégiumban töltött években Kodály Zoltánnal való közös éhezése és nyomorgása, vagy akár a diákság körében különféle körülmények miatt elkövetett öngyilkosságok (mind tanulmányi, mind tanítási évei alatt). Természetesen nem egyoldalúan komor a kép. A Szabó Dezső-i gúny nem ismer határokat: a tanári karok igen gyakran gúnyos portréban kapják meg a magukét, ahogy egyes nyugatosok is, főleg Babits („Mindig féltem, hogy Babits annyira papirossá lesz, hogy valamelyik buzgó könyvkötő beköti valami kemény bőrkötésbe, mely összenyomja szegényt”).⁹ Nagy Péter (kétes értékű) monográfiájában helyesen állapítja meg, hogy az *Életeim* nagy érdeme, hogy a gúny mellett itt már megjelenik a derűs humor is.¹⁰ Valóban, nemcsak a gyakori önirónia mint a két Szabó Dezső között felmerülő distancia ennek a humornak a forrása, hanem maguk az események is gyakran humoros beállítást kapnak: egy gigászira növvő „gőgös Überpapsajt imperializmusa” miatt „tekintetes” megszólítást nyer a család; csiki nyelvjárás-gyűjtésekor a székelyek az hiszik, hogy azért jött, mert adót akarnak kivetni a beszédre, később pedig azt, hogy esőt tud csinálni a *Kalevalával*; botrányba fullad egy sümegi Nyugat-est, mert a közönség az ízléstelen alkalmi ruházatú felolvasónőben nem ismeri fel Kaffka Margitot.

Említésre méltó az a humoros és öniróniától sem mentes leírás, amelyben a gyermek merényletet szervez a Kolozsvárra látogató Ferenc József ellen: azt tervezte, hogy jól megkiabálják a zsarnokot, és vázolják követeléseiket, azonban a megvalósításkor nem sikerült elég közel férközniük, így csak a körülöttük álló néhány ember mosolyát csalták ki, majd elfutot-

6 SZABÓ, *i.m.*, I., 358.

7 *Uo.*, 52.

8 *Uo.*, 359.

9 *Uo.*, II., 872.

10 NAGY, *i.m.*, 570.

tak. Ez volt „első nagy politikai csődje”¹¹ – írja Szabó Dezső. Az ellenzékiiséget családon belül is hatásosan érzékelteti, említi, hogy édesanyja fekete ruhában ment férjhez, a mindenre kiterjedő honfibút kifejezve, édesapja pedig a mártíromkodó zsarnokoskodása mellett beragadt egy kiegyezést bíráló szerepbe, s szinte szertartásosan vitatkozta le ugyanazokat a köröket egy régi barátjával.

Szabó Dezső maga is elítélte a kiegyezést, főleg az azt követő elvtelen liberalizmust, amely mindent érdekek küzdőterévé tett, végletekig felhígította a közeposztályt, kizsákmányolta a parasztságot, és asszimilációs politikájával elsősorban a magyarságot szorította ki az életlehetőségekből – „Az 1867-től Magyarországon kialakult kor: az áldemokrácia, az álliberalizmus, a zsákmány-szabadság és a renegát-nacionalizmus kora”¹² – meggyőző okfejtéssel mutatja be, hogyan vált a liberalizmus, önmagát felszámolva, a „liberálisok zsarnoki intoleranciájává.” Szabó, apja létkesergő passzivitásával szemben, sosem rejtette véka alá véleményét. Megoldási javaslatait, programjait előadásokban és irodalmi úton (cikkek és szépirodalom egyaránt) kívánta a közhangulatba bedörögni, főbb programpontjai a következők voltak: 1. A magyarságnak térnyerésre van szüksége, nem lehet elnyomott a saját hazájában (ilyen alapon volt németellenes, és sokáig antiszemita). 2. A magyarság a parasztságban van, belőle kell kinőnie az új, magyar értelmiségnek és középosztálynak, amelyhez elengedhetetlen a földreform. 3. A kelet-közép-európai kis országoknak föderatív módon együtt kell működniük, hogy ne lehessen őket bekebelezni – ez Trianon után kifejezetten fontos a határon túliak védelme miatt. A programszerűség azonban már a múlté, az *Életeim* Szabó Dezsője már csak megmutat, hiányzik belőle a régi dogmatizmus.

Ebből a szempontból a regény kardinálisan különbözik a megelőző nagy regényektől – gondolok itt elsősorban *Az elsodort falura* és a *Segítség!*-re. Ezek saját ideológiájától, célzatosságtól átitatottak, amellyel elnyomja a művészi árnyalás, arányosság lehetőségét; ugyanakkor leleményes szóteremtései, ötletes igéstitései kivételesen tömör, kifejező nyelvet eredményeznek. Szabó Dezső a magyar irodalmi hagyományt tekintve kivételes nyelvteremtő, erősen moralizáló és politizáló, ám megkérdőjelezhetően tehetséges regény-

író. Varga Károly írja róla, hogy ha minden díszítést leszedünk műveiről, gyakran „bizony politikai röpiratot kapunk maradéku”¹³. Ez az irányzatosság az, ami gyakran művészielenné teszi regényeit, alakjait egyoldalúan mutatja be, a célzatnak megfelelően, gyakran durva (ám nagyon is élvezhetően gúnyos) karikatúra formájában és egyszerre önti elénk, mert „azonnal és minden áron át akarja nekünk adni mondanivalóját: azonnal és mindenáron hatni akar.”¹⁴ (A seregszemleszerű, gunyoros emberábrázolás az *Életeim*től sem idegen!) Jól látszik tehát, hogy nála az irodalom nem művészi öncél, hanem eszköz („fegyver”) a köz szolgálatára, ahogy azt egy 1912-es tanulmányában írta: társadalmi funkció. Ezért volt ars poetica a bírálat mellett az útmutatás.¹⁵ Az *Életeim*ben azonban már túl van ezen a törekvésen, higgadtabb, elégikusabb a hangvétele. Az emlékező pozícióhoz jobban illik a befelé fordulás (állítása szerint elsősorban magának írja), az önirónia, az elmélkedés; a jelenre irányuló reflexiók is inkább megrendítőek, mint hadakozóak. Úgy látom, ez a regény valójában fáradtsággal, fájdalommal és nevetéssel elegyes küzdelem a magány ellen: „Mindenkinek és mindennek rokona vagyok, és mégis olyan külön vagyok mindenkitől és mindentől. Mindenkinek és mindennek a lelke az én lelkem is, és mégis idegen vagyok mindenkitől és mindentől”¹⁶ – tör fel belőle a fájdalom egy helyen. Máshol pedig a kívülálló nevetésével említi, hogy „éjjel azt álmodtam, hogy temetnek, s egyedül én megyek a koporsóm után. A sírásó, aki a megásott gödörnél várt, szintén én voltam. – Na, legalább családban halunk meg – mondtam álomban.”¹⁷

Egy művelt szellem

Szabó Dezső szellemi műveltsége kimagasló volt, háromszobás József körüti lakásának szinte minden helyét a könyvek foglalták el.¹⁸ A magyar irodalom mellett a franciát ismerte a legbehatóbban, az új francia lírával kapcsolatban a Nyugat jelentette meg tanul-

13 VARGA Károly, *Szabó Dezső ideológiája = Az elsodort író: in memoriam Szabó Dezső*, vál., szerk., összeáll. GRÓH Gáspár, Bp., Nap (In memoriam), 2002, 64.

14 GOMBOS Gyula, *Szabó Dezső*, Bp., Püski, 1989, 196.

15 *Uo.*, 164.

16 SZABÓ, *i.m.*, II., 714.

17 *Uo.*, 549.

18 http://www.archivnet.hu/hetkoznapok/szabo_dezso_konyvtara.html?oldal=1

11 SZABÓ, *i.m.*, I., 106.

12 *Uo.*, II., 639–40.

mányait. Saját írói tehetségét Balzacéhoz és Dosztojevszkijéhez hasonlította.¹⁹ A magyar irodalomból Berzsenyit, Eötvöst és Katonát látta kimagaslónak, egy esszéisztikus részletben foglalkozik is a *Bánk bánnal*: nem érti, hogy miért kell állandóan Shakespeare-hez hasonlítani, amikor az általa írt drámák mind végzet-drámák, míg Katonáé „Európa legnagyobb keresztény drámája”.²⁰ Gyermekkorra és édesanyja nagy kedvencét, Jókait szerette, de kritikus volt világképével: „önáltató jóhízeműségével”, „mártíriomos hősiességével”; költészete „kárpótló, felejtető optimizmus-pálinka volt a felejtetni és dédelgetődni akaró magyarnak”²¹ – írja róla. A ’67 utáni magyar irodalmat durván megveti: Gyulai Pál, Rákosi Jenő, Herczeg Ferenc, Molnár Ferenc egy „talajtól megerőlt, fűrészpörvéru, üzletiesen hazafi és kétharmadosan nemzetközi magyar irodalom kiszolgálói”²², viszont az általuk hazafiatlansággal és dekadenciával vádolt új magyar irodalmat (Holnap, Nyugat) lelkesen fogadja. Ezért is kezdi el Szabó *A romantikus Adyt* magyarázni. Annak ellenére, hogy a „Halál rokonát” nem kedvelte különösebben, zsenialitását és korszakalkotó jelentőségét mindenfelől felülállónak látta. A nyugatosoknak is nagy jelentőséget és tehetőséget tulajdonított a magyar irodalom megújulásának és eredetiségének szempontjából: Tóth Árpád, Juhász Gyula, Móricz Zsigmond, Kosztolányi Dezső mind elnyerték elismerését.

A szépirodalmon kívül a kor szellemi irányzataiban, elméleteiben is elmerült – például Bergson, Comte, Taine, Nietzsche, Marx, Marinetti, William James műveiben, hogy csak néhány gondolkodót említsék. Michelet francia történetírását emlegetve megjegyzi, hogy minden történetírása líra, ugyanis a líra nemcsak érzelmi, de gondolati, érzelmi és akarati folyamat egybejátszása is. „Maga a látás pusztá ténye líra: mindenki a saját szerves törvényei, érdekei, félelmei, reményei stb. szerint lát” – így a történetírás sem lehet mentes ettől, hiszen a történetíró maga dönti el, hogy minek milyen értéket tulajdonít, és milyen célnak rendeli alá, mi szerint alakítja.²³ Az eszmefuttatásokban többek közt találunk liberalizmus-kritikát, demokrácia-problematikát, Napóleon-fejtegetést, egyéniség-elemzést, vogul szóképzést. Fontos megállapításokat

tesz Nietzschével kapcsolatban: individualizmusa „az én örült egzaltálásába”, majd anarchiába torkollhat.²⁴ Kifejti, hogy a legnagyobb szabadság az önmagunkkal szembeni.²⁵ A bűnözők betegként való felfogásával kapcsolatban mai napig értékes következtetésre jut: „A társadalom védelmében a kriminológiai túlhumanizmus éppen olyan veszélyes és kártékony: mint a kriminológiai szádizmus”.²⁶ A hitről úgy vélekedik, hogy az az istenarcúvá válásban lesz igazgá, vagyis az embernek céljává kell tenni, hogy „termés, megnőtt élet, fejlődés és védelem [...]. legyen...” minél több ember életében.²⁷ Kiemelten fontosnak tartom a nemzetkarakterológiára vonatkozó kijelentéseit is. Szabó érdekes, lényeglátó és elrettentő képet fest jellemünkről. A magyarság jellemvonásainak felvillantása egy szégyellnivaló esettel kezdődik a regényben: kisgimnazista korában egy tanára megkérdezte tőle, hogy mit tud egy bizonyos Babics nevű diák tartozásairól, erre ő azt hazudja, hogy neki is tartozik tizenegy krajcárral – így illetéktelenül ő is kap kártérítést. Ennek kapcsán kezdi elemezgetni magát, és arra jut, hogy az ösztönös megfelelési kényszer, a jófiúság (itt helyesebben jófiúnak tűnés) cselekedtette ezt vele. Szabó szerint ez a „lelki vonás adja a jó magyar csendőroket, ez tette a magyar népet a földkerekség legtűrlemesebb birkájává, ez szolgáltatta ki minden idegen hódító uralmának, és ez teszi annyiszor ösztönös jó zsoldossá saját fajtája ellen.”²⁸ A tűrés, igazodás, elfogadás magyar tulajdonságként aposztrofálása több helyütt visszatér, hol a jövőbe nem tekintő magatartás, hol az elvont gondolkodás hiánya kapcsán. Szabó úgy látja, a magyar elfogadja a jelenségeket, úgy, ahogy vannak, nem néz mögéjük, hanem igyekszik úgy helyezkedni, hogy „minél jutányosabban úszhassa meg a mai napot.”²⁹ Természetesen van benne intuíció, sejtelem, képes a világot és az embereket „sajátos villanásokban meglátni”,³⁰ de ezek is csak villanások ugyebár. Mindemellett a magyarságnak van egy nagy előnye, amely egyben hátránya is, mégpedig az, hogy sokoldalúan tájékozódik, széleskörű az érdeklődése, és igen könnyen megérti az idegen lelkeket, szellemi irányzatokat, irodalmakat. Ez egy-

19 GOMBOS, *i.m.*, 163.

20 SZABÓ, *i.m.*, I., 524.

21 *Uo.*, 231.

22 *Uo.*, 448.

23 *Uo.*, II., 538-9.

24 *Uo.*, 869.

25 *Uo.*, I., 472.

26 *Uo.*, 344.

27 *Uo.*, II., 856.

28 *Uo.*, I., 157.

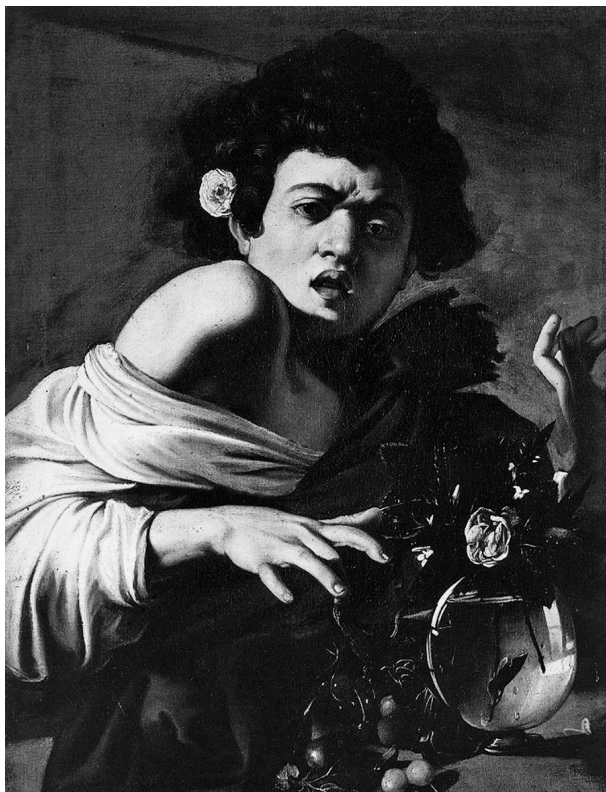
29 *Uo.*, II., 811.

30 *Uo.*, 812.

felől azért gond, mert hajlamosak vagyunk a külföldit többre értékelni a hazainál, illetve a hazait folyton idegen mércékhez mérni; másfelől pedig, mivel a magyarnak nincs hajlama az elvont, összegző gondolatokra, könnyen válik prédájává az irányoknak, üres jelszavaknak. Ha ezek mellé odaállítjuk a „faji szolidaritás” hiányának gondolatát, vagyis azt a máig érvényes gondolatot, hogy a magyarságból hiányzik a közösségi érzés, „az összehozó, egységbe fogó, ösztönző és a felelősségi érzést felhívó öntudat”,³¹ világossá válik, hogy miért hirdette Szabó Dezső oly elszántan a nemzeti egységet, összefogást, hogy miért lett végül a faj – a katolicizmus és szocializmus után – egységtremtő gondolkodásának alapjává.

A „kikalapált” én

Szabó filozófiai mélységekig hatol az Énről gondolkodva. Véleményem szerint, számára az én, lélek, test-lélek, élet meglehetősen szinonim fogalmak, s egyén és világ kölcsönhatásaiban alakulnak. „Életünk két tényező ráhatásának eredője. Az egyik: összes testi-lelki adottságaink. A másik: a világ, az élet összes ránk hatásai.”³² Ebből a kölcsönös meghatározásból azt a következtetést vonja le a maga számára, hogy nincsenek véletlenek, csak egy kozmikus elrendelés van: az emberben benne rejlenek én- és életlehetőségei, függően a veleszületett adottságoktól és a szerzett hatásoktól. Az egyéniséget tehát egy szintézisként látja Szabó, minden ember egy sajátos univerzum: „nem helyes azt mondani: én vagyok. Hanem én vagyunk.”³³ Ugyanígy nem lehet az ember

Caravaggio: A gyiktól megmárt fiú, 1594

kapcsán egy lélekről, vagy egy életről beszélni. Az én komplexitása Szabó Dezső szemében nemcsak jelen és múlt örökös kölcsönhatásában, az emlékek és benyomások jelenvalóságában nyilvánul meg, hanem abban is, hogy az emberben egy állandó küzdelem folyik: lelkek küzdenek benne a felülkerekedésért. Az ember mint lélekdzsungel, folytonos alakulásban van. „Minden ösünk, minden apánk és anyánk, a dolgok, az ételek, az italok, a benézett, behallott arcok és hangok lelkei: ezer arcú, ezer akaratú lelkek légioi küzdenek irtózatosszerűségükben egyéniségünk

kikalapált álarcá mögött, hogy ők legyenek az én, a saját akaratunk. Néha percek cinkosságában felszínre szabadul valamelyik, s vagyunk szentek vagy disznók, hősök vagy árulók: de mindenképpen idegenül magunkra lépők és irtózatosszerűen felelőtlenek.”³⁴ Van tehát egy mindennapi énünk, és vannak mögötte ellentétes akaratok, más és más lelkek, ilyen alapon említi Szabó például Napóleon-lelkét vagy középkori katolikus szerzetes lelkét is.

Az ember többéletűsége már kevésbé szinkrón, ez hosszabb és inkább lineáris folyamat, és nemcsak azt jelenti, hogy van egy életünk, amelyet muszáj, és van egy, amelyet szeretnénk megélni, hanem azt is, hogy az ember bizonyos időszakonként megújul, mondhatni újjászületik. Ez történhet helyváltoztatás miatt (Szabó például Kolozsvár mellett Csíkszentdomokost és Párizst is születési helyeként emlegeti), vagy továbblépés/talpra állás következtében. Roppant izgalmas momentuma önéletírásának, amikor egyetemista korára emlékezve azt fejtegeti, hogy már napok óta megkönnyebbülést érez: „Honnan ez a megkönnyebbülés? Onnan: hogy meghaltam. [...] A hulla kigurult belőlem, eltűnt a lehullott napok megáshatatlan avar-

31 *Uo.*, 754.

32 *Uo.*, I., 313.

33 *Uo.*, II., 593.

34 *Uo.*, I., 210.

ja alá.”³⁵ Majd folytatja az önanalízist, és vázolja az újjáalakulás folyamatát, „beleveszve önmagam dzsungelébe, közeledő lépteket hallok magamban [...és...] lélegzetállva meredek a bozót rettentő kuszátságára: milyen énem fog előtoppanni? Ki leszek az új napok meredekjén?”³⁶

A halál-tematika egyébként végigível Szabó Dezső pályáján: az élet hitvallása csak a végességtudatból nézve teljes, ahogy a nemzeti megmaradás kérdése is csak a nemzethalál perspektívájából. A korai találkozás a halállal, majd a Végzet-Káin irtoztatos lépéseinek közeledése³⁷ bátorra és „élet-énekké” formálta jellemét. Érdekes módon nem tagadta, nem küzdött a halál ellen, mi több, notórius temetőjáró volt: Házsongárdi, Kerepesi, Farkasréti, Pere-Lachaise – egytől egyig látogatta, csodálta, merengte őket. A nemzeti fennmaradással ez feltehetőleg úgy egyeztethető össze, hogy az egyén halála fizikai, fiziológiai történés, míg egy közösségé nem, tehát természetellenes.

Distancia

„Az a Szabó Dezső, aki minden változáson át mégis egyetlen egységes akarat volt: hatvanegy-hatvankét éves korában meghalt. Az a Szabó Dezső, aki most él: már elcsatlakozott minden kifelé irányuló akaratától, el a vér végzetes parancsaitól, az emberi sorsok minden alakulásától. Nem bánna, ha semmibe veszne mindaz, amit régi életében oly hiába alkotott, és örök csend védené sírját.”³⁸

Ki volt? Ki lett? Nemcsak önéletírásában, de írás közben is végbemegy benne egy lelki halál – mutatja az idézet. A túllévő (új) Szabó Dezső erős elhatárolódása felveti az elbeszélő és az elbeszélte közötti viszony problematikáját. Egyfelől érezhető visszavisszatérő, eltávolító öniróniája, másfelől mélyen az elbeszélte énné lényegül át. Hol könnyeden mosolyog egykori önmagán, hol újraéli egykori énjének létkérdéseit. Önmagát parodizálja például itt: „Természetesen, szegény zöld Dezső ezt az alkalmat sem hasznalta el, hogy terveket ne fantáziáljon: hogyan fogja egy egyetemesen megszervezett kulturális programmal emberré és magyarrá nevelni az Emese köldökzsinórosait. Ilyen időtöltésekkel sokszor fogunk

találkozni az életrajz folyamán. El kell nézni neki. Még mindig jobb, mintha kirakatokat tört volna be.”³⁹ Így ír saját diákversei közlésével kapcsolatban is: „Egész életemben annyian próbáltak kompromitálni. Soha sem sikerült. Most megmutatom, hogy én ezt is meg tudom csinálni.”⁴⁰ Egészen más jellegűek azonban azok a megszólalások, amelyekben saját magára és elhivatottságára kérdez rá: „Hogyan lehet, hogy amíg senki sem voltam, annyi jóindulatot, annyi szeretet fakasztottam magam iránt? És mihelyt valaki, végzetesen valaki lettem: annyi gyűlölet és gonoszság volt felelet arra, hogy vagyok?”⁴¹; „én vagyok-e még?”⁴²; „Vajon mire terem olyan sok hiábavalóság a világon?”⁴³; „Mit jelent az, hogy: élek? Egy akaratot vagy egy kényszert?”⁴⁴; „Dezső, miért születettél a világra?”⁴⁵ Úgy érezhetjük, hogy ezekben az ontológiai kérdésekben szinte megszűnik a két én közötti distancia. Értelemszerűen ez főleg az elbeszélést megszakító lélekrajzokban vagy a jelen betöréseiben történik így. Ezek vagy képekben gazdag, rezignált és gyakran szinte vallásos emelkedettséggű érzelmkivetítések: „Szegénylegénye a száműzött emberi szívnek: futok az őszobozó csalitba, a végtelen rengetegbe, a határtalan préribé: önmagamba. Ma csak itt van menedék és vigasztalás, ma ide mentem az egész világot, az embert és az apaarcú Istent. [...] Orgonái az időtlen egyháznak, viharzoltárok harsozó, halk suhanású bánatok suttogói: nagy árnyékokat hajló lombok, kérlek titeket, legyetek jók sebeimhez. Jaj, jaj, hozzátok futok, mert embert álmodtam, és égnek a házak, és folyik a vér! Oltsátok el meggyúlt lelkemet, s hús homlokotok legyen jó a felnyílt őt sebhez. Sújjátok meg a föld tavasz-titkait, nagy derűltségét az örök anyagnak, az ősminden termő akaratát. Álljátok körül lelkemet, hogy ne lássak mást: csak szántást, vetést s a bölcsők csendes ringását.”⁴⁶ (Az idézet motívumkincsében is erősen Szabó Dezső-i az ősi, a termő, a folytatást, az életet jelentő hangsúlyozása). Vagy pedig a második kötetből megsűrűsödő, háborús-krónikás naplószerű betétek: „Megtint az óvóhelyről jövök fel, harmadszor ezen a napon. Lenn a pincében gyermekek, anyák, elcsigázott,

35 *Uo.*, 414.

36 *Uo.*, 415.

37 *Uo.*, 226.

38 *Uo.*, 496.

39 *Uo.*, II., 581.

40 *Uo.*, I., 165.

41 *Uo.*, 421.

42 *Uo.*, 389.

43 *Uo.*, 447.

44 *Uo.*, II., 714.

45 *Uo.*, 824.

46 *Uo.*, I., 202.

fáradt lelkek zsúfoltságában ültem – ma délig –, összesen három és fél órát. Most, hogy írni kezdek, mind egyre haragos repülőgépek rohannak el irtózatossággal fölöttem. A támadó orosz hadsereg Budapest kapujában van, s éjjelenként felébresztenek az ágyúdörgések⁴⁷ – írja 1944-ben. „Az egész elborult, hideg, halálos fenyegetésű őszi világ Vörösmarty refrénjét zokogja: – Nincsen remény.”⁴⁸ Jelen és múlt áll kölcsönhatásban a reflexiókban, az elbeszélő egyszerre gondolkodik és alakul együtt elmúlt énjével, és önti ki legszemélyesebb, legfrissebb érzéseit.

*

Minden életírás folyamatot tár elénk: egy személyiség alakulását, egy lélek útkeresését az adott kor körülményei között – hiszen a műfaj sajátja, hogy nem

a végkifejlet felé haladás, hanem a fejlődés/változás áll a figyelem középpontjában.⁴⁹ Szabó Dezső hihetetlen alaposággal tudja rekonstruálni ezeket a folyamatokat: az otthon hazafias, ellenzéki légköre és az édesanya fiához fűzött nagy reményei mind okozói azoknak a nagy akarásoknak és ambícióknak, amelyek azzá tették őt, aki volt. A küldetés tudat és a küldetés várása, a tenni akarás és a fatalizmus, a hit és nem-hit, a haláltudat és az életvallás látszólagos ellentétei mind ott munkáltak ebben az egyéniségben. „Akaratok és áramok”, a gondolkodás rekonstrukciója elementáris vállalkozás, mégis hitelesnek látszik. Miért? Szabó Dezsőnek erre is van válasza: „Egész eddigi életem, minden élményem és tettem épp olyan élő, aktuális, ható eleme énemnek, mint a mai nap élményei és tettei. Ezt az örök jelen-énemet élem meg ebben a műben a mai napok változásai közt.”⁵⁰

47 *Uo.*, II., 807.

48 *Uo.*, 808.

49 SZÁVAI János, *Az önéletírás*, Bp., Gondolat, 1978, 97.

50 *Uo.*, I., 5.

Canaletto: A Canal Grande bejárata, 1744

KONRAD SUTARSKI

Egy pont a világmindenség térképén

*Mindnyájan tudjuk hogy az ember jelentéktelen pont
a világegyetem térképén
még egy óriási szénakazalban található gombostűnél
is kisebb
emiatt az Istennek is gyakorta kell őt keresnie
mint nekem – még kisfűként – hiába a sűrű erdő
összeesküdt lombjai alatt a gombát*

*mint pont mégis fontos
a matematikában akárcsak a végtelen
olykor még az „i”-re is feltett pont
méltósága van és időnként lelkiismerete is*

*de mi van a világmindenséggel
amelyről nem tudjuk szűkül-e vagy a szemünk
láttára tágul
esténként fürkészni szoktam
ha csak nem fedi hatalmas felhő
távolból szikrázik csillagaival
mintha csak velem – a ponttal – incselkedne
hogy melyikünk állja a másikat tovább*

Fordította: Kovács István

A jó író

*A jó író nem öregszik
nem megy nyugdíjba
olykor belényilall a csontjaiba valami fájás
székről ágyról nehézkesen kászálódik fel
már lehajolni sem képes
szívrítmuszavar s tán gerincfájdalom kínozza
de a jó író nyavajáival is örökké él*

*Akkor is ha depresszió zuhan rá mert szembesül
 életét tékozlón emésztette fel
 és megalázottnak érzi magát mert a szerkesztőségek
 potom pénzzel fizetik ki táalentumát
 és meglopták amikor báván állt az utcán nem tudván
 merre tolongjon tovább
 még ha szájából csurog a nyál s emellett emlékezete is kihagy
 a jó író akkor sem öregszik de örökké él*

*A legjobb számára – tudom – mégis a halála után jó el
 amikor már semmi de semmi nem gyötri
 kritikusai talán végre szépen emlékeznek meg róla
 és a sírján a koszorúvirágok – fényképen legalább – üdén virítanak
 a jó író ezért
 még a halála után
 sem öregszik hanem örökké él csak azért is*

Fordította: Döbrentei Kornél

Katicabogár

*Egyre közelebb jössz
 mint a katicabogár
 mindjárt Nappá esővé változol
 az én Napommá esőmmé*

*az est behunyja szemét
 szempilláit simogatja
 Chopin vándorol így a billentyűkön
 beszórja pihével
 maradj itt katicabogár
 ingujjam puha mint a levegő
 álmokat keresek neked
 és elhozom
 szépek az álmok
 nem kell hinni bennük
 elég csak meghallgatni
 mert az álom Chopinnel együtt a billentyűkön vándorol*

aztán elröpülsz

elröpülsz?

Fordította: Tornai József

Állítsuk meg a futó pillanatok

*Tegyük örökkévalósággá szavainkban a pusztuló időt
az elfutó elvesztett pillanatok*

a talán sosem létezőket

a ködökbe tévedt gondolatokat

a fák koronáiba szikkadt vágyakat

a ki tudja mikor megfogant tetteinket

a mezőkre elhintett legtitkosabb érzéseinket

hisz' a világ világosságának teremtő magvai ők

kikért hol szent imahelyeket emeltek

hol háborúkat indítottak

mert, ugye, ők még a Napnak is megálljt diktálhattak...

Legyen hát a szó amivel végtelenre állítjuk meglévő véges Időnket

az épp kezdődő – s az ujjaink közül épp kicsúszó időt

ki is hírfutár próbálna lenni...

bár ábrándos remény ez

mégis: ez az idő legyen kihívás

nekilendülés

és erő

De maradjunk mi abban a szóban-mondatban is amely még ki sem mondatott

az eddig még fel sem villant villámokat keresve

tűzfények után kutatva melyekre égboltozatunk is türelmetlenül várakozik

Mert nem igaz hogy szavaink markából kibillent volna a mágikus erő

hisz' bennük van a föld hite, benne a sámán mormolása

s persze: benne a türelmes vízcsobogás

de az örök zivatar örvénylő éneke is

Fordította: Bágyoni Szabó István

Konrad Sutarski irodalmi útjai

– *Idén jelenik meg a Magyar Napló Kiadó gondozásában a Ha úgy tudnánk... című versesköteted. Sorrendben hányadik is ez a mostani?*

– Ez a versválogatás valójában a negyedik, irodalmi tevékenységem ötvennyolc éve alatt megjelent kötetnek tekinthető. A sorszámmal kapcsolatos bizonytalanságom nem azt jelenti, hogy nem tudok számolni (végül is jó nevű műszaki egyetemen szereztem diplomát). A tévovázásnak az az oka, hogy minden újabb verseskötetem korábban kiadott köteteimből is tartalmaz bizonyos mennyiségű költeményt. Ez történt már a Krakóban 1975-ben megjelent *Wyprawa na pole nieudeptane (Utazás a le nem taposott mezőre)* című, sorrendben második kötetemben és a harmadik, 1984-es *Zgęstniale powietrze (A megsűrűsödött levegő)* című kötetben is. Mivel első önálló, *Skraj ruchu (A mozgás pereme)* című kis kötetem 1960-ban látott napvilágot, a közben eltelt tizenöt, illetve kilenc esztendő indokoltá tette, hogy néhány korábbi versem is szerepeljen a soron következő verseskötetben.

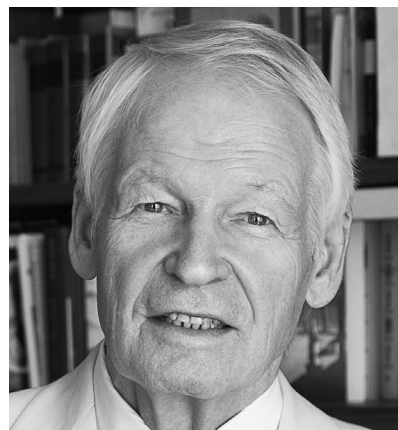
Ettől függetlenül úgy vélem, hogy első válogatott verseskötetem az 1976-ban a budapesti Európa Könyvkiadó által az Új Pegazus világirodalmi sorozatban magyar fordításban megjelentetett *Konrad Sutarski versei* című válogatás volt. Ezt tekintem első válogatott kötetemnek annál is inkább, mert vele léptem be hangsúlyosan a magyar költészet világába olyan kiváló magyar fordításban, mint

Csoóri Sándor, Fodor András, Lator László, Marsall László, Somlyó György, Tandori Dezső, Tornai József és Weöres Sándor.

Második igazi válogatott verseskötetemnek a *Z daleka od naj-ważniejszych dróg / Messze a legfontosabb utaktól* című, kétnyelvű könyvet tartom, amely 1993-ban jelent meg Krakóban. Zárójelben meg kell jegyezmem, hogy ez volt – eleddig – az utolsó, Lengyelországban lengyel kiadó által publikált könyvem. Az összes későbbi, még kilenc kötetem – függetlenül attól, hogy lengyel–magyar, sőt kizárólag lengyel nyelvűek voltak-e – mind Magyarországon jelent meg, és Magyarországról történt a könyvek lengyelországi bemutatása és terjesztése (természetesen szerény példányszámban).

A harmadik – újfent kétnyelvű – válogatás *Na podwójnej ziemi / Kettős hazában* címmel jelent meg 2005-ben a budapesti Magyar Napló kiadásában, ráadásul nem mindennapi módon, mert egyszerre három változatban: lengyel eredetiben, magyar fordításban és dupla, kétnyelvű kiadásban.

Fenti eszmefuttatásom után fogadjuk el tehát, hogy ez a mostani, az előzőhöz hasonlóan szintén a Magyar Napló által megjelentetett kötet sorrendben a negyedik. A válogatás, miként az 1976-os első is volt, magyar nyelvű, és öt tematikus részből áll. Annak jelzésére, hogy itt azért lengyel költészetről van szó, mind az öt fejezetet – legalább jelképesen – az adott témakör szempontjából lényeges, rá jellemző, eredeti nyelvű lengyel

verssel kezdem. Csak ezután következik az adott vers magyarul, majd a többi költemény magyar fordításban.

– *Hogyan alakult irodalmi pályafutásod, milyenek voltak annak – még lengyelországi – kezdetei?*

– Eltöprengve immáron közel hatvanesztendő költői, irodalmi pályafutásomon, tudom, hogy tele volt kitérőkkel, kanyarokkal. Volt két jó pályakezdésem, az első Lengyelországban, a második – valamivel lassúbb – Magyarországon, később azonban felhők takarták el a látszatra tiszta eget.

Az 1956-ban Poznańban alakult Wierzbak költői csoport egyik alapítójaként a csoport többi tagjával együtt a lengyel irodalmi élet legismertebb fiatal költői közé kerültem. Meghívásokat kaptam az ország más kulturális központjaiba, díjakban részesültem. Tudni kell, hogy a Wierzbak volt a kezdeményezője és egyik szervezője az 1957-ben kezdődő és 1961-ig a csoport által irányított Fialat Költészet Országos Fesztiválja nevű rendezvénysorozatnak. Ezek a fesztiválok nem csupán az ekkoriban egész Lengyelországban felerősödő szocreál-ellenes szellemi megújulás első megnyilatkozásai voltak, de a lengyel irodalom történetének első országos kiterjedésű költői találkozói is, amelyekre összesereglett nálunk, Poznańban a lengyel-

Feleségével, Györgyivel és Szabolcs fiával a Gellért-hegyen (1974)

országi költők színe-java, az idősebb nemzedékek kiválóságait is beleértve. Ennek az első korszaknak a hatyúdala, befejezése lett számomra a már említett 1960-as *A mozgás pereme* című bemutatkozó kötetem, amely az 1961-es fesztiválon az év négy legjobb költői debütálásának egyikeként kapott elismerést. Költői csoportunk tevékenysége 1961–62 fordulóján véget ért, így aztán nem is jöttek hozzám új versekért. Én azonban nem éreztem meg ezt a változást, és az új helyzetben nem is törekedtem arra, hogy önálló költőként jelenjek meg, mert éppen ekkoriban kaptam – négy évvel az után, hogy mezőgépesítési gépészmérnöki diplomát szereztem – vezető műszaki beosztást egy jelentős nagyvállalatnál.

– Ráadásul ugyanekkor, 1962-ben kötöttél házasságot „a magyarokkal”...

– Igen, először talán még nem az egész magyarsággal, csak egy magyar lánnyal, viszont a költő szinte teljesen elhalt bennem.

– Ez a költő azonban később mégiscsak életre kelt.

– Csak amikor 1965-ben feleségemmel együtt Magyarországra

költöztem, akkor éreztem meg, hogy otthoni irodalmi kapcsolataimat fenn kell tartanom, vagyis valójában meg kell újítanom. Az volt a szándékom, hogy újraéleszsem intellektuális gyökereimet, amelyek továbbra is összekapcsolnak hazámmal, már nem egy csoport tagjaként, hanem egyénileg. Három állandó támpontot jelöltem ki magamnak három, számomra fontos és kedves városban: Poznańban a Nurt című kulturális havilapot, Varsóban a Poezja című havilapot és Krakkóban a Życie Literackie című hetilapot. Az irodalmi tevékenységhez kezdetben Magyarország irodalmi életét és általában vett kulturális életét bemutató sajtóanyagokkal igyekeztem visszatérni. A magyar nyelv egyre alaposabb elsajátításával párhuzamosan aztán magyar verseket kezdtem fordítani és a lengyel sajtóban publikálni. Lassacskán – a ’60-as évek vége felé – saját versekkel is visszatértem a költészethez. Az évekig tartó szünet után ez a lengyelországi visszatérés nehézkesnek és lassúnak bizonyult, hiszen a társadalmi emlékezet lényegesen alacsonyabb szintjéről indult, mint hogyha nem lett volna az a több éves publikációs kihagyás, ráadásul a visszatérés egy másik országból, vagyis időről időre történt. Ekkor meggyőződtem arról, hogy az emberi emlékezet – különösen fiatal, kezdő írók, művészek vonatkozásában – gyakran válik tünékennyé, s törődni kell annak felfrissítésével. Irodalmi visszatérésemet azonban nem annyira a Magyarországról küldött sajtópublikációk könnyítették meg, hanem elsősorban új, Lengyelországban 1974 után kiadott könyveim: két kisebb, saját verseimet tartalmazó válogatás és

három, magyar versekből összeállított fordításkötet, amelyek kedvező fogadtatásban részesültek. A lengyel irodalom világába történő visszatérésem mindezek ellenére töredékesen valósult meg. Ezt az állapotot talán Marek Obarski irodalomkritikus fogalmazta meg legtalálósabban a *Utazás a le nem taposott mezőre* című kötetéről írt, a Nurtban közölt recenziójában: „A kritika által mellőzött, az Új Privátum nevű (1976 körül létrejött) irányzat szentimentális és követelőző részvényesei által egyáltalán nem ismert, oly keveset író Sutarski... *A mozgás pereme* című nagyszerű kötet szerzője nem hétköznapi alkotó, előfutára az ún. lingvisztikai költészetnek és a későbbi Új Hullámnak (a hatvanas–hetvenes évek fordulójának legjelentősebb lengyelországi irodalmi áramlata – a ford. megj.)”

– *Hogyan alakult irodalmi tevékenységed a rendszerváltozás utáni Lengyelországban?*

– Magyarországi életem első negyedszázadával összehasonlítva, inkább a második negyedszázad, vagyis a kilencvenes és kétezres évek hoztak számomra bizonyos, tartósabb lengyelországi elismerést. Köszönhettem ezt egy sor, igen kedvezően fogadott, a legjelentősebb lengyel városokban rendezett szerzői találkozói miatt; annak, hogy hangsúlyosan szerepeltem Krzysztof Karasek *Kortárs lengyel költők. Lengyel költészet 1956-tól* (1997) című antológiájában; annak, hogy megjelentem a Wierzbak csoport létrejöttének 50. évfordulója alkalmából 2006-ban kiadott antológiában; hogy megalakulása óta tagja vagyok a Lengyel Írók Szövetségének, amely Jaruzelski kommunista rezsimjének ellenzékeként jött létre 1988-

ban, amelyhez rövidesen a legnagyobb lengyel írók csatlakoztak, olyanok, mint a Nobel-díjas Czesław Miłosz és Wisława Szymborska, vagy mint Zbigniew Herbert. Mindezek ellenére úgy vélem, hogy ez az elismerés máig is főleg a lengyelországi irodalmi elit íróira és olvasóira korlátozódik. Irodalmi tevékenységem és alkotásaim viszonylag csekély otthoni ismertsége óriási mértékben következik abból a tényből, hogy az utóbbi húsz évben kiadott könyveim – a dolgok alakulása folytán – mind Magyarországon jelentek meg, s jóllehet szinte mindegyik kétnyelvű, Lengyelországba csak kis példányszámban jutottak el.

– *És a magyarországi irodalmi közegben hogyan találtad meg a helyed?*

– Miután Magyarországra költöztem, nemcsak hazám irodalmi vérkeringésébe tértem vissza, de az itteni, magyarországi irodalmi közegbe is beilleszkedtem. Ehhez korai és különleges lehetőséget teremtett a hatvanas évek végén az akkori budapesti Lengyel Tájékoztató és Kulturális Központ (a mai Lengyel Intézet elődje). Az intézmény jeles történész igazgatója, Andrzej Sochacki felajánlotta, hogy szervezzem és vezessem a Központ kulturális és irodalmi rendezvényeit. Több mint két évig végeztem ezt a feladatot. Rendkívül érdekes időket éltünk akkor, Lengyelország ugyanis, amely az ötvenes évek második felében a kultúra területén egyre nyitottabbá vált az egész szabad világra, ugyanolyan nyitott maradt a hatvanas és a hetvenes években is. Magyarország ezzel szemben csak ekkoriban kezdett bele a gazdasági reformokba, a kultúra és a nemzet szellemi élete tele volt tilalmakkal,

így aztán nagy érdeklődés övezte a „Lengyel Kultúrában” rendezett találkozókat, amelyek nem egyszer a tiltott irodalom ízére emlékeztettek. Az irodalmi estek szervezése kapcsán számos ismeretséget kötöttem olyan magyar költőkkel, akiket már korábban is alkalmam volt megismerni, főleg az azokban az években Budapesten és Balatonfüreden rendezett nemzetközi költőtalálkozók alkalmával. Ők aztán számos olyan lengyel költeménynek lettek fordítói, amelyeket később színészek olvastak fel a Kultúrában. Emellett egyre szorosabbá vált az én hozzájuk fűződő viszonyom is, amely néhány esetben igazi barátsággá fejlődött, így Fodor Andrással, Marsall Lászlóval, Tornai Józseffel, Csoóri Sándorral, Somlyó Györggyel, Weöres Sándorral, akik egyébként, megismerkedve verseimmel, fordítani kezdték azokat magyar nyelvre. A legváratlanabb, igen kedves meglepetést Weöres szerezte ekkoriban számomra azzal, hogy 1974-ben a budapesti Fészek Klubban rendezett szerzői estjén, ahol színészek adták elő a verseit, a közönség azon kérésére, hogy ő maga is szavalja el valamelyik alkotását, kihúzott a zsebéből egy papírlapot, és felolvasta az általa frissen fordított *Világtörténelemóra* című versemet.

– *Emlékszem, a találkozót és a verseddal kapcsolatos anekdotát Fodor András is megörökítette A hetvenes évek című naplójegyzeteiben.*

– Egy évvel később Weöres egy rám nézve még ennél is fontosabb dolgot tett. Saját elhatározásából találkozót beszélt meg az Európa Könyvkiadó igazgatójával, Domokos Jánossal, amelyre a feleségét, Károlyi Amyt és engem is magá-

val vitt, és ellentmondást nem tűrő hangon ajánlatot tett az igazgatónak: „ennek a fiatal lengyel költőnek a verseit ki kell adni!” Elsősorban így jelenhetett meg 1976-ban verseim első, fentebb már említett, magyar nyelvű válogatása. A kötet kiadásának szükségességére egyébként Csoóri Sándor is felhívta a figyelmet még 1973-ban, egy általa vezetett, a Lengyel Kultúrában tartott irodalmi estemen.

– *Amiről Fodor András ugyancsak említést tett naplójegyzeteiben.*

– Igen, és véleményét Csoóri az *Utazás félalomban* című 1974-es esszékötetében is fenntartotta.

Eltöprengve azon, milyen sajátos jegyei voltak a budapesti és magyarországi irodalmi, kulturális közösségbe történt beilleszkedésemnek, három kedvező körülményre szeretném felhívni a figyelmet. Egyfelől olyan ismeretekkel rendelkeztem a létező és változó lengyelországi helyzetről, annak történelmi előzményeiről, amilyenekkel magyar barátaim és ismerőseim nem. Másodszor, miután a krakkói Wydawnictwo Literackie megjelentette Radnóti Miklós és Csoóri Sándor általam válogatott verseit, hozzáláttam ugyanezen kiadó megbízásából a háború utáni magyar

*Tadeusz Różewicz lengyel költő oldalán
1970 őszen, Budapest*

költészet antológiájának összeállításához, ami viszont saját tudásom és személyes ismeretségeim elmélyítését követelte meg. A kedvező körülmények harmadik, ráadásnak tekinthető csoportját magyar feleségem – Nagy Györgyi zongoratanárnő – szolgáltatta, aki kezdettől fogva igyekezett beavatni a magyar történelem és kultúra sajátosságaiiba. (Egyébként az első költő, akivel magyarországi letelepedésem után éppen feleségem közvetítésével ismerkedtem meg, Csukás István volt, aki, feleségemhez hasonlóan, ugyancsak a híres békéstarhosi zeneiskolának volt egykori növendéke.)

– *Álljunk meg egy pillanatra az általad érintett kérdésnél, vagyis: milyen kultúráközvetítő szerepet játszottál lengyel–magyar viszonylatban?*

– A hetvenes évektől kezdve és a nyolcvanas években nemcsak alapos ismereteket szereztem a magyarországi irodalmi és művészeti közéletéről, de résztvevője is lettem különösen azon értelmiségi körök találkozóinak és vitáinak, amelyek – az uralkodó rendszer kritikusaiként – az ország politikai vezetésével szembenálló, független kulturális tevékenységet folytattak. Felvetéseikben gyakran hivatkoztak Lengyelországra, annak

rendszerellenes lázadásaira, kulturális szabadságára, szilárd katolikus hitére, a lengyel pápára és a Szolidaritásra. A gyakran a mi lakásunkban is tartott ilyen jellegű találkozók központi alakjai közé tartozott Csoóri, Fodor, Tornai, valamint mások mellett Nagy László és Pomogáts Béla. A vitákban időről időre lengyel költők is részt vettek, főleg Tadeusz Śliwiak és Tadeusz Nowak (Nagy László lelki társa és a tied is, Erzsi), akikkel még Lengyelországban barátkoztam össze, s akik szinte minden nyáron ellátogattak Magyarországra. Az ilyen beszélgetésekre Te is eljöttél velük mint a lengyel próza, közte Nowak regényeinek kiváló magyar fordítója, s úgy emlékszem, nyolcvanötben Lezsák Sándorral is közösen ismertettük össze a két lengyel költőt Lezsák lakiteleki házában.

– *Mennyire változtatta meg életedet, magyarországi irodalmi tevékenységedet a rendszerváltás?*

– Míg a rendszerváltásig egész irodalmi tevékenységem, a maga társadalmi-politikai és közösségi vonatkozásaival együtt mindennapi mérnöki munkám mellett zajlott, addig 1990-ől kezdve teljes egészében a humán kultúrának szenteltem minden időmet. Akkor is, amikor a Lengyel Tájékoztató és

Kulturális Központ igazgatója voltam, amikor tévéfilmeket készítettem a Duna TV számára, s többnyire akkor is, amikor a magyarországi Országos Lengyel Kisebbségi Önkormányzat elnöki tisztét töltöttem be. Még ennél is egyértelműbben kultúrateremtő volt az az időszak, amikor a Magyarországi Lengyelség Múzeuma és Levéltára létrehozásán, majd fejlesztésén munkálkodtam. Így aztán életem legutóbbi, a korábbi évtizedektől az elvégzett munka jellegét és eredményeit illetően igencsak különböző huszonnégy esztendeje rendkívül változatos, érdekesen sokszínű lett. Minden hetvenedik, majd nyolcvanadik életévéhez közeledő, jó szándékú embernek kívánok hasonlóan intenzív és élményekkel teli, társadalmilag hasznos értékekkel gazdagított életet. Ráadásul mindez nem egyetlen, hanem két nemzet – a lengyel és a magyar nemzet – hatókörén belül történt. E két nép bennem valahol, a történelem éteri magasságában a „kettős egység” fogalmává olvad egybe, oly gyakran erősítve a barátság szálait ma is az érzések, a szellem és a közös cselekvések szintjén. A két, a rendszerváltás cezúrájával ugyan elválasztott, ám együtt ötvenhét esztendőt kitevő időszak között mindvégig az irodalom, saját írói és fordítói tevékenységem volt az összekötő kapocs. Érdekeséggé vált még hozzátehetem, hogy a két hosszú időszak alatt mindvégig „esti”, nem pedig „egész napos” költő, író voltam. Csak most változott meg ez a helyzet, amikor 2013 végén befejeztem múzeumi munkámat, és teljesen a magam uraként rendelkezem az időmmel.

– *Hogyan értékeled a hosszú írói pályafutásodat? Hol helyeznéd el magad az irodalom térképén?*

Egy szerzői estjén a budai Litea könyvesboltban, Szokolczay Lajossal és Kovács Istvánnal (2007)

– Az ilyen értékelés valójában az irodalomkritika feladata – esetemben a lengyel és a magyar kritikáé egyaránt. Ezért itt példaként csak néhány, általam ismert, különböző könyvekben és folyóiratokban szétszórt, fontosabb értékelésből idézhetek.

A lengyel kritikák közül Obarskiét fentebb már közöltem. Mellette idéznék még Anna Mazurek terjedelmes, *A káprázat kutatója vagyok... Konrad Sutarski költészetéről* című, az Akcent irodalmi folyóiratban idén közölt tanulmányából egy részletet:

„*A mozgás pereme* szerzőjének költői útja a két világháború közötti avantgárd művészet modelljére (Peiper, Przyboś) történő alkotó hivatkozástól kezdve a (későbbi) Új Hullám költői érzékenysévével rokon verseken át vezet az ábrándos és melankolikus hangulattal átítatott elégikus lírához, ahol a halál és elmúlás gondolata a kor pesszimista diagnózisával fonódik egybe. (...)

Az évek óta Magyarországon élő, de hazájához változatlanul kötődő Konrad Sutarski alkotóművészetét a transzmigrációnak nevezett jelenség kontextusában vizsgálhatjuk. A jelek szerint az, ami költeményeiben és esszéiben is a leglényegesebb, kultúrák, nyelvek határvidékén, valamint saját tudatunk és a másik ember tudatának küszöbén játszódik. (...) Sutarski esetében nemcsak két nemzet, két kultúra és két hagyomány találkozásánál megvalósuló transzmigrációs létezésről van szó, hanem (...) – elsősorban – a versek hősének mentális migrációiról, aki a természet és kultúra, a költészet és a tudomány, a magán- és közélet „kettős hazájában” létező, a két valóság kölcsönös egy-

Waclaw Holewinski lengyel prózairóval és Csoóri Sándorral a *Hitel* szerkesztőségében (2008)

másba olvadását és kiegészítését bizonyítja.

A lengyel mérnök-költő lírája az olvasót saját énjének horizontja mögé vezeti – az önmagán való túllépést, saját tudata határainak tágítását mutatja meg a változások állandó mozgásában, vagyis az utat a már elsajátítottól a felé, ami még feltáratlan.”

Fenti gondolatokat érdemes kiegészíteni Pomogáts Béla 1976-os *Lengyel költő Budapesten* című recenziójának idevágó részleteivel:

„Talán a mérnöki tapasztalat, s a gépekkel művelt táj látványa okozza, hogy Konrad Sutarski mérészen ívelő képzeletét minduntalan a konstruktivista rend szigorúbb igénye fegyelmezi...”

A lengyel költő nyugtalan képzelettel s szorongó szívvel figyel a technikai és urbanizációs fejlődés veszélyeit, azt, hogy az emberi élet gépies szokások, szabályok uralma alá kerül. Ebben a figyelemben és nyugtalanságban magyar költőkkel: Juhász Ferencsel, Nagy Lászlóval, Csoóri Sándorral, Tornai Józseffel osztozik...

...az irónia, az állásfoglalás, a kritikai szándék, a közéleti felelősségtudat kifejezési formája és fegyvere. Egy egész kelet-közép-európai költői áramlatban kapott

ilyen értelemben szerepet az ironikus tárgyilagosság: a lengyel Rózewicz, a román Sorescu, a magyar Orbán Ottó és Ladányi Mihály költészetében, hogy csupán néhány nevet említsünk a sok közül. Az ő társuk Konrad Sutarski is.”

Az idézetek felsorolását Gittai István költő és kritikus érzelmi színezetű véleményével fejezném be, amelyet *Messze a legfontosabb utaktól* című kötetem recenziójában fejtett ki (*Verseskötet két nyelven*, 1994):

„Mit érek Sutarski verseinek olvasása közben? Szorító érzést, mintha fogyni kezdene a levegőm, valami olyasmit, mint kínzó álomban, amikor egy förtelmes vadállat vesz üzőbe, s én semmiképpen sem tudok előle elrejtőzni. A szó legszorosabb értelmében megküzdöttem azért, hogy belemélyedjek a versek szemantikai üzenetébe, az összetett, súlyos szavakba, a nyomasztó hangulatba; miközben mindvégig tudatában voltam annak, hogy kivel, mivel folytatja véget nem érő harcát tűzzel és vassal a költő. Hasonló érzéseket éltem át T. S. Eliot verseinek olvasásakor.”

Költészetem további besorolása már valóban kizárólag az irodalomkritika feladata.

Szenyán Erzsébet

Kürti László: Magyar Napló Kiadó,
testi misék 2012.
Farkas Gábor: Hungarovoxx Kiadó,
Vallását kereső hit 2012.

Megboldogult gyerekkoromban, vagyis a hetvenes-nyolcvanas években egyes szociológusok roppant tudományosan előadták, hogy a vallás mint középkori csökevény el fog tűnni, jövője semmi, és a felvilágosult ember így meg úgy... A kommunista politikai rendszertől függetlenül, a nyugati szalonkommunisták és a hippimozgalom jóvoltából ez a nézet világszerte „benne volt a levegőben”. Például John Lennon is azt állította egyik elhíresült nyilatkozatában, hogy a kereszténységnek befellegzett, és a Beatles máris sokkal népszerűbb, mint Jézus Krisztus. Ehhez képest érdekes tény, hogy 2012-ben egy szociológiai világkongresszus záró nyilatkozatában a szakemberek átéértékelték egykori állításait, és immár azt jósolják: a következő évtizedekben a vallási élet reneszánsza várható, az istenhit társadalmunk egyik legfontosabb alakítója lesz. Ha alaposabban körülnézünk, e lelki újjászületés máris megfigyelhető – s itt nem csupán arról van szó, hogy mostanság egyre többen vesznek részt zárandoklatokon, keresik a lelki elcsendesülés lehetőségét. A hazai kortárs művészetben, így a szépirodalomban is tény, hogy a harmincas, negyvenes éveit taposó középnevezdek soraiban, illetve a pályájuk kezdetén álló fiatalok között is számos istenhívő szerzőt találni. Az is tény, hogy a személyesen elnyert, megélt hittől függetlenül igen sok alkotót foglalkoztat az istenkérdés, a transzcendens világhoz kapcsolódás. Leszögezendő: az istenhit nem feltétlenül azonos a tételes vallással, bár a kettőnek kétségtelenül számottevő közös halmaza van. A *hívő* nem szükségszerűen *vallásos* és a *vallásos* nem szükségszerűen *hívő* – e két fogalom helyes használata sokaknak gondot okoz a köznapi életben.

Az 1976-ban Vásárosnaményban született Kürti László verseskötete és a nála egy évvel fiatalabb Farkas Gábor tanulmánygyűjteménye elé-mellé mindezt lényeges megfogalmaznunk, átgondolnunk. Mindkét szerző nyilvánvalóan fogékony Isten titkaira, a hit kérdéseire. Otthonosan mozognak a keresztény terminológiában, vallási vonatkozású soraik mögött személyes élményeket sejtethetünk. Kürti László sallangoktól és nagy kezdőbetűktől mentes, gyakran hosszú sorokra épülő versbeszéde a hitre épül. E vaskos kije-

lentésből persze korántsem következik, hogy holmi hitbuzgalmi költészetet, patetikus vallásoskodást ajánlanánk. A hit nem kizárólag Istenhez fűzhető, hanem a teremtett világhoz, embertársainkhoz, de akár önmagunkhoz is, és Kürti valamennyi vetületről bátran vall: „nekem nagyon erős hitem van / abban, hogy szeretve vagyok” – írja *töredékek* címmel.

Istent közvetlenül szóló legszébb, legerősebb versei szonettek, talán ez a fegyelmezett forma játszik leginkább a kezére: „nem ács az én apám, csak esztergályos. / anyám se mária. csak a mostohám. / az Úr fiától mindez túl szabályos / lenne. keresztemet nem vinnéd tovább?” – indítja *kisvárosi bölcső* című versét. A kötet végén, *a megbecsülésről* címmel pedig azt olvassuk: „furcsa az ünnep, mert nem látsz minket, / bűneink szolgálja, csak így lehetsz. / vagy-e vagy nem vagy, nekünk mindegy, / hinni mindenképp kaland.” Ez az önálló versként is tökéletes sor: *hinni mindenképp kaland* e recenzió címe is lehetne, sőt életünk jelmondata is. Rímtelen, tagolatlan szövegtestbe zárt szonettje, a *lélek helye* szintén kiemelkedő, akárcsak a hátsó borítóra is kikerült *ima keddre*. Őszinte költészet ez, vagyis vonzó. Korábbi verseskötetének egyik bírálója szerint Kürti költészete akkor igazán erős, akkor hat ránk, amikor a szerző megfélemez magáról, a szokott hangjáról. A *testi misék* alapján viszont úgy érezhetjük, Kürti László nagyon is egységes, egyéni, hatásos versvilágot teremtett.

A miskolci születésű költő, tanár és kritikus Farkas Gábor korábban folyóiratokban közölt, kötetű egybeszerkesztett írásaiban, *Vallását kereső hit* címmel a nemzeti, nyelvi és vallásos identitás irodalmi megnyilvánulásait mutatja be. Kutatásai során olyan szerzők munkásságához fordult, akik alapvetően etikai szemlélettel alkotnak, akik többre becsülik az evangéliumi érzékenységet, mint a nyelvi destrukcióra épülő iróniát. Így születtek rövid lélegzetű, olvasmányos tanulmányai többek között Pilinszky, Kányádi Sándor, Márkus Béla, Iancu Laura, László Noémi, Csenger Levente, Oláh András verseiről, prózáiról. (Végül zárójelben megjegyzendő, hogy a kötet értékes írásai alaposabb szöveggondozást érdemeltek volna.)

Zsille Gábor

Matyikó Sebestyén József: Hungarovox
Takarónk a csillagos ég Kiadó, 2013.

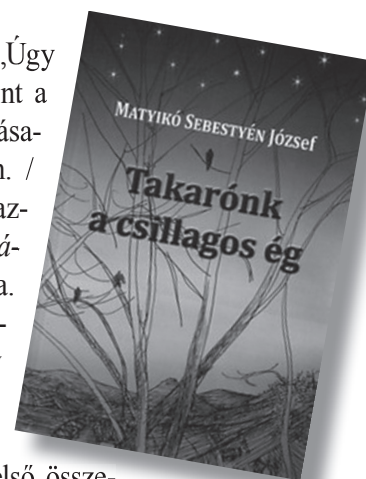
Kétrészes verseskötéssel állt elő 2013 tavaszán a Hungarovox Kiadó. A *Takarónk a csillagos ég* Matyikó Sebestyén József siófoki költő alkotása, amely szerkesztésmódját tekintve annyiban különleges, hogy a mintegy százharminc oldalas kötet első százoldalnyi „hagyományos” verseit az utolsó harminc oldalon a költő gyűjtötte népi imák és énekek váltják fel. Tartalmilag mégsem érezzük kettészakítottnak a kötetet. Matyikó versei mintegy előszavai a népi imáknak, vagy, ha úgy tetszik, a népi imákban csengenek tovább Matyikó versbéli fohászaival.

A Pereszlenyi Helga tervezte puhakötéses borító a címben említett „takaróként” rejti a muzeológus, etnográfus költő szám szerint hatvanhárom versét és a már fentebb említett apokrif imákat. A kötetet Varga Imre, szintén siófoki kötődésű, Kossuth- és Herder-díjas szobrász grafikái díszítik, és Juhász Ferenc Kossuth-díjas költő írt hozzá bevezetőt. Ebben Juhász „egy szélesen és hosszan kiterített keresztretjvény”-hez hasonlítja Matyikó kötetét, amit meg kell fejteni. Azt írja, hogy „a vízszintes és függőleges négyzetsorokból, négyzöglécekből összerakott négyzetrács-hálólapon (mint a lepkeszárny púdertollazata alatti mikrolécszárnycsont-váz) minden celláját ki kell tölteni, hogy a megfejtett jelentés-sorokból, a kérdések igazolt válaszaiból kiragogyon végül a megfejtés, a pontos válasz.” S ha a versek, vagy akár az imák transzcendensre nyitott beszédére gondolunk, igazat kell adnunk Juhásznak: Matyikó versei tele vannak megfejtésre váró képekkel, metaforákkal s dunántúli költők, írók monogramjával, jobb esetben keresztnevével. Aki nem tudja ezeket a „retjvényeket” feloldani, nehezen érti Matyikó nyelven túli vagy a nyelv mögötti mondandójának lényegét.

A kötet első, azaz verses részét Matyikó négy ciklusra osztotta, mint a *Pusztai tűzhelyek*, a *Vasra vert fohász*, a *Fehér karácsony* és a *Madarak és halak*. Mindegyik cikluscím egy-egy verscímet takar, amelyet a költő a legdominánsabbaknak érzett az egybegyűjtött poémák között. S valóban, ezek a versek idézik meg talán leginkább azt a szülőföldhöz való erős kötődést, amit Matyikó, ha akarna, se tagadhatna le, s amelyek a fő csapásirányát adják költészetének. A Dunántúl tájai, a Balaton és Somogy falvai köszön-

nek vissza a sorok közül. „Úgy nézek végig a tavon, / mint a gyermekkor söpört / padlásain, / a koporsós kálvárián. / Kuvaszfehér határ, / akár kazlakon kucsma” (*Fehér karácsony*). Ez az ő igazi hazája. Családja régi somogyi múlt-ra tekint vissza. Mint egy interjúban mondja magukról: „Siófok egyik alapító családja [voltak], már az első összeírásban szerepelnek. Az 1700-as években kerültek ide Zalából, ahol annak előtte Mátyás király szabad vadászaiéként laktak Csepely községet. Édesanyám az alapítók kései leszármazottja. Apai őseim, a Matyikók Felső-Odera menti halásznépek voltak, akiket Lécs Ágoston, akkori tihanyi apát éppen a balatoni halászat fellendítése céljából telepített le Zamárdiba, az akkor kimért jobbágytelkekre. Itt gyorsan elszaporodtak, és magyarrá lettek. Soraikból a század végére öregbírók és esküdtek kerültek ki. Később, a szabadságharc előtti ínséges időkben, a falu többi lakosaival együtt fejezték ki „szülőföldjükhöz” való ragaszkodásukat. Elődeink között volt vízimolnár, földműves, de még olyan is akadt, aki a gazdálkodás mellett foghúzással is foglalkozott.” Ennek a múltnak több versében is emléket állít: Csepely előkerül a *József, az ács és fiai* című költeményben, Zamárdi pedig egészen különleges módon, egy ősenek, Matyikó Sebestyén 1741-ben íródott levélrészletében és a hozzá írott versben bukkan fel: „hogy zihált szépapám / a Jögért... míg csontjait / aszalta tikkasztó Idő...” (*Vánkossá tisztul a fény...*).

Mindezek mellett azonban Siófok lesz az a hely, amelyhez újra és újra visszatér a versekben. Mert bár hivatalos irataiba a születési helyhez – a szülésnél fellépő komplikációk miatt – Székesfehérvár van beírva, s iskoláit Budapesten, Baján, Kaposváron, Szombathelyen és Debrecenben végezte, azért Siófok maradt mindvégig az ihletet adó terep, az örök otthon. Matyikó mindent tud a városról, annak történelméről, kulturális életéről, irodalmi múltjáról. A *Takarónk a csillagos ég* kötetben is több helyen állít emléket a városnak. Hol Krúdyt, hol Rejtő Jenőt, hol Karinthyt, hol Salamon Bélát idézi meg egy-egy strófa erejéig. „A tóra hó hull, néma vakolat. / Karinthy és Salamon Béla / árnya ott sétál a Batthyány utcán / az emléktábla alatt, üres virradóra” (*Rejtő Jenő*

emlékének), vagy éppen: „Gyula Bátyám! Mi itthon vagyunk! / Podolintól Nyíregyházán át Siófokig” (*Krúdy siófoki platánjai*).

De ugyanezek a versek miközben egyfajta erős ragaszkodást mutatnak a gyökerek felé, egyben nyitnak az ég, a spirituális világ felé is. Nemcsak visszafelé, lefelé, hanem előre, fölfelé is tekint: „Álmodom az égbe szállt világot, / V-ből kilőtt ludak, arkangyalok” (*Madarak és halak*). Versei az öröklét kapuján döngető ember keresésének tipikus képét mutatják, összeverődve, mint „...Isten madarai, / csapdosnak a mennyég gótikumában” (*Madarak és halak*). Úgy keresi a válaszokat, mint a tengerész a világítótorony biztonságát: „A világítótorony Isten gyertyája” – írja a *Vasra vert fohászban*.

Ugyanebben a gondolatkörben érdemes megjegyezni azt is, hogy a fény és a csend két olyan visszatérő motívum eszköztárában, amelyek karakterizálják költészetét. E kettőről nekünk minden esetben – talán nem véletlenül – a víz, a tó, a Balaton mint az elíziumi mezők végtelen békéjének metaforája jut eszünkbe. Ahogy a hatalmas vízfelületen szinte ropog a napfény, a levegő, a kék ég a nagy csendben. Matyikónál hol „csobban a csend” (*A legendák megmaradnak*), hol „csontig hasító” (*A gyermekkori kert*), hol pedig azt mondja ki, hogy „A hallgatás / fontosabb minden leírt mondatnál” (*Papp Árpád halálhírére*). A legszebb mégis az, amikor az ősökre emlékező versében egyenesen „Vánkossá tisztul a fény...” (*Vánkossá tisztul a fény...*). Nincsenek felesleges sorok, töltelék-versek a kötetben. A költő nem locsog, mint akiben nagy lárma van: annyit ír, amennyi szükséges.

Különleges, legalábbis a figyelmünkre érdemes az is, hogy a fent jelzett hatvanhárom vers közül harminchatot valakinek dedikált, ami mintegy kijelöli azt a szellemi mozgásteret, amelyben láthatólag otthonosan érzi magát. A nevek főként a Dunántúl irodalmához kötik a versbeszéd horizontját. Olyan személyeket idéz meg többek között, mint a költők közül Takáts Gyulát, Fodor Andrást, Sinka Istvánt, Keresztury Dezsőt, Veres Pétert, az etnográfusok közül Együd Árpádot, Dankó Imrét, Kanyar Józsefet, s a festők, szobrászok közül Varga-Hajdú Istvánt, Csiszár Eleket, Schéner Mihályt, Varga Imrét. Ők azok a szellemi elődök, társak, akik miatt Matyikó Sebestyén József az lett, aki.

Kötetének második részében az Erdélyi Zsuzsa etnográfus által megkezdett sorba állt be, aki az Új Írás folyóiratban 1970-ben harminckét népi szakralitást tükröző szöveget közölt, mint valami mini-antológiát.

Ugyanezt teszi most Matyikó is, amikor tíz apokrif imát (több fennmaradt változatban) és tizenhárom andocsi búcsúéneket válogat be kötetébe. A műfaji azonosságon túl további kapcsolódási pontja lehet Erdélyi és Matyikó szövegtörzseinek, hogy mindkettőhöz Juhász Ferenc írt bevezetőt. S ha ehhez hozzávesszük, hogy 1971-ben, Erdélyi apokrif imáin felbuzdulva az a Major-Zala Lajos, Svájcban élő költő jelentetett meg *Imátlan ima* címmel kötetet – hasonló szövegekkel, akit Matyikó is ismert, a kör bezárulni látszik. Vagy éppen most nyílik ki, lép egyet tovább ez a különleges nyelvet és szakralitást is mentő műfaj, amelyet Juhász Ferenc „apokrif mánornak” nevezett. Akárhogy is, ezek a magyar népköltészetnek olyan új, fontos ágát képezik, amelyek – ahogy Major-Zala írja kötetének bevezetőjében – „elfelejtett korok vigasztaló híradását sugározzák, ismeretlenül letűnt idők néplélektani vonatkozásait közvetítik, s oly távoli évszázadok sajátos látásmódjáról tanúskodnak, amelyről mindeddig nagyon keveset tudunk. Ősi magyar pogány rituálék keresztény-köntösű szemlélete kerül bennük napvilágra.” Matyikó jó etnográfushoz méltóan, a kötetben szereplő imák és búcsúénekek mindegyikénél szerepelteti a gyűjtés helyét, idejét és annak a személynek a nevét, aki elmondta őket. „Verseskötetem második része az általam gyűjtött folklórszövegek reinkarnációja a mai olvasó számára, erősen kapcsolódva az eredeti vallásos énekekhez és imádságokhoz” – írja könyvében a szerző.

Matyikó egyébiránt már hosszú évek óta kutatja a Balaton régió művelődéstörténetét, s ennek keretében már 1970-től kezdődően készített magnófelvételeket a jó emlékezettel bíró siófoki öregekkel, akik népi játékot és gyógymódot, imádságot hagytak nála örökül. Egyik nagy munkája a település, Siófok egykor országos hírű népfőiskolája történetjének megörökítése.

Mindent egybevéve Matyikó Sebestyén József olyan különleges kötetet tett le az asztalra, amely méltán tarthat igényt érdeklődésünkre. A költő ismeri az írás érzékeny pontjait: érintései valamiképp a mélyig hatolnak, legyen az egy saját vers, vagy éppen a néphagyomány ezek a különleges, regőlénekszerű variánsai. Van füle és szeme meghallani és meglátni azokat a lelki, szellemi gondolatrügyeket, amelyeket aztán nagy érzékenységgel bontogat. *A Takarónk a csillagos ég a Szentírás egyik alapgondolatára hajazva – Quae sursum sunt quaerite! (A fent lévőköt keressetek!)* – metafizikai, azaz a fizikai valóságon túli mondandót hordoz. Csak legyen elég erőnk és bátorságunk fölfelé élni!

Bartusz-Dobosi László

Rott József: Napkút Kiadó,
A ragaszkodás mámora 2012.

Különös vallomást olvashatunk Rott József legújabb regényének belső borítólapján. A szerző nemcsak bepillantást enged az írói műhelybe, de egyfajta ars poeticát is nyújt: leírja, mi indította művének megírására, hogyan szólaltatta meg a tudatalattit, s végül, sikerült-e kimondania az őt leginkább mozgató igazságokat. „Régi törekvésem volt a mélyérzéseim sodrában egyesíteni azt a két, politikai célzattal szembefordított világkultúrát, melyek szorításában felnőttem.” A cél megfogalmazása hagy némi homályt, hiszen a két világkultúra nem feltétlenül egyértelműsíthető, s történelmi távlatban még kevésbé értelmezhető. Mert *A ragaszkodás mámora* egy egyéni sorstörténetben maga a huszadik századi nemzeti történelmünk példázata. Központi kérdés pedig nem is annyira a kultúrák szándékos egymásnak ugratása, hanem a félelem, annak minden pszichológiai, társadalmi és történelmi vetületével együtt.

A regénybeli Hanga család a magyar sorstörténet archetípusaként jellemezhető, Rott József képes volt ezt a szomorúan ismerős XX. századi történetet tüzetes elemzéseivel egyedivé és személyessé tenni. A főhős gyermekkorá az alföldi faluban az átmenetek időszakában. A nagygazda családok, köztük a sajátjuk is az egzisztenciális megsemmisülés felé sodródik, ennek jelei már a kommunista diktatúra előtt megmutatkoznak. A főhős édesapja, Hanga Kálmán a nemesi családból való, nincstelenné tett Tabódy Inezt veszi el feleségül, akinek földjei, vagyona és létbiztonsága veszett el Trianonnal. Az édesanya, Inez pillanatnyi kivirulását az a rövid ideig tartó jólét jelenti, amikor a család megörökli az udvarházat, s lehetőség nyílik egy dzsentri-életforma bevezetésére, aminek középpontjában a vendéglátások állnak. A helyi értelmiség eszmecekeréi a kor közbeszédének lenyomatai, ám a társasági élet összeegyeztethetetlen mindazzal a verejtékes, munkás világgal, ami az anyagi háttérrel megteremt. Férj és feleség – édesanya és édesapa – között elmélyül az ellentét. A gyermek főhős közben végigbarangolja a vidéket nagynénjével, aki mit sem ad a polgári életformára. A nélkülözés része annak a végtelen szabadságnak, amit ketten a Tisza holtágánál, vagy a faluban bókászva megélnék. A nyomasztó, lefojtott ellentéteket és indula-

tokat rejtő atyai házból szinte menekül a gyermek. A háború végül mindenütt összekuszálja az életeket, a vagyon és a család szétesik. Az édesapát, aki hazatér a hadifogságból, kulákként tönkreteszik az új hatalom emberei, a szülők elválnak, s a főhős kollégiumba kerül.

Az elbeszélés mindannyiszor felgyorsul, ahogy a szerző fő kérdéskörei számára irreleváns helyzeteket kell leírnia. Tipikus magyar életpálya következik: tanulás, mérnöki munkakör, gyors, fiatalkori szerelem és házasság, két gyermek, majd a lakótelepi élet, az alkalmazotti munkakör, a felejtés és a gondtalan érvényesülés egymásra következő eseményei. Csúpn egy vészterhes és nyomasztó nap, az epizódnak látszó mozzanat iktatódik közbe – 1956 októberében. A forradalom alatt passzívan viselkedő főhős mégis a félelem légkörébe kerül, amikor elszállítják, hogy édesanyjának holttestét azonosítsa.

A kádárizmus által meghatározott életút látszólag egyenesen halad előre. A főhős megpróbál különösebb elvi azonosulás nélkül igazodni a rendszer szabályaihoz. Hogy végül mégis ő lesz az a bizonyos porszem, ami a rendszer működésében zavart kelt, ez naivságának köszönhető. A kádári szisztéma szerint működő vállalat mérnökeként rámutat egy lopási ügyre. A kor módszerei ekkor teljes tisztaságukban mutatják meg arcukat. A lopás bűne rászáll arra, aki hibát mer találni a tökéletesnek láttatott struktúrában. A jámbor mérnökembert meghurcolják, s a banálisnak induló ügy számára egyenes úttal vezet az idegosztályra. Itt válik nyilvánvalóvá, hogy a felnőttkor krízishelyzetei csak a gyerekkori traumákkal együtt értelmezhetőek.

És valóban: a regényen végighúzó aprólékos megfigyelések és elemzések úgy épülnek egymásra, hogy végül a vizsgált jelenségek magyarázatául szolgáljanak. E fő gondolati köröket rögtön a mű elején nevesíti az édesanya esti szalonjaiban megjelenő pszichiáter, az elmegyógyintézet orvosa, Várady Nagy Jenő. A félelem, az irracionális hűség és nemzeti-történelmi létünk érzelmi kérdései – ezek azok, amikre választ keres.

A félelem motívuma erőteljesebben meghatározza a regény egészét, mint a címben Rott által „ragasz-

kodásnak” nevezett szeretet és hűség. Már maga az ajánlás, amely Heller Ágnesnek és Ranschburg Jenőnek szól, megjelölve a félelem mibenlétét vizsgáló köteteket, előrevetíti mindezt. Nem véletlenül ismerjük meg a főhős gyermekkorának kritikus pillanatait, hiszen ezek éppúgy hozzájárulnak későbbi társadalmi bukásához és neuralgiájához, mint öröklött félelmei. Ahogy az egyik esti vendégség alkalmával elhangzik, a bennünk őrlő vágyak és félelmek nemcsak egyéni, hanem öröklött sorskérdések. Az identitás felvállalása és a tanult, neveléssel elsajátított modellek ez esetben tökéletesen szemben álltak egy olyan társadalom és hatalom elvárásaival, amely nem a természetes erkölcsi és emberi értékek alapján működött.

A félelem különböző szintjei és megjelenési formái mutatják meg magukat a regény lapjain a későbbiekben, egészen addig, amíg a gyávaság szembekerül a természetes erkölcsi tartással. A tehetetlenség és az egzisztenciaféltés miatti hallgatás végül meghasonlottá teszi az opportunistát, hiszen a belső parancs továbbra is egy másik félelmet táplál: az erkölcsi bukás miatti szégyenérzetet, valójában a lelki megsemmisüléstől való rettegést. Amíg sikerül elhallgattatni ezt a belső hangot, és a megalkuvás szlogenjei működnek a nagy közös akaratban, addig lehet a kádárista hazugságok között élni. De ott dolgozik továbbra is benne a szörnyű felismerés: „Mintha üldöző és üldözött lennék egyazon személyben.” A társadalmi bukás és végül a pszichiátriai kezelés már egészen pontosan megmutatják, mi miért történt. „Félelembetegségnek” nevezi a pszichiáter a főhős neuralgiáját, s a kérdés csupán az, mitől fél.

Keserű és mégis életszükségletté – olykor életmentővé – válik a visszaemlékezés, ahogy arra a regény első mondata utal: „Keserű a víz mifelénk.” A gondolkodás megindítja az emlékek áramlását, s azok rögtön a félelmeket hozzák felszínre. Azonban kiderül: a gyógyuláshoz végig kell menni azon a fájdalmas kálvárián, ami háborgással, szenvedéssel jár. Egy generáció mondhatná el magáról: „Gyógyszerrel óvom magam a múlttól.” Ám a fájdalmas folyamat mégiscsak végbemegy. Az emlékezés szép lassan felhossa azokat a titkolt rétegeket, amelyeknek felszínén tartását addig a főhős hátrította, hiszen ezek nélkül nem is értelmezhető személyisége, identitása, létezése.

A születéstől az élet legnagyobb krízishelyzetéig egy erő tart ki, és ez a „ragaszkodás”, mondhatnánk:

szeretet vagy hűség, ha megfosztjuk e szavakat a túlidealizált és olykor átpolitikált pátoszuktól. Hiszen ez a ragaszkodás nem csupán egy nosztalgikus vágy a jóhoz, hanem egyben minden elviselt rossznak a felvállalása. Egy örök emberi erő, amely éppúgy személyes, mint kollektív, amely tökéletesen irracionálisan írhat felül társadalmi és történelmi képleteket. Az anya szerepe ebben az érzésben meghatározó jelentőségű, de a szereteten túl szimbolikus alakként is értelmezhető, mint az erős kötődés kulcsfigurája. Miközben Rott József regényének főhőse a gyógyulási folyamat során felismeri, hogy szerettei cserbenhagyták, illetve ő maga is cserbenhagyta édesanyját, elsősorban annak halálakor, ezenközben lajstromot készít személyes ragaszkodásának főbb pontjairól. Végkövetkeztetése egy nemzet sorsának megtartó erejére is rámutat: „A ragaszkodás tartott életben minket! ... Az tett mássá. Elpusztíthatatlanná.”

A felismerések a sebek feltépésének fájdalmával járnak. Kérdés: ha nincs bosszú, sőt nincs bosszúvágy, begyógyulhatnak-e ezek a sebek? Leginkább a relativizált, elfeledett bűnök gátolják a bűnbocsátás folyamatát. Ennek egyik legszemléletesebb példája Trianon, ami a regényben az édesanya sorsát meghatározza. Lírai vallomása a ragaszkodás ösztönöségére mutat rá: „Határt húztak közénk, meglehet. De kilovagolok a Sebes-Körös partjára, ahol az enyém hangját hordja a víz. És látom, hogy az asszonyok ugyanúgy fehérik a ruhát a homokos partközében, ugyanúgy csattog a sulyokfa és ugyanolyan piros a térdük a hidegtől. A jószágok is ugyanúgy járnak le a partra... Még a nóták is ugyanazok.” Eljön ugyanakkor az a pillanat, amikor ezt a vágyat nem lehet többé valós, reális tartalmakkal megtölteni, csupán meddő vágyálmokkal, nosztalgikus emlékekkel. Hiszen már nem lehet többé azt mondani, hogy az „enyém”. Hamarosan az édesanya életében is elérkezik az a pont, amikor nem tudja, hol van az otthona, mint ahogy fia is meg hasonlik a nyomasztó atyai házzal.

Trianont még ki sem heverhették a határ menti települések, újabb tragédiák történnek. A háború megszállókat hoz, s mint valami örült haláltáncban, a szereplők változnak, de a pusztulás és pusztítás a mindennapok részévé válik. Többszörös az anyagi pusztulás, a férfiak hadifogságba kerülnek, a zsidókat elhurcolják, majd a szovjet katonák dülják fel a családi tűzhelyeket. Végül a hatalomra jutó kommunista plebsz adja a végső döfést. Mindeközben nem az összetartozás és segítségnyújtás határozza

meg az addig zárt közösség életét, hanem az egyéni becstelenség kerekedik felül. A szolidaritás hiánya már előrevetíti az ötvenes évek légkörét, ahol az egyéni megmaradás felülírja az emberségesség évezredes szabályait. Az élni akarás ösztöne elnyomja a kételyeket, a fiatalember – saját bevallása szerint – hinni akar abban a jövőben, amit az új rend ígért. A gimnáziumi és az egyetemi éveken gyorsan végigszalad az elbeszélő. Töredékes impressziókban ismerjük meg az első barátnő történetét, majd főhős és olvasó szinte „kisiklik” ebből a történetből. A Margó iránti szerelem kiteljesedik, a családalapítás és a megszokott életút leírása közben csupán epizódnak tűnik 1956. A főhős értetlenül áll az eseményekkel szemben, ám mégis utoléri őt a tragédia. A forradalom számára a személyes gyász pillanata lesz édesanyja halála révén, aki a harcok közben veszti életét, s akit fia azonosít. A búcsúzás aktusa félelmetes és elidegenítő helyzetben történik, főhősünk mégis túllépni látszik rajta.

Mert a regény szereplői beilleszkednek a kádári rendszerbe. Nem kérdeznak, nem mérlegelik a hatalom legitimitációját. Átlagpolgárok. Ám egyetlen végzetes hiba, és rögtön kiderül, hogy nem igazi rend, hanem kényszerből működtetett mechanizmusok állnak e társadalom mögött. Visszatekintve, a főhős önmagával is meghasonlik, amikor rájön, hogy e mechanizmus egyik jelentéktelen csavarja volt, ám végül túllép a döbbeneten. Megállapításai az újkori Kádár-nosztalgia korában időszerűbbek, mint bármikor: „Az ötvenes évekről [...] nem is lehet másképp beszélni, mint összeszorított foggal, persze előbb-utóbb a borzalmak is veszítenek az erejükből. [...] Még néhány esztendő, és egyesek már mosolyognak.”

A személyes történelemszemlélet kulcsalakja az édesanya. Túl későn derül ki róla, hogy ki is volt valójában, hogy élete micsoda értéket jelentett. Jóllehet, anyaként és feleségként is megbukott, de életének következő éveiben a vezeklés és önfeláldozás csöndesen emelte egy már-már mitikus magaslatba. Zokszó nélkül túrta a megaláztatást, ez az Imitatio Christi értékét hordozza: „...és száját nem nyitotta meg, mint bárány, mely mézszárszékre vitetik, és mint juh, mely megnémul az öt nyírók előtt; és száját nem nyitotta meg!” (Ézs 53,7) E megváltás nélküli korban, amikor élt, ebben a zokszó nélküli önfeláldozásban rejlett a megváltás reménysége és ereje. Ez ad a főhős kisiklott életének új értelmet, amikor is az

édesanya tetemének kihantolása és egyáltalán személyének rehabilitálása az új feladat felemelő élményét hordozza.

Mintegy mindennek kontrapunkciójaként a Kádárkor kisszerű megoldásai, túlélési stratégiái állnak. A kádári éraba való mélyreszállás az ún. „téglalopási üggyel” kezdődik, amely egyszerre groteszk és tragikus. Az illetékeseket, így a párttitkárt nem az igazi elkövető érdekli, hanem a bünt leleplező. Végül az érzi bűnösnek magát, aki kellő morális érzéssel annak idején felhívta a figyelmet a hiányra. Az abszurdítás nagyon is ismerős korjelenség, egyik jellemző mondatát a párttitkár jelenti ki: „Nekünk azokra a téglákra van szükségünk.” Végül se a vidéki száműzetés, sem a maradék morális érzék, sem a meghunyászkodás nem segít. Sorsszerű elrendelést érzünk abban, hogy a főhős morálisan megsemmisül, majd megtisztulva indulhat újra, hogy megértse addigi életét.

Rott József regényének végén egy élet lajstromában sorolja fel a leginkább fontos dolgok meglétét és hiányát: a szeretetét, a szabadságét, az emberi tartását. A józan összegzés ugyanakkor nem kizárólag keserű, sőt felszabadító az a végső konklúzió, amely az emberi személyiség egységét és tisztaságát, a morális győzelem esélyét emeli ki. Így válik érthetővé a közösségért érzett felelősség különös ellentmondása, amikor egy magasabb érdek miatt az egyén kiválik, és szembefordul az árral.

Jóllehet, nem biztos, hogy választ kapunk a kötet fülszövegében megfogalmazott kérdésekre, ám ez nem okoz hiányérzetet. Hiszen az irracionális ragaszkodásról, ami minden rosszon túl is a szülőföldjéhez és beleszületett közösségéhez fűzi az embert, gyönyörű történelmi példázatot kapunk. Rott József amúgy nem zsánerképekre építi mondanivalóját, a dialógusokat is éppen csak módjával csöpögteti. Egyfajta aránytalanságot is kelt az esszéisztikus fejtegetéseket tartalmazó első rész a másodikhoz képest. Bizonyos fajta ritmusváltásokat állandóan érzünk, amik nem mindig válnak előnyére az elbeszélésnek. Valójában akkor érezzük igazán szabadnak az elbeszélőt, amikor túl tud lépni az általa megszabott filozófiai alaptételeken, s nem kizárólag ezek illusztrálására használja a történetet, hanem egyszerűen elbeszél. A közösség érelődött emlékezetéről. Sok évtizedes hallgatásunk tátongó ürrét szép lassan kitölti egy-egy nagyszerű prózai mű. Rott József regénye

Jakab-Köves Gyopárka

Ádám Tamás (1954, Balassagyarmat) költő, szerkesztő, újságíró. Jelenleg Budapesten él. Több lap főszerkesztője volt, jelenleg szabadúszó. A Komjáthy Jenő Társaság vezetője. Madách- (2003) és Nagy Lajos-díjas (2008). A Magyar Írószövetség tagja, tíz könyv szerzője. Legutóbbi kötete: *Tetovált csuhébabák* (összegyűjtött versek, 2012).

Alföldy Jenő (1939, Budapest) irodalomtörténész, kritikus, a Nemzeti Tankönyvkiadó nyd. főszerkesztője; József Attila-díjas (1984). Kecskeméten él. Legutóbbi kötetei: *A megszenvedett éden* (Költők, esszéírók, elbeszélők, 2010), *Igézet és Magyarázat* (tanulmányok, 2012), *A Hívó Hang – Pályakép Tornai Józsefről* (2013).

Árkossy István (1943, Kolozsvár) festőművész, grafikus. 1966-ban végzett a helyi Képzőművészeti Egyetemen, majd 1967-től két évtizeden keresztül a kolozsvári Utunk irodalmi-művészeti hetilap művészeti szerkesztője volt. 1987-ben családjával Budapestre költözött. Számos kiállításon vett részt itthon és külföldön egyaránt, többek közt Németországban, Ausztriában, az Egyesült Államokban, Görögországban, Svájcban, Dániában, Lengyelországban. Fiával, Árkossy Zsolttal közösen 2010-ben jelent meg *KÉPírás (A csend ösvényein)* című albumuk kiadónk gondozásában.

Báger Gusztáv (1938, Csörötnek) költő, a közgazdaságtudomány kandidátusa, egyetemi tanár. Az Állami Számvevőszék Kutató Intézetének főigazgatója. Legutóbbi verseskötetei: *A tükör éle* (2005), *Míg leírom, felébredek* (2008), *Hidegfront* (2009), *Élőadás* (2010), *Mondtam-e?* (2013), *Edzésterv* (2014). 2012-ben József Attila-díjjal tüntették ki.

Bartusz-Dobosi László (1971, Siófok) író, tanár. Pécsen él, az Irodalmi Páholy című folyóirat alapítója, és 2010-ig főszerkesztője. Faludi Ferenc ösztöndíjas (2001), Bertha Bulcsu-díjas (2010). Legutóbbi kötetei: *Szép vagy Magyar Tenger* (2004), *Aki hitét veszti, elmerrül* (2011).

Bertha Zoltán (1955, Szentes) kritikus, irodalomtörténész, a budapesti Károli Gáspár Református Egyetem Modern Magyar Irodalmi Tanszékének docense. Többek között Kölcsey- (1996), Tamási Áron- (2003) és József Attila-díjas (2004). Debrecenben él. Legutóbbi tanulmánykötetei: *Erdélyiség és modernség* (2006), *Sorsjelző* (2006), *Sorsmetszetek* (2012), *Erdély felé* (2012).

Czigány György (1931, Budapest) költő. Legutóbbi könyvei: *Hála – 101 vers*; *Ahol mindörökké nyár van – portrékötet Czigány Györgyről*; „*Kalitikám is madár*” – Czigány György költészete – Németh István Péter esszékötete. Fontosabb kitüntetései: József Attila-díj, Pulitzer életmű-díj, Stephanus-díj, Prima Primissima díj.

Csontos János (1962, Ózd) költő, író. A Magyar Nemzet publicistája, a Nagyítás főszerkesztője volt. Legutóbbi kötetei: *Delelő – összegyűjtött versek 2002–2010* (2011), *Volt egyszer egy VÁTI – Egy tervezőiroda története 1950–2000* (Aczél Gáborral és Lukovich Tamással, 2013), *Karnevál* (2014).

Ferdinandy György (1935, Budapest) író. 1964-től a Puerto Ricó-i Egyetem tanára. 1976-tól 1985-ig a Szabad Európa Rádió külső munkatársa. A francia írószövetség és a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság tagja. József Attila- (2000) és MAOE Életműdíjas (2006). 2011-ben kitüntették a Magyar Köztársasági Érdemrend tisztikeresztjével. Legutóbbi kötetei: *Kérdések Istenkéhez* (novellák, 2011), *Pók a víz alatt* (novellák, 2012), *Mélyebbre* (2013), *A francia asszony* (2014).

Filip Tamás (1960, Budapest) költő, közjegyző. Megjelent verseskötetei: *Fékezett habzás* (1986), *Függőhid* (1998), *Amin most utazol* (2001), *A harmadik szem* (2003), *Mentés máskeppen* (naplójegyzetek, versek, 2005), *Rejtett ikonok* (2006), *Saját erőd* (2008), *Kő, papír, olló* (2012).

Jakab-Köves Gyopárka (1971, Veszprémvarány) író, az ELTE német szakán végzett 1995-ben. Szombathelyen él. Írásai eddig mások mellett a Hítelben és Magyar Naplóban jelentek meg, publicisztikái pedig a *Morfondír* című tárcagyűjteményben (2009).

Jávorszky Béla (1940, Budapest) író, műfordító, diplomata. Finn, svéd és észt irodalmat fordít. Csoóri Sándor, Kassák Lajos, Nagy László és Weöres Sándor műveit fordította finn és svéd nyelvre. Finn állami irodalmi díjas (1976), Füst Milán- (1998), József Attila- (2002) és Magyar PEN Club Janus Pannoniusz műfordítói díjas (2013). Legutóbbi műfordítása: Ulla-Lena Lundberg: *Jég* (2013).

Kalász István (1959) író, tanár Budapesten született és él. Tanulmányait a Kodolányi János Főiskolán és a Károli Gáspár Református Egyetemen folytatta. Rendszeresen publikál folyóiratokban s antológiákban. Legutóbbi kötete: *Zsebtolvaj* (Zetna Basilicus, 2011)

Kürti László (1976, Vásárosnamény) költő. Filozófusként végzett Debrecenben, testnevelő és gyógytestnevelőként a budapesti Semmelweis Egyetemen, illetve Egerben, az Esterházy Főiskolán. Jelenleg esztétikából a Debreceni Egyetem PhD hallgatója. A Partium folyóirat korábbi versrovatának szerkesztője, jelenleg főmunkatársa, A Vörös Postakocsi állandó munkatársa. A Tokaji Íróklub díjában (2014) részesült. Legutóbbi verseskötete: *Testi misék* (2012).

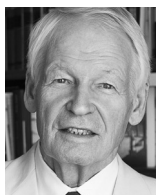
Sárfi N. Adrienn (1977, Zirc) 1996-ban érettségizett Veszprémben, később földrajz-ökológiát hallgatott, majd fotóriporter képzésben vett részt. Ezt követően tankönyvkiadónak fotózott hosszabb ideig. Balatonfüreden, illetve Nagy-Britanniában él. Írásai a Dunatükör, a Vár ucca és a Búvópatak című folyóiratokban jelentek meg. Legutóbbi kötete: *Bolond lélek* (kisregény, 2012).

Simai Mihály (Medgyesegyháza, 1935) József Attila-díjas (1981) költő, író, újságíró 1965–1974 között a szegedi Délmagyarország című lapnál volt újságíró. 1974–1992 között a Kincskereső főszerkesztő-helyettese, 1992–1996 között pedig főszerkesztője volt. Legutóbbi kötete: *Valaki mindent elszeret* (versek, 2012)

Stepanović Predrag (1942, Mohács) író, irodalomtörténész, nyelvész, műfordító. Szerb és magyar nyelven ír. Évekig az ELTE BTK Szláv Tanszékének docense, kandidátus. Jelenleg nyugdíjas. Szentendrén él. Számos tanulmány- és szépprózai kötet szerzője. Jeles délszláv szerzők műveit ültette át magyar nyelvre, de szerbre is fordított magyar drámákat. Több magyar kiadvány szerkesztője. Tanulmányai, kritikái, esszéi magyar és szerb folyóiratokban láttak napvilágot. Jelen novellája a *Malogradske i druge priče (Kisvárosi és egyéb történetek)* című szerb nyelvű elbeszéléskötetében (Budapest, 1984) jelent meg *Ovde je Beno* címen.

Sutarski, Konrad (1934, Poznań) költő, közíró, politikus, jelenleg a Magyarországi Lengyel Múzeuma és Levéltára igazgatója, valamint a Polonia Węgierska havilap főszerkesztője. Legutóbbi kötete: *Jak blisko / Mily közel* (2007).

Szokolczay Lajos (1941, Nagykanizsa) irodalomtörténész, kritikus. Kortárs magyar irodalommal, különös tekintettel a határon túli magyar literatúrára, valamint színház- és képzőművészettel foglalkozik. Budapesten él. Kölcsény (1995), József Attila- (1996), Arany János- (2012) és Tamási Áron-díjas (2012). Legutóbbi kötetei: *Nekünk ilyen sors adatott* (Csoóri Sándor – interjú, versek, fotók, 2006), *Ameddig temetetlen holtak lesznek* (Nagy Gáspár – interjú, versek, fotók, 2008), *Párbeszéddek és perbeszéddek* (interjúkötet, 2010), *Határtalan* (2011), *Sorsszerűség, álmom, etika* (2012), *Valóságglatómás* (2014).

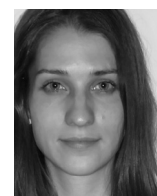
Szenyán Erzsébet (1943, Péteri) műfordító. 1966-ban végzett a JATE magyar–orosz szakán. 1975-től 1980-ig a Budapesti Lengyel Tájékoztató és Kulturális Központ munkatársa. Többek között a Lengyel Kultúráért Érdemérem (1981), a Lengyel Irodalmi Alap nívódíja (1987), a Lengyel PEN Club fordítói díja (1992), Lengyel Köztársasági Érdemérem lovagkeresztje (1999), József Attila-díj (2007), Magyar Köztársasági Arany Érdemkereszt (2011) kitüntetettje.

Szentmártoni János (1975, Budapest) költő, író, a Magyar Írószövetség elnöke. 1989 és 1996 között a Stádium Fiatal Írók Körének alapító tagja, 2000 és 2010 között a Magyar Napló szerkesztője. 2006 és 2009 között a Könyves Szövetség elnöke és az Új Átlók Művészeti Társaság titkára. Gérecz Attila- (1995), Édes Anyanyelvünk- (2004) és József Attila-díjas (2007). Legutóbbi kötetei: *El perro (A kutya)*, versek spanyolul, 2010, (Miami), *Calul lacurilor (Ló a tavon)*, versek románul és magyarul, 2011, (Nagybánya).

Tary Orsolya (1989, Budapest) a KRE-BTK Irodalom- és kultúratudomány mesterképzésének Modern magyar irodalom szakirányán végzett. Korábban Szabó Dezső és Kosztolányi Dezső életművének kapcsolódási pontjait kutatta, jelenleg Cholnoky Viktorral foglalkozik.

Zsille Gábor (1972, Budapest) költő, műfordító, szerkesztő. 2004-ig Krakkóban, jelenleg Budapesten él. A Magyar PEN Club volt titkára, a Magyar Írószövetség Műfordítói Szakosztályának elnöke, a Magyar Napló versrovatvezetője. Bella István-díjas (2008). Legutóbbi kötetei: Roman Chojnacki: *Íratlan versek* (fordítás, 2008), *Amit kerestünk* (versek, 2009), Evelyn Waugh: *Heléna* (fordítás, 2010), Wacław Oszejca: *Az öröm szenvedése* (fordítás, Kovács Istvánnal közösen, 2012), Anna Świrszczyńska: *Barikádot építettem* (fordítás, 2014).

